

Personlig frihet og sosialt ansvar

Venstres stortingsvalgprogram 2001-2005

www.venstre.no

Innhold

1. Venstres ideologiske grunnlag	5
2. Sammendrag: Personlig frihet og sosialt ansvar	6
3. Respekt for enkeltmennesket og mangfoldet	9
Et samfunn for alle	10
Personvern i fokus	11
Likeverd og likestilling	14
Barns rettigheter	15
Dagens samfunn er flerkulturelt	17
Individets trygghet i en liberal rettsstat	18
4. Maktspredning og lokalt selvstyre	23
Reelt lokalt selvstyre	23
Regional organisering	25
Maktspredning og folkevalgt styring	26
Et åpnere og enklere Norge	28
Ytringsfrihet og kritisk offentlighet	31
5. Verdensborgere	33
Globaliser politikken	34
Aktiv Europapolitikk	37
Bekjemp fattigdommen i sør	39
Menneskerettigheter i fremste rekke	41
Forsvars- og sikkerhetspolitikk for en ny tid	42
6. Utdanning – vår viktigste samfunnsbygger	45
Grunnskolen og videregående opplæring	45
Høyere utdanning og forskning	50
7. Skapende kulturliv	53
8. Nytenkende og miljøvennlig økonomi	59
Vestres grønne skattereform	59
9. Nyskaping i by og land	64
Radikal skattepolitikk for nyskaping og miljø	65
Næringspolitikk som fyller verdiskapingsgapet	65
IT-nasjon i verdensklasse	69
Bo der du vil – verdiskapingspolitikk for hele landet	70
10. Et miljøpolitisk foregangsland	76
Fem liberale miljøprinsipper	77
Til kamp mot klimaendringer	77
Effektivt vern av biologisk mangfold	81
Bærekraftig byutvikling og samferrel	82
Retten til natur	84
11. Fornyelse av velferdssamfunnet	86
Et godt helsetilbud for alle	87
Fleksible omsorgsløsninger når du trenger det	89
Trygge og omfattende velferdstilbud	92
Indeks	96

Ansvarlig utgiver:
Venstres Hovedorganisasjon, juni © 2001 (2. opplag november 2002)

Trykk 2. opplag:
Zoom Grafisk, Drammen

Design og sats:
Tank™/Geir Olsen/Thomas Hansen

Stortingsvalgprogrammet ble vedtatt på Venstres landsmøte i Trondheim 11.-13. mai 2001.

1. INNLEDNING:

Venstres ideologiske grunnlag

Venstres politikk bygger på sosial-liberal ideologi. For et liberalt parti er det enkelte menneskets frihet, lykke og velferd målet for samfunnet. Venstres politikk forener frihet for den enkelte med ansvar for fellesskapet og for hverandre.

I Venstres menneskesyn ligger en overbevisning om at vi alle har evne til å skape det gode liv både for oss selv og andre. Vi tror at mer mangfold og rom for individuell frihet og livsutfoldelse vil gi et mer medmenneskelig samfunn. Frihet er en forutsetning for å ta ansvar for egne handlinger og hensyn til sine medmennesker.

Venstres fellesskapsperspektiv går på tvers av generasjonene. Mennesket har forvalteransvar for å overlate et godt livsmiljø og et godt samfunn til kommende generasjoner.

Sosial-liberalismen er alltid underveis. Derfor har ikke Venstre en uforanderlig utopi samfunnet skal styres mot, men vil alltid se med kritiske øyne på det bestående, og hele tiden søke bedre løsninger. Som liberalere vil vi aldri se oss ferdige med å bygge det gode samfunn.

Venstre har visjoner for en liberal framtid. Om et samfunn preget av toleranse, rettferd og likeverd. Om frie og deltagende borgere som tar ansvar både for seg selv og for fellesskapet. Om et samfunn tuftet på nestekjærlighet, omsorg og respekt for hverandre, uavhengig av bakgrunn, kultur og status i samfunnet. Om en bedre verden der godene fordeles mer rettferdig, og alle får mulighet til å leve et godt liv. Venstre tror dette er mulig. Vi har et samfunnssyn preget av optimisme og tro på framtida.

I begynnelsen av det 21. århundre står sosial-liberalismen og de liberale verdiene sterkere enn noen gang tidligere. Individuell frihet, respekt for individet og menneskerettighetene er anerkjente verdier for stadig flere. Enkeltmennesket har fått økt frihet som gir nye muligheter for menneskelig vekst. Samtidig må vi finne gode fellesskapsløsninger som tar vare på både friheten og ansvaret. Dette er Venstres ærend i norsk politikk. Dette programmet viser hva vi mener er de store utfordringene og de gode liberale svarene for framtidens Norge.

Personlig frihet og sosialt ansvar.

2. SAMMENDRAG:

Personlig frihet og sosialt ansvar

Kortfattet sammendrag av Venstres reformprogram for det liberale Norge

Respekt for individet og mangfoldet

Venstre vil ha reformer som sikrer enkeltmenneskenes rettigheter og valgfrihet så langt disse ikke krenker andre mennesker.

Venstre vil føre en streng personvernpolitikk, slik at du har rett til å vite hva andre vet om deg. Venstre vil lovfeste genetisk ikke-diskriminering, slik at ikke ny teknologi brukes til å sortere mellom mennesker. Venstre vil ha en tilgjengelighetsreform som letter funksjonshemmedes tilgang på servicetilbud, arbeid og utdanningsmuligheter.

Framtidas samfunn vil være flerkulturelt. Økt arbeidsinnvandring vil tilføre det norske samfunnet mer mangfoldig kompetanse, og lette integreringsprosessen mellom nordmenn og innvandrere. Venstre vil også grunnlovsfeste retten til å søke asyl, og øke antallet kvoteflyktninger.

Venstre mener valg av livssyn er et strengt personlig valg. Venstre vil derfor framskynde prosessen med et skille mellom kirke og stat, og endre formålsparagrafene for offentlige institusjoner slik at de blir inkluderende for alle, og synliggjør grunnleggende verdier.

Flytt makten ut i folks hverdag

Alle beslutninger i samfunnet bør tas nærmest mulig dem det angår. Venstre vil grunnlovsfeste det lokale selvstyret, og flytte makt ut fra stat og embetsverk. Venstre tror lokale løsninger oftest er bedre enn statens standardoppskrifter. Venstre vil ta ungdoms engasjement på alvor ved å senke alderen for stemmerett og valgbarhet ved lokalvalg til 16 år.

Venstre vil ha et åpnere og enklere Norge. For mye makt skjules i lukkede beslutningsprosesser få har innsyn i, og gjennom unødig komplisert regelverk. Venstre vil ha en kraftig forenkling av det offentlige byråkratiet, lov- og regelverk. Vi vil innføre serviceerklæringer for alle offentlige tjenester, og opprette servicekontorer hvor flest mulig av tjenestene er tilgjengelig på ett sted.

Ikke bare nordmenn – også verdensborgere

Venstre vil møte den globaliserte økonomien ved å bygge opp sterke verdensomspennende spilleregler, institusjoner og samarbeidsordninger. Vi vil motarbeide isolasjon og proteksjonisme, som vil føre til mer avmakt og mindre rettferdighet. Økonomisk globalisering må følges av globalisert politikk.

Fattigdommen i sør må bekjempes gjennom å slette fattige lands gjeld og styrke investeringer og bistand. Norge må gi full markedsadgang og tollfrihet for alle varer fra de minst utviklede landene. Menneskerettigheter, demokrati og strenge miljøkrav må ligge til grunn for Norges innsats internasjonalt.

Venstre vil at Norge skal stå i fremste rekke i kampen for internasjonal nedrustning, og arbeide for en verden fri for atomvåpen. Det norske forsvaret må omstilles for å tilpasses en ny tid med redusert militær risiko, men med økende miljørisiko og risiko for ustabilitet i nærområdene, særlig i nord. Venstre vil beholde den almenne verneplikten, men redusere lengden på denne.

Forpliktende satsing på utdanning og forskning

Venstre vil sette utdanning og forskning fremst i prioriteringen av samfunnets oppgaver. Bare slik kan alle få mulighet til å utfolde evner og skaperkraft.

Venstre vil gi skolene ressurser, tillit og frihet til å slippe løs lokal skaperkraft. Vi vil ha en egen læringsmiljølov for elever og studenter som bl.a. sikrer elevene mer innflytelse på egen hverdag. Læreryrket gjøres mer attraktivt gjennom lønn, arbeidsvilkår og frigjøring fra byråkratisk overstyring, unødvendig mange møter og detaljplaner.

Venstre vil de neste fire årene heve norsk forskningsinnsats betydelig. En vesentlig del av dette skal være å gjenreise den frie grunnforskningen etter mange års sulteforing. Venstre vil frigjøre midler slik at universiteter og høyskoler kan gi studentene bedre oppfølging. Venstre vil ha rask og betydelig bedring av studentenes økonomi, og en storstilt satsing på bygging av utleie- og studentboliger.

Nasjonalt kulturløft

Et mangfoldig og skapende kulturliv er ingen luksus. Det er tvert imot med å gjøre livet verdt å leve. Venstre vil at en større del av statsbudsjettet skal brukes på kulturformål. Venstre vil samle og klargjøre det statlige ansvaret for kunst og kultur i en egen kulturlov.

Venstre vil gi barn og ungdom en «kulturell skolesekk» ved å sette av mer penger til innkjøp av kulturtilbud i skolen, og innføre et rabattkort som gir ungdom adgang til kunst- og kulturtilbud til sterkt redusert pris. Vi vil frigjøre små lag og foreninger fra det statlige skjemaveldet, og gjøre bibliotekene til kulturelle knutepunkt i nærmiljøet med utvidet åpningstid og gratis Internett-tilgang.

Et miljøpolitisk foregangsland

Venstre vil bruke skatter og avgifter aktivt i miljøets tjeneste, gjennom å redusere skatt på inntekt og øke den på forbruk og forurensing. En slik grønn skattereform vil bidra til å flate ut og på sikt redusere energibruken i Norge, samtidig som skattesystemet blir enklere og gir bedre fordeling. Venstre vil gå i retning flat skatt for alle inntekter, med kraftig økning i bunnfradragene som først og fremst kommer de med lave inntekter til gode.

Venstre vil gjøre Norge til et foregangsland for moderne miljøteknologi, og satse stort på forskning og utbygging av alternative energikilder og gasskraftteknologi uten CO₂-utslipp. Norge må konsekvent og utvetydig følge opp internasjonale avtaler om lavere klimagassutslipp. Venstre sier nei til bygging av forurensende gasskraftverk.

Venstre vil satse stort på kollektivtrafikk i og omkring storbyene. Inntekter fra veiprisning og bompenger må brukes til å gi et bedre og billigere kollektivtilbud. Jernbanen må rustes

opp til et effektivt transportmiddel mellom de store byene og til utlandet. Trafikksikkerhet må prioriteres høyere enn i dag.

Nyskaping i by og land

Venstre vil ha en framtidrettet nyskappingspolitikk hvor de små bedriftene står i sentrum, og det blir like naturlig å skape sin egen arbeidsplass som å bli andres arbeidstaker. Venstre vil fjerne investeringsavgiften og delingsmodellen, ha gunstige opsjonsordninger og redusere formueskatt og arveavgift. Det offentliges inntekter må holdes oppe, mens vris mot avgifter på bruk av energi og naturressurser.

Norge trenger flere hender og hoder i arbeid for å løse viktige samfunnsoppgaver og få til nødvendig nyskaping. Venstre vil ha et mer fleksibelt arbeidsmarked, og legge til rette for at flest mulig kan være i arbeid. I tillegg ønsker Venstre økt arbeidsinnvandring til Norge.

Venstre vil frigjøre penger gjennom redusert statlig eierskap i store bedrifter til en storsatsing på det nyskapende Norge: Næringsrettet forskning, såkornkapital og risikoavlastning til nye bedrifter. Vi vil at Norge skal bli verdensledende på å ta i bruk ny teknologi, blant annet gjennom utbygging av bredbåndsnett og omfattende bruk av elektronisk handel.

Venstre tror havbruksnæringen kan bli en varig bærebjelke i nasjonal verdiskaping, og gi grunnlag for økt bosetting mange steder langs kysten. Vi vil framskynde dette gjennom massiv opptrapping av forsknings- og nyskappingsinnsatsen i marine næringer.

Fornyelse av velferdssamfunnet

Venstre mener det trengs omfattende reformer for å utvikle og bevare velferdsstaten. Å hjelpe dem som har minst til et bedre liv, er viktigere enn å flytte på penger mellom det store flertallet som allerede lever i materiell velstand.

Venstre vil gi mer tid og økt frihet til barnefamiliene gjennom en ekstra ferieuke for foreldre med barn under 10 år og mer fleksible arbeidstidsordninger. Fattigdom blant barn må bekjempes gjennom styrking av barnetillegg i sosiale ordninger. Barn som opplever skilsmisse og samlivsbrudd, må få utvidet rett til kontakt med begge foreldre. Venstre vil tilby barnehage til alle som ønsker det, samtidig som det gis reell valgfrihet for familier som velger andre løsninger.

Velferdstilbudene må tilpasses at folk er ulike, og velger ulike løsninger. Venstre vil få mer velferd for hver krone gjennom økt frihet til den enkelte institusjon, la private aktører slippe til i større grad og økt verdsetting av det frivillige Norges kreativitet og innsats.

Venstre mener at en lang rekke av de økonomiske ytelsene samfunnet tilbyr de som trenger hjelp, kan samordnes på en måte som gir langt mindre byråkrati og ikke gjør så mange mennesker til passive klienter. Venstre vil derfor prøve ut en ordning med garantert minsteinntekt/borgerlønn.

3. LIBERAL FORNYELSE:

Respekt for enkeltmennesket og mangfoldet

UTFORDRINGER:

Venstres menneskesyn bygger på en sterk overbevisning om at mennesket har evnen til å ta ansvar for egne handlinger og vise omsyn for medmennesker. Å ha frihet og bli respektert som den man er, er en forutsetning for å kjenne ansvar.

Menneskers frihet og ukrenkelighet er ingen selvfølge i vårt samfunn. Ny teknologi og forskning innen medisin og helse gir ikke bare nye muligheter for å påvise og behandle sykdommer, men også store etiske utfordringer som angår oss alle. Mange med funksjonshemninger opplever at samfunnet begrenser deres muligheter, og ikke tar hensyn til at folk er ulike.

Den eksplorative økningen i bruk av informasjonsteknologi gjør at presset mot personvernet og den enkeltes private rom blir stadig sterkere. Vi gir fra oss informasjon om oss selv og etterlater mengder av elektroniske spor hver eneste dag. Bit for bit kan denne enorme informasjonsinnsamlingen virke ufarlig, men satt sammen gir dette nok kunnskap til å kunne kartlegge et menneskes bevegelser i detalj.

Kvinner og menn skal ha de samme rettigheter. Når noen opplever diskriminering på grunn av sitt kjønn, taper både den enkelte og samfunnet. Om kvinners integritet og kvalifikasjoner systematisk undervurderes legges hindringer i veien for den enkeltes mulighet til å skape seg det gode liv. Samfunnet blir fattigere ved at de ulike erfaringer menn og kvinner har ikke utnyttes.

Barn har rett til å høres og delta i beslutninger som gjelder egen hverdag og framtid. Det gjelder spesielt på skolen, men også ellers i samfunnet. Med et stadig mer organisert fritidstilbud for barn, er det viktig at barn gis mulighet til også å velge en selvstyrt eller uorganisert fritid. Barns behov for å utfolde egenart og kreativitet må ikke kveles av en velmenende og altomfattende organisering, eller av foreldrenes og samfunnets behov for tilsyn av barna.

Dagens samfunn er flerkulturelt. En åpnere lovgivning for innvandring vil gi signaler om at Norge ønsker et mangfoldig samfunn og gjennom sin politikk ønsker å bidra aktivt til det. Alle mennesker, nordmenn som utlendinger, skal behandles som enkeltindivider. Det innebærer at det skal stilles krav til den enkelte som kommer til Norge om å etterleve lover og regler på samme måte som det kreves av andre innbyggere. På samme måte er det den enkelte, og ikke hele grupper, som må stå ansvarlige for brudd på lover og regler.

Trygghet for liv, helse og eiendom er en grunnleggende menneskerett. Et samfunn med gode oppvekstvilkår, engasjerte borgere og sosiale ordninger som har som mål at ingen faller utenfor, er uten tvil det viktigste for å oppnå denne tryggheten. I tillegg til dette kommer effektiv kriminalitetsbekjempelse. Et velfungerende politi- og rettsvesen er viktig for å skape et trygget Norge, sammen med hjem, skole og helsevesen.

Et samfunn for alle

Hvert enkelt menneske er unikt og har sine grunnleggende og ukrenkelige rettigheter. Venstre vil på alle områder kjempe for at mennesker blir respektert på grunnlag av sin egenverdi og egenart. Samfunnet må sørge for at valgmuligheter for den enkelte faktisk er til stede, og avstå fra å gripe inn i den enkeltes liv på en krenkende måte.

Teknologiens etiske utfordringer

Vi kan i dag påvirke befruktning, fødsel og død på måter som ikke var mulige for få år siden. Venstre mener det alltid må ligge etiske betraktninger til grunn når ny medisinsk teknologi tas i bruk, og det må legges til rette for full åpenhet og en løpende samfunnsdebatt om hvor grensene skal gå. All helsetjeneste må bygge på respekt for menneskeverdet og individets ukrenkelighet.

Venstre ønsker å lovfeste forbud mot genetisk diskriminering i Norge. Venstre går derfor mot at forsikringselskaper skal kunne kreve tilgang på genetisk informasjon før man kan tegne forsikring. Genetisk risiko for sykdom bør ikke være grunnlag for at forsikringstakere får dårligere eller dyrere forsikringstilbud. Arbeidsgivere skal heller ikke kunne kreve tilgang på genetiske opplysninger.

Ved donasjon av sæd må barnet ha mulighet til, på et tidspunkt i livet, å kunne få informasjon om sitt biologiske opphav. Anonym sæddonasjon må derfor ikke være tillatt.

Venstre står fast på retten til selvbestemt abort i tråd med dagens abortlov. Spørsmålet om abort er en vanskelig etisk avveining. Det er likevel kvinnen selv som står nærmest og som derfor er den som må ta den endelige avgjørelsen. Utviklingen av fosterdiagnostikk vil gjøre stadig mer informasjon om fosteret tilgjengelig tidlig i svangerskapet, også innen grensen for selvbestemt abort. Det åpner for en sortering av fostre ut fra forventede egenskaper, og kan innebære en gradering av menneskeverd ut fra funksjon. En slik rettstilstand blir uforenlig med et liberalt menneskesyn. Samfunnets svar må i første rekke være å lage gode ordninger for familier med funksjonshemmede barn. Praksis for senaborter må være restriktiv, og bare gis etter strenge medisinske kriterier eller etter medisinske kriterier i kombinasjon med sterke sosiale hensyn.

Uavhengige tros- og livssynssamfunn – skill stat og kirke

Valg av livssyn er et strengt personlig anliggende, og livssynsfrihet er en viktig liberal verdi. Alle borgere må kunne føle at de blir likeverdig behandlet uansett hvilke valg de gjør på dette området, som dypest sett har med den enkeltes samvittighet og identitet å gjøre. I et samfunn i endring er toleranse og respekt for andres valg og ytringer på tros- og livssynsområdet viktige verdier.

Et samfunn vil være et mangfold av ulike tros- og livssyn, og staten bør være nøytral og sekulær. I en liberal stat er det en offentlig oppgave å legge til rette for et mangfold hvor den enkelte selv på fritt grunnlag kan velge hvilket trossamfunn hun eventuelt vil være medlem av. Venstre ønsker derfor å framskynde skille mellom kirke og stat. Dette skillet må gjennomføres på en slik måte at det fortsatt blir rom for en bred folkekirke i det norske samfunn.

I tråd med målsetningen om full livssynsfrihet, må det ikke være krav om bekjennelse til en bestemt religion for å inneha offentlige stillinger. Livssynsfrihet er en grunnleggende rettighet også for regenter og statsråder. Bestemmelsene om bekjennelsesplikt må derfor opphe-

ves. Formålsparagrafene for ulike samfunnsinstitusjoner, bl.a. skoler og barnehager, må endres slik at de reflekterer et skille mellom stat og kirke, synliggjør grunnleggende verdier, og er inkluderende for alle uavhengig av tros- og livssynsmessig bakgrunn.

Felles juridisk ekteskapsinngåelse

Det norske samfunnet i dag er mangfoldig med en rekke ulike religioner og livssyn, der mange har egne seremonier for blant annet ekteskapsinngåelser. Venstre går inn for at en felles juridisk ekteskapsinngåelse erstatter kirkelig vigsel som ekteskapsinngåelse, og samtidig erstatter gjeldende partnerskapslov. Deretter blir det opp til det enkelte tros- og livssynssamfunn å avgjøre eventuelle egne markeringer av ekteskapsinngåelse.

VENSTRE VIL:

- Lovfeste genetisk ikke-diskriminering – arbeidsgivere eller forsikringsselskaper skal ikke kunne kreve genetisk informasjon.
- Si nei til anonym sæddonasjon, man skal kunne kjenne sitt biologiske opphav.
- Videreføre selvbestemt abort i tråd med dagens abortlov.
- Føre en restriktiv praksis for fostervannsdagnostikk og senaborter.
- Framskynde skille mellom stat og kirke.
- Oppheve bekjennelsesplikter og endre formålsparagrafer for å sikre livsynsfrihet.
- Innføre en felles juridisk inngåelse av ekteskap, der de enkelte etterpå kan velge seremoniform.

Personvern i fokus

Venstre mener et sterkt personvern er avgjørende både for den enkeltes frihet og for demokratiet. Frihet forutsetter at hvert menneske vernes mot utilbørlig registrering, overvåking og inngripen i privatlivet. Demokrati forutsetter at det i siste instans er borgerne som kontrollerer staten, ikke staten som kontrollerer borgerne.

Venstre mener derfor det skal svært tungtveiende argumenter til for at hensynet til personvernet skal vike. Det må i det alt vesentlige være mulig å komme fram til ordninger som tar hensyn til samfunnets behov for innsyn og kontroll uten å overkjøre enkeltmenneskers rett til vern mot overgrep. Venstre tror også at en streng og konsekvent personvernpolitikk er en forutsetning for at folk flest får tillit til nettøkonomi og elektronisk samhandling. Personvern handler for Venstre ikke om teknologifrykt, men om å ta med seg sunn fornuft og stødige liberale prinsipper inn i nettsamfunnet.

Du bestemmer over opplysninger om deg selv

Sentrumsregjeringen la i 1999 fram en Personopplysningslov som utgjorde en radikal omlegging av personvernlovgivningen, og gjennomslag for Venstres liberale prinsipper for personvern. Hovedprinsippet i loven er at den enkelte i størst mulig utstrekning skal kunne bestemme over bruk av opplysninger om seg selv. Loven styrker informasjon og åpenhet om hvilke opplysninger som behandles og hva de brukes til, og utvider den enkeltes adgang til innsyn i

personopplysninger om seg selv. Den som samler inn personopplysninger pålegges å informere den registrerte både om innsamlingen og om hva opplysningene skal brukes til.

Venstre vil arbeide for at Personopplysningsloven følges opp i alle relevante sammenhenger, og at lov- og regelverk heretter ligger i forkant, ikke på etterskudd av teknologiutviklingen. Når lover og forskrifter utformes, bør det alltid gjøres slik at behovet for innsamling og lagring av opplysninger om personlige forhold er minst mulig. Venstre ønsker å styrke Datatilsynets ressurser som et uavhengig organ som kan stå vakt om personvern og ha kontroll med personregistre, konsesjonsbehandling av andre registreringsordninger med videre.

Rett til et spørøst liv

Den enkelte må sikres rett til å leve et spørøst liv, bl.a. gjennom at betaling med kontanter fortsatt må være et alternativ. Det skal være mulig å reservere seg mot at detaljerte opplysninger om bruk av egen telefon og nettjenester på data lagres i lengre perioder. Politiet må ikke kunne få utlevert registeropplysninger om telefon- og internettrafikk uten rettslig kjennelse.

Venstre ser med bekymring på bruken av fjernsynsovervåkning på offentlig tilgjengelige steder. Adgangen til å installere overvåkingskameraer må begrenses til et minimum, og det må være klare regler for at slik overvåking i minst mulig grad baseres på opptak. Eventuelle opptak må slettes etter kort tid. Erfaringene med dagens regelverk for fjernsynsovervåking må gjennomgås i kommende stortingsperiode, og regelverket må innskjerpes ytterligere dersom det viser seg at kameraer i økende grad trer inn i stedet for mennesker i offentlige rom.

Innen helsevesenet må det være adgang til å reservere seg mot registrering av sensitive opplysninger som ikke har direkte medisinsk betydning. Det må stilles særlig strenge krav til sikkerhet omkring enkeltpersoners helseopplysninger.

Opprett «IT-veritas» for sikre dataløsninger

Venstre vil opprette et eget sertifiseringsorgan som kan gi godkjenning av sikkerheten mot bl.a. datainnbrudd ved dataløsninger som velges, ikke minst av det offentlige. Et slikt organ må også kunne vurdere personvern hensyn og andre sikkerhetshensyn tilknyttet drift av ulike datanettverk. Ved å være tidlig ute med å stille klare krav til de løsninger som godkjennes i Norge, kan utvikling av norsk IT-teknologi bli vesentlig styrket.

Nei til romavlytting

Politiet skal ikke ha adgang til å gjennomføre romavlytting. Romavlytting er et alvorlig inngrep i privatlivets fred. Faren for at overvåkingsutstyr blir brukt utover det eventuelt gis adgang til er overhengende. Slikt utstyr kan være krevende både å installere og å fjerne igjen. Det må fortsatt sikres sterke rettsikkerhetsgarantier ved bruk av andre former for avlytting, og dagens adgang til å ta i bruk telefonavlytting må ikke utvides. Telefonavlytting må ikke finne sted uten at det foreligger rettslig kjennelse. Behovene i forbindelse med beskyttelse av rikets sikkerhet må gjennomgås særskilt. Overskuddsinformasjon fra overvåkning – informasjon som omhandler andre saksforhold enn det ble gitt tillatelse til å overvåke – må som hovedregel være ugyldig som bevisførsel i retten.

Retten til å bli behandlet av mennesker

Du skal ha rett til å få din sak i det offentlige behandlet av mennesker, ikke bare av maskiner. Du skal kunne bli informert om saksbehandlingen har foregått maskinelt, og eventuelle krite-

rier som er lagt til grunn for en slik behandling må være offentlig tilgjengelig. Klagebehandling skal aldri skje kun ved hjelp av elektronisk saksbehandling.

Mindre bruk av personnummer

Personnummeret er et identifikasjonsnummer som lett gir tilgang til informasjon, og som gjør kobling av personsensitive opplysninger enklere enn det bør være. Personnummeret bør kunne fjernes, eller bruken reduseres vesentlig. Om personnummeret fortsatt skal være i bruk bør det stilles krav om særkonsesjon og egen lovhjemmel for at denne koblingsnøkkelen skal kunne brukes.

Sterkere forbrukervern

Den enkelte forbruker må ha rett til beskyttelse mot urimelig atferd fra leverandører og produsenter av varer og tjenester. Dette må gjelde både for private og offentlige aktører, og på digitale så vel som tradisjonelle handelsarenaer. Gebyrer, avgifter og purreutgifter knyttet til tjenester eller innkrevingsvirksomhet må ikke overgå kostnadene med å levere tjenesten eller produktet, eller kostnadene knyttet til innkrevingsvirksomheten. Det må stilles klare standardiseringskrav til leverandører av spare-, låne-, og andre finansieringstjenester for å øke forbrukernes muligheter til å sammenligne tilbudene.

Venstre ønsker at netthandel skal sidestilles med tradisjonelle handelsformer i lovverket, også når det gjelder forbrukeres rettigheter og sikkerhet. Praksis med at nettbutikker i økende grad krever forskuddsbetaling også for mindre forsendelser og masseproduserte varer er uheldig, og det bør vurderes å skjerpe lovverket på området. Venstre vil også gå inn for at alle regler for forbrukerbeskyttelse skal gjelde også for digitale produkter og tjenester.

Masseutsendelse av reklame pr. e-post er for mange belastende og forstyrrende, og innebærer en inntrenging i den private sfære. Forbrukerne må selv kunne velge om de motta slik reklame i sin private e-postkasse, og Venstre går derfor inn for at markedsførere må innhente forhåndssamtykke fra forbrukeren.

VENSTRE VIL:

- Sikre en streng personvernpolitikk – følge opp personopplysningsloven, styrke Datatilsynet og gjøre behovet for innsamling og lagring av sensitive personopplysninger minst mulig.
- Sikre krav om rettslig kjennelse for å utlevert personopplysninger om telefon- og internetttrafikk.
- Sikre restriktiv bruk av fjernsynsovervåkning.
- Gi reservasjonsrett mot registrering av personopplysninger i helsevesenet uten direkte medisinsk betydning.
- Opprette «IT-veritas» for sikre dataopplysninger.
- Gå mot romavlytting.
- Sikre alle fulle forbrukerrettigheter på nettet og beskyttelse mot uønsket e-post reklame.

Likeverd og likestilling

Reell maktdeling

Kvinner og menn må ha like muligheter for å påvirke samfunnsutviklingen. Politiske partier må ta ansvar for at kvinner får slippe fram, og at kvinner og menn sikres likeverdig representasjon i utvalg oppnevnt av politikere. Både lokalt og sentralt opplever man at styrer, råd og utvalg nedsettes uten at det tas hensyn til likestillingslovens bestemmelser om at hvert kjønn skal være representert med minst 40 % av medlemmene. Likestillingsloven og kommuneloven må endres for at bestemmelsene om kjønnsrepresentasjon skal bli gjennomført i praksis. Også næringslivet må ta økt ansvar for likestilling. Venstre mener det offentlig også her kan gå foran ved å sette mål om minst 40 % av hvert kjønn i styrene til offentlig eide bedrifter, og sette høye og forpliktende mål om kvinneandel i offentlige programmer for næringsutvikling.

Lik lønn for arbeid av lik verdi

Det offentlige må gå foran for å sikre at arbeid som bygger på likeverdige utdanningsløp og kvalifikasjoner lønnes likt. Lønnsforhandlinger der det offentlige er part må føre til at kvinne-dominerte yrker sikres en lønnsmessig heving. Fleksibiliteten i arbeidslivet må økes slik at det blir enklere å kombinere hensynet til omsorg og karriere. Den offentlige innsatsen for å hindre at man blir diskriminert på grunn av sitt kjønn må styrkes.

Bredere rekruttering til utdanning og yrkesliv

Lengre perioder med omsorgsinnsats må verdsettes på lik linje med annen arbeidserfaring ved opptak til høyere utdanningsinstitusjoner. Skolen må ha et særlig ansvar for å fremme likestilling. Det må utvikles pedagogisk tilrettelagt undervisningsmaterieell om likestilling. Siden landet vårt har et svært kjønnsdelt arbeidsmarked, må skolen legge særlig vekt på å stimulere både gutter og jenter til å utdanne seg slik at de får økte muligheter til å velge innenfor hele yrkesskalaen. Det må satses målbevisst på rekruttering av kvinner til ledende stillinger både i offentlig og privat sektor.

Frihet fra vold

Frihet fra vold og overgrep er en grunnleggende menneskerett. Oppdragelse i hjem, barnehager og skoler må rettes inn mot å motvirke årsaker til senere voldsbruk. Enhver som er utsatt for overgrep og trusler om overgrep må få tilbud om politibeskyttelse/vakttjeneste eller alarm. Krisesentre og andre som driver hjelpearbeid overfor volds ofre spiller en viktig rolle. Psykiatrisk helsevern må være i stand til å gi et tilbud som kombinerer behandling med legitime beskyttelsesbehov fra samfunnets side.

Likestilling i alle kulturer

Arbeidet med likestilling mellom menn og kvinner må rette seg mot alle medlemmer av det norske samfunnet, uavhengig av religion og kulturell bakgrunn. Respekt for ulike gruppers religiøse og kulturelle identitet må ikke føre til holdningsløshet. Det må stilles krav om at også hjemmевærende innvandrerkvinner tar del i tilbudet om norskopplæring for å bli i stand til å delta i det norske samfunnet. For at kvinnene skal ha reell mulighet til å delta på språkkurs må det tilbys barnepass-ordninger o.l. Enhver kjønnslemlesting av kvinner, eller bistand til å få utført dette, skal være forbudt. Ethvert ekteskap må inngås på frivillig basis.

Tvangsekteskap må bekjempes. Ektefeller som forlater ekteskap som følge av trakassering og vold må kunne innvilges selvstendig oppholdstillatelse i Norge.

VENSTRE VIL:

- Sette en målsetning om minst 40% av hvert kjønn i styrene for offentlig eide bedrifter.
- Innføre høye og forpliktende mål om kvinneandel i offentlige programmer for næringsutvikling.
- Styrke satsingen på rekruttering av kvinner til ledende stillinger.
- Skjerpe tiltak mot vold i hjemmet – enhver som utsettes for trusler om overgrep må tilbys politibeskyttelse eller alarm.
- Arbeide aktivt for å få slutt på omskjæring av jenter.

Barns rettigheter

Trygge oppvekstvilkår

En god barndom må preges av trygghet like mye i form av menneskelig nærhet som romslige materielle rammer. Samfunnet bør gjennom fleksible arbeidstidsordninger, ordninger som omsorgsvikariater og borgerlønn gi bedre muligheter for både par og enslige foreldre til å være mer hjemme sammen med barna sine. Det er et mål at begge foreldrene tar ansvar for omsorgsoppgavene i hjemmet. Samfunnets ansvar er i første rekke å bidra til å oppfylle visse minimumsvilkår. Familien må sikres en viss materiell levestandard. Barn skal sikres mot fysiske og psykiske overgrep, og mot et helsefarlig oppvekstmiljø. Venstre vil arbeide for at Barnekonvensjonen blir inkorporert i norsk lovgivning. Barn må ha rett til å uttale seg før det tas viktige avgjørelser som angår dem, og barnas synspunkter må tillegges stor vekt.

Barnevern

Båndene mellom barn og foreldre er grunnleggende, og når foreldrehjemmet ikke kan oppfylle sine oppgaver overfor barnet, må samfunnet i første omgang søke å gi foreldrene og miljøet omkring bedre mulighet til å løse oppgavene. Først når denne muligheten er tilstrekkelig utprøvd må det bli aktuelt å skille barnet fra sine foreldre. Samtidig vil det være tilfeller der det vil være best for barnet å få et nytt hjem. Ofte vil det være vanskelig å håndtere barnevernssaker i et lite lokalmiljø. En må få til en sterkere samordning av forskjellig fagområder som jobber med vanskeligstilte barn og deres foreldre. Dette fordrer også samordning av lovverk, også på departementalt plan – noe en ikke har i dag. Det bør derfor legges opp til et tettere regionalt samarbeid innen barnevernet. Det forebyggende barnevernet må styrkes.

Samvær med begge foreldre

Ved skilsmisse og samlivsbrudd er det foreldrene som i første rekke må imøtekomme barnas behov. Barnas beste må være det sentrale. Det er svært viktig at barna har god kontakt med begge sine foreldre. Samboende foreldre når barnet blir født, bør begge automatisk få foreldreansvar. Lovverket bør endres i retning av mer lik fordeling av samvær mellom foreldrene. Bidragsreglene må endres slik at økonomiske årsaker ikke gir mindre samvær med begge forel-

dre, blant annet bør det sees på en deling av reiseutgifter mellom foreldrene. Ved beregning av barnebidrag må begge foreldrenes inntekt tas med. Det må reageres klart mot sabotasje av samvær.

Adopsjon

Det er ikke en menneskerett å få egne barn, men barn har rett til foreldre. Foreldre som velger å ta seg av barn som allerede er satt til verden og adopterer, må få like gode økonomiske vilkår som andre foreldre. Derfor må adopsjonsstøtten opptrappes til tilsvarende 1G (ca. 50.000,-) i perioden, slik at det ikke blir en økonomisk byrde å adoptere. Byråkratiet rundt adopsjon må forenkles.

Ingen har rett til å adoptere barn, men alle som ønsker det bør ha mulighet til å bli vurdert som adoptivforeldre. Det er adoptivforeldrenes evne til å gi barna en god oppvekst som skal være avgjørende, ikke sivilstand eller seksuell legning. Homofile bør på lik linje med andre vurderes som adoptivforeldre.

Barn og reklame

Barn og ungdom bør læres opp til å bli bevisste og kritiske i forhold til reklame og annen kommersiell påvirkning. Samfunnet bør også ta hensyn til at barn er mindre rustet enn voksne til å ta imot stadig sterkere påvirkning fra massemedia, og sette klarere rammer enn i dag for hvor vi vil ha reklame. Venstre vil opprettholde dagens restriktive regelverk for reklame rettet mot barn, og ønsker at Norge skal engasjere seg internasjonalt for et europeisk totalforbud mot fjernsynsreklame rettet mot barn. Venstre mener det er spesielt viktig at ikke skolen blir en arena for markedsføring og kommersialisering. Skolen bør ikke være en arena hvor barn er utsatt for aggressiv markedsføring fra kommersielle aktører. Sponsing bør bare foregå etter en nøye etisk vurdering fra skolens ledelse. Reglene om at det kreves foreldrenes samtykke for registrering av barn i bedrifters eller organisasjoners registre, må praktiseres også når det gjelder Internett-steder.

VENSTRE VIL:

- Sikre et tettere regionalt samarbeid om barnevern og styrke det forebyggende barnevernet.
- Sikre foreldreansvar for begge samboende foreldre når barnet blir født.
- Sikre mer lik fordeling av samværet mellom foreldrene, endre bidragsregler, fordele reiseutgifter, og reagere sterkere mot samværs sabotasje.
- Øke adopsjonsstøtten til 1G (ca. 50.000,-)
- Gi homofile mulighet til å vurderes som adoptivforeldre.
- Jobbe for et europeisk totalforbud mot fjernsynsreklame rettet mot barn.
- Sikre skolen mot aggressiv markedsføring. Sponsing bør bare foregå etter nøye etisk vurdering.

Dagens samfunn er flerkulturelt

Nasjoner og samfunn trenger den kulturelle og økonomiske stimulans som innvandring og utvandring gir. Kontaktnett bygges både for nærings- og kulturliv. De mellommenneskelige vennskaps- og familiebånd som knyttes vil være uunnværlige nettverk i en globalisert verden. Større kunnskap og forståelse for mangfold og ulikheter, og økt innsikt i hverandres liv, er avgjørende for enkeltmennesker, samfunn og næringsliv og vil være en uunnværlig kompetanse for å utvikle et nytt og solidarisk internasjonalt samfunn.

I Norge bør vi ha en mer romslig holdning til de som tvinges til å forlate sine lokalsamfunn og sine hjemland. Venstre vil arbeide for at vi i Norge ivaretar våre formelle og moralske forpliktelser overfor mennesker på flukt. Om vi smyger oss unna dette, kaster vi vrak på våre humane og solidariske tradisjoner. Vi taper noe av oss selv.

En mer human flyktning- og asylpolitikk

Norge fører fortsatt en streng politikk overfor mennesker på flukt. Venstre vil gå inn for en mer liberal flyktning- og asylpolitikk. Venstre ønsker å sikre retten til å søke asyl. Retten til å søke asyl bør derfor grunnlovsfestes. Regelen om 1. asylland bør praktiseres med lempelighet. Transitt-opphold i utlandet bør ikke være til hinder for søknad om asyl i Norge. Rettsvernet til menneske som kommer til Norge må styrkes. All dokument og kilder i saken må være tilgjengelige for asylsøkeren og dennes advokat.

I asylsaker der det tar tid å bekrefte søkerens forklaring, må søkeren umiddelbart gis en midlertidig oppholdstillatelse inntil sakene er ferdig behandlet.

Antall kvoteflyktninger bør økes. Norge bør ta initiativ til ordninger for internasjonal byrdefordeling ved ekstraordinære situasjoner som skaper store flyktningestrømmer.

Ved avgjørelsen om en skal få politisk asyl eller opphold på humanitært grunnlag bør det ikke tas økonomiske eller innvandringspolitiske hensyn. Retten til familieeggenforening må ikke være avhengig av status som politisk asyl, opphold på humanitært grunnlag eller kollektiv beskyttelse. Personer under videregående opplæring eller høyere utdanning må få adgang til å bli i landet til utdannelsen er fullført.

Asylsøkere som misbruker asylinstituttet for å drive kriminell aktivitet, må få en rask reaksjon fra politi og rettsvesen og raskt kunne utvises.

Aktiv integreringspolitikk

De som kommer til Norge må få et tilbud om opplæring og orientering om norske samfunnsforhold som setter dem i stand til å delta i det norske samfunnet. De som kommer skal på samme måte som norske borgere få rettigheter og plikter. Samfunnet må stille krav om at de som ønsker å bosette seg i Norge gjør sitt beste for å tilegne seg gode norskkunnskaper. Samtidig må undervisningstilbudet være av så god kvalitet og så omfattende at dette kan bli reelt. Analfabeter må få et eget opplegg for sin opplæring.

Skolen er det stedet det må gjøres mest for å sikre at unge innvandrere får en best mulig basis for kontakt med det norske samfunnet. Norskopplæringstilbudet må gi kvalifikasjoner som kan få flere med innvandrerbakgrunn til å ta høyere utdanning. Det må være et mål at undervisningspersonellet gjenspeiler den etniske sammensetningen i resten av befolkningen. Det bør åpnes for å gi fremmedspråklige lærerstudenter dispensasjon fra kravet om å tilegne seg kunnskaper i sidemålet.

Det er et mål at flest mulig borgere med utenlandsk opprinnelse velger å ta norsk statsborgerskap for å kunne delta på alle områder av samfunnsutøvelsen. Alle norske statsborgere må være valgbar til Stortinget, uten at det stilles krav om at man må ha vært bosatt i landet utover den tiden som kreves for å oppnå statsborgerskap. Utlendinger må fortsatt kunne stemme ved og stille til lokalvalg.

Bekjempe rasisme og diskriminering

Venstre vil bekjempe alle former for rasisme og diskriminering på bakgrunn av hudfarge, religion, seksuell legning eller etnisk opprinnelse. Venstre vil utvide antidiskriminerings-paragrafen i Grunnloven til også å omfatte seksuell legning. Det offentlige har et særlig ansvar for at det ikke skjer diskriminering i offentlig regi. Dette må gjelde både i ansettelsessaker og i inngåelse av kontrakter med underleverandører som f.eks. byggeselskap. Det må også bli lettere å få godkjent utenlandske kvalifikasjoner og utdanning folk bringer med seg. Utesteder som diskriminerer utlendinger og folk med annen hudfarge må kunne miste skjenkebevillingen. Samfunnet må effektivt følge opp straffebestemmelsene i arbeidsmiljøloven som forbyr diskriminering ved ansettelser. Venstre vil arbeide for at det blir et mål å rekruttere til stat og kommune det samme antall arbeidstagere fra minoritetene som deres andel i befolkningen. Kompetente søkere med minoritetsbakgrunn skal innkalles til jobbintervju.

Alle har et ansvar for å bekjempe rasismen der de møter den i sitt daglige virke. Rasistiske holdninger og ytringer må møtes og bekjempes gjennom aktiv deltakelse og debatt.

VENSTRE VIL:

- Grunnlovsfeste retten til å søke asyl.
- Øke antallet kvoteflyktninger.
- Sikre rask reaksjon mot kriminelle asylsøkere.
- Gjøre det lettere å få godkjent utenlandsk utdanning.
- Bekjempe tvangsekteskap.
- Gi ektefeller som forlater ekteskap etter trakassering og vold mulighet til å innvilges selvstendig oppholdstillatelse.

Individets trygghet i en liberal rettsstat

Tiltak mot hverdagskriminalitet

Politi- og lensmannsetaten bør være mest mulig til stede i nærmiljøene for effektivt å bekjempe vold og vinningskriminalitet. Synlig politi bidrar forebyggende, samtidig som tilgjengelighet og nærhet øker sjansene for at kriminalitet oppklares raskt. Bruk av ny teknologi og nødvendig omorganisering kan bidra til å flytte tidsbruk og ressurser i politiet over fra rutinemessige kontoroppgaver til utadrettet tjeneste. Slik utadrettet tjeneste i direkte møte med folk flest må også stimuleres lønsmessig. Politiet må ha ressurser til å etterforske hverdagskriminalitet og mindre forbrytelser. Å sette grenser for akseptabel atferd i en tidlig fase, kan bidra til å stanse en kriminell løpebane allerede i starten.

Venstre ønsker at norsk politi fortsatt skal være ubevæpnet i vanlig tjeneste, og mener våpenbruk mot politiet bør straffes strengt. Politiet må være godt trent og forberedt for de situasjoner hvor våpenbruk er nødvendig.

Raskest mulig straffereaksjon, særlig der tiltalte ikke er tidligere domfelt, er viktig av hensyn til samfunnet og den preventive effekten av reaksjonen, men også for å hindre lange vareteker. Det må settes av nok ressurser til påtalemyndighet og domstoler til å unngå «flaskehals» i rettssystemet, samtidig som alle får en rask og rettferdig rettergang. Venstre ser alvorlig på at Norge blir kritisert internasjonalt for bruken av varetektsfengsling og glattcelle, og vil sørge for at norsk praksis innskjerpes i tråd med anbefalingene fra Europarådets og FNs torturkomiteer.

Venstre vil ha en grundig og kritisk gjennomgang av ordningen med det særskilte etterforskningsorganet for anmeldelser av polititjenestefolk (SEFO). Politiledelsen må utøve sitt arbeidsgiveransvar og ikke skyve saker som vedrører personal- og organisasjonsmiljø til SEFO.

For å sikre at alminnelige folks rettsoppfatning er en integrert del av rettspleien, skal lekdommere fortsatt være en viktig del av domstolene.

Kamp mot vold i hjem og samfunn

Særlig viktig for menneskers trygghet er retten til å leve et liv uten frykt for eller erfaring med vold. Det er samfunnets ansvar å bidra til å forebygge vold og overgrep både på gaten, arbeidsplassen og i hjemmet, men politiet kan ikke alene få bukt med voldskriminaliteten. Prosjekter som «Natteravnene» og andre frivillige initiativer i kampen mot vold er særlig viktig. Det må også legges til rette for at vitner tør å si fra og blir tatt på alvor.

Venstre vil spesielt peke på de store mørketallene knyttet til voldtekt og andre former for vold i hjemmet, som i all hovedsak rammer kvinner og foregår i det skjulte uten vitner. Krisesentrene må sikres stabil finansiering og økt kompetanse om voldsofferproblematikk. Rådgivningstjenesten for voldsofre må styrkes, og tilbudet om voldsalmer bygges kraftig ut. Personer som lever med konstante voldstrusler må få et reelt vern, og reaksjonene for brudd på besøksforbud bør skjerpes. Om nødvendig må disse menneskene gis mulighet til å skifte identitet og personnummer.

Erstatnings- og trygdereglene for voldsofre må bli bedre enn i dag, blant annet ved økte erstatningsbeløp og ved at Folketrygdens tjenester aktivt brukes til beste for voldsofre. Venstre går inn for å opprette et eget fond for å sikre finansiering av opplysningsarbeid og forskning rundt voldsofres situasjon.

Barne- og ungdomskriminalitet

Blind vold, ran og andre former for kriminalitet begått av barn og ungdom har økt kraftig de siste årene, spesielt i storbyene. Årsakene til dette er mange og sammensatte, men oftest knyttet til mangel på normer, utflytende grenser og i en del tilfelle rusmisbruk. Enkelte miljøer av innvandrerungdom har vært sterkt overrepresentert i denne økningen.

Venstre mener det er spesielt viktig å føre en aktiv integreringspolitikk for innvandrerbarn, ungdom og deres foreldre. Også innvandrerkvinner må få reelle muligheter til opplæring i norsk språk og norske samfunnsforhold. Initiativer for å etablere tverrkulturelle og ikkevoldelige ungdomsaktiviteter må støttes.

Fengsel er ikke egnet som straffereaksjon mot unge lovbrøyttere. Forebyggende arbeid gjennom barne- og ungdomstiltak og skole må prioriteres slik at oppveksten blir positiv og engas-

jerende. Foreldre må informeres og ansvarliggjøres. Ungdomskriminelle kan ivaretas innenfor Lov om Barnevernstjenester. For unge førstegangsforbrytere mellom 12 og 15 år må konfliktråd bli brukt. Konfliktråd er en rask reaksjonsform, der et møte ansikt til ansikt med offeret har god forebyggende virkning. Det må legges til rette for ordninger i regi av barnevernet hvor den enkelte får en sjanse til å gjøre opp for seg, bøte på skade eller lignende. Et vellykket forebyggende arbeid er også avhengig av at ulike deler av hjelpeapparatet samarbeider, og praktiserer regelverkets muligheter for unntak fra taushetsplikt. Barnevernets reaksjoner overfor ungdom uten voksenrespekt må kritisk gjennomgås.

Forebygg kriminaliteten

Det må utvikles systematiske tiltak for å forebygge kriminalitet. Det må her læres av erfaringer som er gjort i andre land som har søkt forebygging. Det må særlig utvikles systematiske tiltak mot ungdommer som er i stor risiko for å utvikle kriminell adferd.

Den organiserte kriminaliteten

Enkelte typer særlig grov og samfunnsskadelig kriminalitet er i ferd med å bli stadig mer utbredt. Denne organiserte kriminaliteten med sterke innslag av vold, trusler og represalier, utgjør en alvorlig utfordring for rettsstaten som må bekjempes konsekvent og effektivt, nasjonalt og internasjonalt.

Politiet må få ressurser og kompetanse til å bekjempe internasjonale forbryterorganisasjoner, narkotikahandel, hvitvasking av penger og andre former for organisert kriminalitet. Økt internasjonalt politisamarbeid er nødvendig for å klare dette. Samtidig er det viktig at hensynet til personvernet ikke må vike for kortsiktige løsninger. Både den kriminaliteten et samfunn har så vel som de metodene vi tar i bruk for å bekjempe kriminaliteten, er med å påvirke hvilket samfunn vi får.

Beskyttelse av vitner og rettspersonale for øvrig i forhold til trusler, er også avgjørende i kampen mot organisert kriminalitet. Vitnebeskyttelsesprogram må utarbeides, blant annet i en nordisk sammenheng. Venstre vil se spesielt på ordningen med anonyme vitneprov når Stortinget skal evaluere de nye etterforskningsmetodene, fordi anonyme vitneprov er et dilemma i forhold til grunnleggende rettssikkerhetskrav til en domstolsbehandling.

Bruk av infiltrasjons- og provokasjonslignende metoder avgjøres i dag av påtalemyndighetene. Venstre mener disse etterforskningsmetodene må lovfestes av rettssikkerhetsmessige grunner. Metodene er viktige i kampen mot organisert kriminalitet, og skal kun benyttes til å avdekke kriminalitet, ikke utøve eller framprovosere kriminelle handlinger.

Organisering av politi og etterretning

For å sikre lekmannsskjønnet må dagens juryordning beholdes i hovedtrekk. Politiet må være organisert i sammenheng med de andre delene av straffesakskjeden – kriminalomsorg og domstoler, og ikke legges inn under et generelt sikkerhets- og beredskapsdepartement. Venstre vil ikke gjøre terroren til politiets hovedperspektiv.

Venstre mener rettssikkerhetshensyn krever at samordningen av trusselbildet mot rikets sikkerhet ut fra etterretningsinformasjon om terror, attentat og organisert kriminalitet, må være et politisk ansvar gjennom konstitusjonell forankring i Regjeringen.

Straff og rehabilitering

Alle former for straff må ha som hovedmål å hindre nye kriminelle handlinger. Alternative straffereaksjoner hvor den kriminelle pålegges å gjøre opp for seg bør benyttes i større grad i saker som ikke gjelder vold eller seksuelle overgrep. Soning i fengsler eller andre institusjoner må gjøres meningsfull og legge til rette for smidig retur til samfunnet. Innsatte som soner lange straffer bør ha en egen oppfølgingsplan når han/hun kommer ut av fengselet, som gir et reelt alternativ til å gå rett tilbake i et miljø med rus og kriminalitet. Målet må være å inkludere straffedømte i samfunnet. Psykiatrisk syke fanger må ut av fengslene og overføres til forsterkede tilbud i helsevesenet, og lover som regulerer dette må iverksettes.

Det må settes inn økte ressurser for å hjelpe narkomane for deres avhengighet. Politiet skal ikke utføre arbeid overfor narkomane som best kan løses i helse- og sosialvesenet. I tråd med dette prinsippet bør politiets ressurser flyttes over til mer effektiv bekjempelse av omsetning og smugling av narkotika.

Domstolene bør i særlige tilfeller kunne idømme personer yrkesforbud for yrker med særlig fare for gjentagelse av lovbrudd. Det kan gjelde seksuelle overgrepere og voldsforbrytere i forhold til enkelte stillinger. Lovverket må ikke på generelt grunnlag gi yrkesforbud for spesielle typer kriminelle.

En sterkere sivil rettsstat

Sentrale deler av rettsstaten ligger utenfor strafferetten. Det er viktig at folk har tilgang til effektive og gode domstoler også ved familiesaker, barnevernsaker, eiendomstvister, kjøp og salg. Ulike ressurser må ikke få avgjøre behandlingen i rettsapparatet, og Venstre ønsker å styrke ordningene med fri rettshjelp som sikrer den enkelte nødvendige ressurser i kontakt med rettsvesenet. Lovgivningen må også være slik at det er mulig for folk flest å forstå sine rettigheter og plikter.

Venstre vil innføre en ordning med en egen kommisjon for å vurdere gjenopptaking av straffesaker.

Bedre beredskap mot ulykker og samfunnets sårbarhet

Venstre vil gjøre det enklere å komme i kontakt med nødetatene politi, helse og brannvesen, ved å innføre ett nødnummer. Sikker kommunikasjon mellom de tre nødetatene uten mulighet for avlytting eller sabotasje, er viktig for å kunne håndtere ulykker og andre krisesituasjoner raskt, sikkert og effektivt. Venstre vil støtte byggingen av et nytt nødkommunikasjons-samband i Norge. Som et ledd i forbedringen av redningsberedskapen langs kysten går Venstre inn for bygging av en ny redningshelikopterbase på Nordvestlandet, og for en raskere reaksjonstid for helikopterne.

Samfunnets økende sårbarhet i forhold til IT-systemer, energi og vannforsyning krever økt bevissthet og ansvar i de ulike samfunnssektorer. Samtidig må den samlede organiseringen av samfunnets sikkerhet bli bedre samordnet og mer effektiv. Det krever at totalansvaret forankres i ett departement. Venstre ønsker også å opprette én samlet ulykkeskommisjon for de ulike transportformene, og ett samlet tilsyn for disse og andre vitale samfunnsfunksjoner som IT-systemer, energi og vannforsyning. Formålet med en slik samlet organisering, uavhengig av den enkelte samfunnssektor, er å oppnå en kraftig forenkling, opprydding i roller og ansvar, og en økt vektlegging av sikkerhet i transport og annen infrastruktur.

VENSTRE VIL:

- Styrke påtalemyndighet og domstoler for å unngå flaskehalsen i rettssystemet.
- Redusere bruk av varetektsfengsling og glattcelle og sørge for at psykiatrisk syke fanger kommer ut av fengslene.
- Innføre egen oppfølgingsplan for langtidsfangers retur til samfunnet.
- Sikre stabil finansiering av krisesentrene.
- Styrke rådgivningstjeneste og erstatningsordninger for voldsofre.
- Gi politiet ressurser og kompetanse til å bekjempe organisert kriminalitet.
- Utvikle vitnebeskyttelsesprogram, blant annet i et nordisk samarbeid.
- Styrke ordningene med fri rettshjelp.
- Opprette en egen kommisjon for gjenopptagelse av straffesaker.
- Innføre ett nødnummer for politi, helsevesen og brannvesen.
- Opprette én samlet ulykkeskommisjon for alle transportformer.

4. FOLKESTYRE:

Maktspredning og lokalt selvstyre

UTFORDRINGER:

Det er borgerne som skal ha det avgjørende ordet når viktige beslutninger om utviklingen av samfunnet skal tas. Deltagelse i folkestyret handler om å ta medansvar. Demokratiet er avhengig av engasjement fra hver enkelt av oss. Derfor er synkende politisk interesse en trussel mot demokratiet. Politikere som velges er folkets tillitsvalgte og har en viktig oppgave i å opprettholde politisk engasjement blant velgerne. Åpenhet og innsyn er viktig for at alle borgere skal kunne orientere seg i og delta i folkestyret. Borgerne skal kunne delta på egne premisser, uten at det kreves spesialkompetanse.

Staten styrer i dag kommunene og fylkeskommunene gjennom en omfattende rettighetslovgivning, regler, pålegg og øremerkede tilskudd. Samtidig er de frie inntektene redusert. Den kommunale handlingsfriheten er dermed svekket. Venstre vil gjenreise det lokale folkestyret ved å gi de lokale folkevalgte reell makt over avgjørelsene i egne lokalsamfunn.

For Venstre er det et poeng i seg selv at såvel innbyggerne som folkevalgte organ må kunne velge egne løsninger. Venstre vil derfor ha et mangfold av lokale løsninger. Tjenestene skal være av god kvalitet og tilgjengelige når borgerne har bruk for dem. Det bør være økt konkurranse om å levere de beste tjenestene mellom offentlige, ideelle og private aktører.

I dag er samfunnet blitt svært komplisert med unødvendige reguleringer og byråkrati. Venstre har tatt initiativ til «Et enklere Norge», med fornyelse, forenkling og avbyråkratisering av det offentlige, alt for å gi innbyggerne et bedre tjenestetilbud.

Reelt lokalt selvstyre

Flytt makten ut til lokalsamfunnet

Venstre vil at alle politiske avgjørelser skal fattes så nær som mulig dem det angår. Derfor er lokaldemokratiet bærebjelken i et levende folkestyre. Vår største demokratiutfordring i dag er å gjenreise det lokale folkestyret, som i dag har alvorlige mangler og mindre oppslutning enn noen gang tidligere i etterkrigstiden.

Det lokale selvstyret må gjenreises ved at kommuner og fylker får en reell mulighet til å bestemme over politiske saksfelt der ikke hensynet til individuelle rettigheter, behov for nasjonale minstestandarder, eller spesielle nasjonale interesser, tilsier at politikken må bestem-

mes på nasjonalt eller internasjonalt nivå. Et reelt lokalt selvstyre vil kunne skape et mangfold av løsninger på innbyggernes behov. Ved mulighet til å velge ulike løsninger kan det bli større engasjement i lokalpolitikken, men det innebærer også at vi må akseptere ulikhet mellom kommunene.

Grunnlovsfest det lokale selvstyret

Venstres idéer om et levende folkestyre forutsetter at kommunene og fylkeskommunene har rammevilkår som gir muligheter til å skape et godt tjenestetilbud for sine innbyggere. Kommunesektoren er ansvarlig for de fleste offentlige velferdsoppgavene, som skoler, eldreomsorg, barnehager og sykehus. Samtidig har en rekke kommuner problemer med å løse alle de oppgavene de er pålagt. Venstre vil at kommunene skal settes ordentlig i stand til å ta seg av de oppgavene de blir pålagt. Kommunene må gis økt frihet til å velge de løsningene som passer for den enkelte kommune. De må få beholde mer av inntektene fra lokal verdiskaping og en større andel av skatteinntektene, uten at disse skal inntre i staten for så å deles ut igjen. Venstre vil la kommunene få større frihet til selv å fastlegge sitt eget skattenivå.

Øremerkingen må reduseres til et minimum, og erstattes av frie midler. Staten må utvise forsiktighet med å pålegge kommunesektoren nye oppgaver. Det lokale selvstyret må grunnlovsfestes.

Vitaliser lokaldemokratiet

Venstre går inn for at kommunene skal kunne holde valg når de selv ønsker det innenfor valgåret. På denne måten vil lokalvalgene få et reelt lokalt preg, og de lokale saker vil stå i fokus i lokalvalgkampen. Venstre ser positivt på å ta i bruk Internett og annen teknologi gir for å vitalisere lokaldemokratiet. Det bør aktivt støttes opp om en fullskala utprøving av nettdemokrati på kommuneplan; med mulighet for stemmegivning, høringsrunder, diskusjon og lett tilgjengelig innsyn i kommunale dokumenter via Internett.

I valg til kommunestyre bør aldersgrensen for stemmerett og valgbarhet senkes til 16 år. Dette vil også kunne være et bidrag til å øke engasjement og rekruttering blant unge. Det bør være større innslag av personvalg til regionale forsamlinger. For å sikre bred representasjon bør det ikke være store reduksjoner i antall kommunestyrerepresentanter. Det bør være gode ordninger med kompensasjon for tapt arbeidstid for å sikre fritidspolitikerne gode arbeidsvilkår. Det bør være mulighet for å stemme blankt ved alle valg. Og blanke stemmer må telles. Det bør være opp til den enkelte kommune å avgjøre om de ønsker direkte valg på ordfører og varaordfører. Det bør innføres direkte valg til bydels- og grendeutvalg. Studenter bør få mulighet til å velge mellom å være folkeregistrert på hjemstedet eller studiestedet, slik at de kan delta i lokaldemokratiet på stedet de bor. Venstre vil ta initiativ til å utrede en ordning der et bestemt antall borgere kan kreve bindende folkeavstemninger i viktige lokale spørsmål.

Venstre avviser prinsippet om gjennomgående representasjon i politiske organ, som gjør at bare folkevalgte representanter skal kunne sitte i kommunale råd og utvalg. Politiske utvalg må være åpne også for ikke-folkevalgte representanter både for å sikre bred kunnskap i beslutningsprosessen, og for å bevare den enkelte borgers rett til en begrenset deltakelse i politikken. Kommunale råd og utvalg som er åpne for medlemmer som ikke er folkevalgte, må ha begrenset beslutningsmyndighet, underordnet rammevedtak fra de folkevalgte organ.

Åpenhet og innsyn

Politikk må være lett tilgjengelig og åpent for innsyn i hva som skjer. Både lokalt og sentralt må dokumenter og informasjon gjøres lett tilgjengelig, f. eks. via Internett. Møter i folkevalgte organer skal være åpne, med mindre følsomme personopplysninger blir behandlet. Kommuneloven må revideres med sikte på å ivareta intensjonene om full møteåpenhet lokalt. Offentlige budsjetter og regnskaper må gjøres mer tilgjengelig for velgerne. Budsjettprosessen bør være mest mulig åpen, og budsjetter og regnskaper bør stilles opp på en måte som ligner mer på regnskaper for øvrige virksomheter og som mange er bedre vant med. Kommunene må drive aktiv utadrettet virksomhet for å informere om planer og beslutninger.

Enklere regelverk og rapportering

Altfor mange gode formål skal gjennomføres i kommunene gjennom byråkratiske prosjekter der kommunene må lage prosjektplaner, ansette prosjektledere og sende rapporterings-skjemaer til staten. Dette er en byråkratisk og lite effektiv måte å utnytte ressursene på.

I stedet for å sende skjemaer til staten bør kommunene få frihet til å bruke ressursene til å gi et best mulig tjenestetilbud til sine innbyggere. Store ressurser kan videre spares gjennom en enklere og mer helhetlig planlegging i fylker og kommuner.

VENSTRE VIL:

- Grunnlovsfeste det lokale selvstyret.
- La kommunene beholde en større del av skatteinntektene og større frihet til å fastsette skattenivå.
- Redusere statens øremerking av midler til et minimum, og erstatte med frie midler.
- At kommunene får fullfinansiert nye økonomiske forpliktelser de pålegges av staten gjennom retningslinjer, regler og andre pålegg.
- At kommunene skal kunne holde valg når de selv ønsker det innenfor valgåret.
- Innføre utprøving av nettdemokrati på kommuneplan; med mulighet for stemmegivning, høringsrunder, diskusjon og lett tilgjengelig innsyn i kommunale dokumenter via Internett.
- Senke aldersgrensen for stemmerett og valgbarhet i lokalvalg til 16 år.
- La den enkelte kommune avgjøre om de ønsker direkte valg på ordfører/varaordfører.
- Innføre direkte valg til bydels- og grendeutvalg.
- Gi studenter mulighet til å velge mellom å være folkeregistrert på hjemstedet eller studiestedet.
- Avvise prinsippet om gjennomgående representasjon i politiske organ.
- Åpne møter i folkevalgte organer, med mindre følsomme personopplysninger blir behandlet.
- Gjøre offentlige budsjetter og regnskaper mer tilgjengelig for velgerne.

Regional organisering

Venstre går inn for reformer i organiseringen av lokalforvaltningen. Dagens fylkeskommuner har verken ressurser eller virkemidler til å fungere som effektive tjenesteleverandører og engasjerende demokratiske arenaer. Mye tyder også på at noen fylker er for små og geografisk uhensiktsmessige til å kunne løse oppgavene på en tilfredsstillende måte. Det som var en for-

nuftig geografisk inndeling i tidligere tider, er ikke nødvendigvis det i dag.

For Venstre er det en klar forutsetning at reformene skal gi mer, ikke mindre folkevalgt styring over viktige samfunnsoppgaver. Sentrale prinsipper er sterkere lokal råderett over inntekter og tjenesteorganisering. Det må gis langt større innflytelse over egne inntekter, den statlige detaljstyringen må reduseres og det må ryddes kraftig opp i regler og rapporteringsordninger.

Venstre mener det er viktig av hensyn til folkestyret å beholde et folkevalgt regionalt nivå mellom stat og primærkommune, med direkte valg til regionale forsamlinger. Det må skapes slagkraftige regionale enheter som kan skape legitimitet og oppslutning om sin virksomhet, og overta regionalpolitiske oppgaver fra det omfattende statlige embetsverket på lokalplan. Dette kan virke som motpol mot sentralisering og statlig detaljstyring. Alternativet vil være svekket folkevalgt styring og en massiv maktoverflytting til de ytre, statlige etatene.

Venstre åpner for sammenslåing av fylkeskommuner der dette er naturlig. Samtidig bør politiske styringsoppgaver som i dag ligger under fylkesmannen, veikontorene og andre statlige etater på lokalplan overføres til kommunene og de nye fylkene. Dette vil si at de nye fylkene også bør ha et hovedansvar for bl.a. regional samferdsel, næring, miljøvern, kulturforvaltning og planarbeid. En slik betydelig delegering av makt til kommuner og fylkeskommuner vil gi økt rom for lokale løsninger tilpasset lokale forhold, og gjøre at Stortinget lettere kan konsentrere seg om overordnet politikk. Det statlige embetsverket på fylkesnivå må i en slik reform bygges ned, og omfanget av statlig tilsyn og kontroll med kommunene må reduseres kraftig.

Like viktig som reformer av det regionale nivået, er en kommunestruktur som kombineres demokratiensynet og et best mulig tjenestetilbud til innbyggerne. Sammenslåing av en del kommuner og/eller et effektivt interkommunalt samarbeid vil kunne frigjøre ressurser som kan benyttes til å gi innbyggerne et bedre tjenestetilbud. Venstre vil legge om overføringssystemet til kommunene slik at kommuner ikke blir straffet økonomisk for å slå seg sammen eller utvikle omfattende interkommunalt samarbeid. Kommunene må få langsiktige garantier for at ikke staten inndrar midlene som frigjøres gjennom slik organisering. Dette vil gjøre at endringer i kommunestrukturen lettere kan skje ut fra lokale initiativ.

VENSTRE VIL:

- Beholde et regionalt folkevalgt nivå som overtar ansvar for en rekke oppgaver som i dag tilligger statlig forvaltning, og med tilhørende nedbygging av statlig embetsverk i fylkene.
- At kommuner ikke straffes økonomisk av staten for å slå seg sammen eller utvikle omfattende interkommunalt samarbeid.

Maktspredning og folkevalgt styring

Maktspredning mellom ulike personer og institusjoner som et sentralt liberalt prinsipp i demokratiet. For omfattende samling av makt på få hender gjør det vanskelig å kontrollere maktutøvelsen, og faren for feilvurderinger er større enn når makt blir delt. Derfor må det være en ryddig og klar fordeling mellom lovgivende, dømmende og utøvende makt.

Gjenreis politikken troverdighet

Lovgiverne - Stortinget - skal være folkets representanter, valgt gjennom direkte valg. Venstre vil derfor gi velgerne større makt ved å innføre personvalg ved stortingsvalg. Fordelingen av mandatene mellom fylkene må bli mer rettferdig i forhold til innbyggertall. Det samme gjelder mellom partiene, og antallet utjamningsmandat må utvides betydelig. Venstre går mot oppløsningsrett fordi faste forhåndsbestemte valgperioder gir borgerne i valg stort ansvar og den mest direkte påvirkningsmulighet for statsstyret, og det fører til at de politiske partiene i vanskelige situasjoner alltid er forpliktet til å finne løsninger.

Venstre krever at de samme, omfattende reglene om offentlighet og innsynsrett som gjelder for forvaltningen også må gjelde for Stortingets organer og partigruppene der. Borgerne må lett kunne få vite hva som skjer i og rundt Stortinget ved at det blir offentlighet rundt alle som besøker Stortinget på vegne av en bedrift, organisasjon eller lignende. Venstre vil at alle høringer i stortingskomiteene skal være åpne for allmennheten. Det bør også vurderes å innføre en egen registreringsordning for betalte lobbyister som har oppdrag i saker som Stortinget har til behandling.

Regjeringen skal utgå av Stortinget, og må ha tillit hos et flertall i Stortinget i henhold til det parlamentariske prinsipp. Det påligger enhver regjering å utøve makten i respekt for demokratiske grunnprinsipper. Venstre mener det er uheldig at partier bruker regjeringsposisjon til å bygge partiet sterkt i statsapparatet ved partiansettelser i offentlige embeter, eller ved å bruke maktposisjonen til å begunstige eget parti i den demokratiske prosess. Det må innføres bestemmelser som regulerer raske skifter mellom embetsverk og politisk ledelse i departementene.

Forholdet mellom Storting og regjering må være slik at de folkevalgte på Stortinget har kontinuerlig kontrollmulighet i forhold til hva regjeringen gjør. Det kan skje ved en styrking av Stortingets mulighet til faglig utredning, og ved omlegging av Stortingets saksbehandling slik at de folkevalgte i større grad konsentrerer seg om hovedlinjene i politikken og det å ta initiativ på vegne av sine velgere.

Uavhengige politiske partier

De politiske partiene har store privilegier i vårt politiske system. De har blant annet kontroll over utvelgelsen av kandidater ved valg og mottar svært omfattende offentlig støtte. Dersom partiene skal være berettiget slik særbehandling, må det ikke være noen tvil om at de er uavhengige talerør for landets innbyggere ut fra sitt politiske og verdimeslige grunnlag, ikke for organisasjoner eller bedrifter som støtter dem økonomisk. Det må derfor være full åpenhet om partienes inntekter. Venstre vil gå inn for at politiske partier ikke på samme tid kan motta bidrag fra staten i form av støtte og støtte fra organisasjoner eller bedrifter.

Reduser særinteressenes makt

Det store mangfoldet av organisasjoner i Norge sørger for viktige og nødvendige bidrag til samfunnsutvikling og samfunnsdebatt. De store næringslivs- og yrkesorganisasjonene har likevel gradvis fått uforholdsmessig stor makt, og mange som ikke deltar i disse har vanskelig for å nå fram. Venstre vil at myndighetene aktivt trekker inn mennesker og grupper utenfor de godt organiserte interessene i høringer og beslutningsprosesser. Ingen næringslivs- og yrkesorganisasjoner må ha klippekort på plasser i offentlige råd og utvalg. Venstre ser det som viktig at offentlige verv i styrer, råd og utvalg spres, og at flere syn og interesser blir representert.

Organisasjonsfriheten er et viktig liberalt prinsipp – også retten til å være uorganisert. Den kollektive innmeldingen i bl.a. student- og elevorganisasjoner må derfor opphøre.

VENSTRE VIL:

- Ha faste, forhåndsbestemte valgperioder til Stortinget – ikke åpne for å skrive ut nyvalg.
- Utvide antall utjevningsmandater for å få mer rettferdig mandatfordeling mellom fylkene.
- La de omfattende reglene om offentlighet og innsynsrett i forvaltningen gjelde også for Stortinget.
- Offentlighet rundt alle som besøker Stortinget på vegne av en bedrift, organisasjon eller lignende.
- Alle høringer i stortingskomiteene skal være åpne for allmennheten.
- Opprette en egen registreringsordning for betalte lobbyister som har oppdrag i Stortingets saker.
- Innføre regler som regulerer raske skifter mellom embetsverk og politisk ledelse i departementene.
- Gå inn for at politiske partier ikke på samme tid kan motta statsstøtte og støtte fra organisasjoner eller bedrifter.
- Ingen næringslivs- og yrkesorganisasjoner må ha klippekort på plasser i offentlige råd og utvalg.
- Kollektiv innmelding i bl.a. arbeidstaker-, student- og elevorganisasjoner må opphøre.

Et åpnere og enklere Norge

Mye i det offentlige Norge er blitt veldig komplisert. Venstre vil ha et åpnere og enklere Norge. Vi vil ta et oppgjør med all den unødvendige reguleringen og byråkratiet som kompliserer samfunnet. Det er en utfordring for politikerne å utvikle lover og regler som folk lettere kan forstå. Ved å sikre den enkelte borger innsyn og oversikt styrkes rettssikkerheten. Venstre tar denne utfordringen.

Den norske offentlige sektor er stor. Det må den være i et samfunn som legger til grunn at vi i fellesskap skal ha ansvaret for en del oppgaver som blir for store for den enkelte, som helse, utdanning og miljøforvaltning, forsvar, politi og rettsvesen. Samtidig må det være klare grenser for det offentliges makt og utbredelse. Det offentlige må ikke ta på seg oppgaver som best kunne vært løst av private, av frivillige organisasjoner eller av de naturlige nettverk i hjem og nærmiljø.

Vi er avhengige av at det finnes klare grenseoppganger og skiller mellom det som er offentlig virksomhet og det som er private interesser. Ofte kan vi oppnå like god politisk styring med utviklingen dersom vi setter klar krav til løsningen av de oppgaver vi har ugjort, for så å la andre utføre dem. Dette er det lang tradisjon for i Norge, bl.a. gjennom de ideelle organisasjoners og stiftelsers drift av omsorgstilbud og skoler. Det handler ikke om å fraskrive seg ansvar. Snarere handler det om nettopp å ta ansvar for at borgerne får det tilbudet de har krav på.

Tilgjengelige tjenester

Tjenester må være tilgjengelige når folk kan bruke dem. Det offentlige må bli flinkere til å være åpne og fleksible for folks behov. Kontorer må ikke stenge for tidlig, og møter etc. som gjør de ansatte tilgjengelige må reduseres og tidsmessig samles så mye som mulig, f. eks. ved at forvaltningen har en møtefri dag i uken. Ny teknologi må tas i bruk for å gjøre det enklere å kommunisere med offentlige etater over datanett. Både brukere og det offentlige kan tjene på dette. Biblioteker må kunne holde åpent på søndager.

Det er de lokale folkevalgte som selv best kan vurdere åpningstidene for tjenestetilbudet i sin kommune. Det bør derfor ikke være statlige begrensninger på åpningstider i butikker, for salg og skjenking av alkohol mv. Åpningstidene skal fastsettes av kommunene, og Venstre vil derfor oppheve de statlige åpningstids-bestemmelsene, blant annet den såkalte «Brustad-bua».

Konkurranse om flere oppgaver

For å bevare og videreutvikle det norske velferdssamfunnet er det nødvendig med reformer i og effektivisering av offentlig sektor. Vi må få mer velferd, helse og omsorg ut av hver krone. Venstre mener derfor det bør åpnes for økt desentralisering av avgjørelser og budsjettansvar samt økt bruk av konkurranseutsetting og fristilling av virksomhetene. Private aktører må få prøve seg på områder som til nå har vært dominert av det offentlige. Særlig må frivillige og ideelle organisasjoner inviteres med på å utvikle alternative tilbud og løsninger.

Å slippe flere til betyr ikke at det offentlige skal fraskrive seg ansvar for tjenestene som blir utført. Dette ansvaret bør tvert imot tydeliggjøres. Folkevalgte og kommunale ledere må legge større vekt på å stille klare krav til de tilbud som innbyggerne i kommunen får. Kvalitet og brukerkontroll må være i fokus for de tilbud det offentlige skal delta i finansieringen av.

Samordning av offentlige tjenester

Den norske samfunnet er fortsatt i for stor grad preget av gammeldagse og tungvinte løsninger. Et overadministrert system fører ofte til en klientifisering av brukerne, som hardest rammer de med minst ressurser til å orientere seg i systemet. Venstre vil legge opp til en kraftig forenkling gjennom samordning av kommunale sosialkontorer, statlig trygdeetat og statlig arbeidsmarkedsetat. Da får brukerne én instans å forholde seg til, og det kan spares store ressurser gjennom forenkling.

Venstre ønsker fortgang i utbyggingen av offentlige servicekontorer som sentrumsregjeringen tok initiativ til. Offentlige servicekontorer innebærer at ulike offentlige etater, enten det er kommunale, fylkeskommune eller statlige samarbeider tettere slik at folk kan få svar på de fleste av sine henvendelser på ett sted. Det skal strengt tatt ikke være nødvendig å forholde seg til mer enn ett telefonnummer, en dør og en skranke. De forskjellige forvaltningsnivåene må samarbeide om å bygge ut slike servicesentra, og de kan med fordel knyttes til andre tilbud som postkontor, nærbutikk eller en aldersinstitusjon.

Rydd opp i lover og forskrifter

Norge har et stort og komplisert lovverk. Eksempelvis er det nærmere 6 000 lovparagrafer som regulerer kommunesektoren, en sterk økning de senere år. Mange lover kan med fordel samordnes, mens andre lover er vedtatt for å håndtere spesielle situasjoner, og har etter hvert blitt uaktuelle. En skikkelig opprydning i lovverket vil skaffe oss et enklere og mer oppdatert lovverk, og gjøre det enklere for borgerne å finne fram. Det er samtidig nødvendig med en

opprydning i de rundt 12 000 sentrale og lokale forskriftene. Venstre vil også innføre «Solnedgangslovgivning», som innebærer at en del lover gis begrenset levetid. De må vedtas på nytt av Stortinget før de blir forlenget eller gjort permanente. Slik kan lovverket forenkles og forbedres og dermed gjøres mer forståelig for den enkelte.

Dagens kompliserte plan- og bygningslov er et alvorlig hinder blant annet for nødvendig boligbygging. Saksbehandlingen tar unødvendig lang tid, og er til stort hinder for frivillig dugnadsinnsats.

Frigjør det frivillige organisasjonsliv

Det frivillige Norge bidrar med uegennyttig innsats i samfunnet uten å være styrt av offentlige eller kommersielle interesser. Det frivillige Norge har en selvstendig rolle å spille gjennom sin uavhengighet fra offentlig sektor. Et aktivt organisasjonsliv og stor innsats av frivillige er en forutsetning for et levende demokrati, og lokalmiljøer med sterke sosiale nettverk. Det frivillige organisasjonsliv blir dessverre i altfor stor grad utsatt for statlig regulering og overstyring. Stat og kommuner bruker organisasjonene til å nå sine mål, gjennom detaljerte tilskuddsordninger.

Venstre vil sette det frivillige Norge fri. Det er organisasjonene selv, ikke byråkratene, som vet best hvordan deres arbeid skal organiseres. Penger som i dag går bort i detaljstyring og byråkrati, kan i stedet skape mer aktivitet i organisasjonene. Offentlige støtteordninger må støtte opp under organisasjonenes frihet og uavhengighet. Ingen får så mye aktivitet ut av hver krone som det frivillige Norge, der det meste av arbeidet er frivillig og ulønnet. Spesielt gjelder dette arbeid blant barn og unge. Det offentlige bør støtte frivillighetssentraler som kan legge til rette for at mennesker som ønsker å gjøre en innsats får gode muligheter til dette.

Offentlige serviceerklæringer

Innføring av offentlige serviceerklæringer ble vedtatt av sentrumsregjeringen etter initiativ fra Venstre, og skal gi borgerne klar informasjon om kvaliteten på tjenestene fra det offentlige. De skal på en konkret, kortfattet og forståelig måte gi brukerne opplysninger om forhold som er sentrale for dem, blant annet være hva som er etatens oppgaver, hvilke tjenester etaten yter og hvilke rettigheter og plikter som knytter seg til tjenestene. Det vil videre være hvilke klagemuligheter som finnes og hva som er saksbehandlingstidene for de oppgavene og tjenestene som er sentrale for brukerne. Brukerne har krav på å bli løpende orientert hvis etatene ikke klarer å holde de fristene de har satt i sin serviceerklæring.

Venstre vil presse på for raskest mulig innføring av serviceerklæringer ved alle offentlige tjenester, også i kommunesektoren.

VENSTRE VIL:

- Ha klarere grenser for det offentliges makt og utbredelse. Det offentlige må ikke ta på seg oppgaver som best kan løses av private, frivillige organisasjoner eller nettverk i hjem og nærmiljø.
- Innføre reformer i organiseringen av offentlig sektor: økt desentralisering av avgjørelser og budsjettansvar, økt bruk av konkurranseutsetting og fristilling av virksomhetene.
- Tydeliggjøre det offentliges ansvar for tjenestene innbyggerne har krav på.
- Frigjøre det frivillige Norge. Mindre skjemavelde og krav til detaljert rapportering og prosjektstyring.
- Innføre en møtefri dag i uken for å gjøre offentlig forvaltning lettere tilgjengelig.
- Oppheve statlige begrensninger på åpningstider i butikker, for salg og skjenking av alkohol mv, og la kommunene få avgjøre dette selv.
- Samordne kommunale sosialkontorer, statlig trygdeetat og statlig arbeidsmarkedsetat.
- Sette fortgang i utbyggingen av offentlige servicekontorer.
- Innføre serviceerklæringer ved alle offentlige tjenester, også i kommunene.
- Følge opp et Enklere Norge, bl.a. med opprydding i hele det norske lovverket, med sikte på samordning og forenkling.
- Innføre «solnedgangslovgivning», som innebærer at en del lover gis begrenset levetid.

Ytringsfrihet og kritisk offentlighet**Vilkår for ytringsfrihet**

Ytringsfriheten er grunnleggende i demokratiet. Venstre vil arbeide for å grunnlovsfeste den enkeltes rett til å ytre seg. Retten må gjelde for ytringer også i nye medier og andre uttryksformer enn de trykte. Venstre avviser at staten skal kunne kreve at data- og telekommunikasjonsnett bygges eller tilrettelegges slik at offentlige myndigheter kan bryte seg inn i og avlytte dem.

Det må være en selvsagt rett til å gi uttrykk for egne meninger gjennom ikkevoldelige demonstrasjoner. Venstre vil opprettholde straffelovens §135A som forbyr hets på bakgrunn av tro, rase, hudfarge eller seksuell legning. Overgrep mot andre menneskers ytringsfrihet bør kunne straffeforfølges.

Pressens rolle som kritisk og uavhengig rapportør og gransker er vesentlig i et demokrati. Pressens arbeidsfrihet og evne til å fremskaffe opplysninger og bringe dem videre til samfunnet avhenger av at borgere i alle samfunnslag kan betro seg til pressen uten frykt for konsekvenser. Kildevernet må derfor styrkes.

Venstre ønsker å avskaffe blasfemiparagrafen, og endre Grunnloven slik at frimodige ytringer blir tillatt også når de omhandler religion. Venstre vil imidlertid skjerpe straffebestemmelsene for skadeverk mot kirker, moskeer, synagoger og andre gudshus og mot ordensforstyrrelser inne i slike bygg.

Pornografilovgivningen må endres slik at skildringer av lovlig seksualitet tillates, og innsatsen skjerpes overfor pornografi knyttet til vold og barn.

Venstre går inn for å grunnlovsfeste offentlighetsprinsippet, fordi åpenhet om «statens affærer» er avgjørende for ytringsfrihet og et levende folkestyre. Venstre vil også arbeide for at offentlighetsprinsippet medfører en aktiv informasjonsplikt fra det offentliges side, ikke bare en rett for den enkelte til selv å finne fram i byråkratiet.

Gode kår for ytringsfrihet og fri diskusjon krever at det finnes solide uavhengige kilder til informasjon. Det offentlige må støtte og gi stor grad av frihet til universiteter, høyskoler og andre uavhengige forskningsmiljøer, slik at ikke kortsiktig nytte- og profittmotivert informasjon blir enerådende.

VENSTRE VIL:

- Avvise at staten skal kreve at data- og telenett bygges eller tilrettelegges slik at offentlige myndigheter kan bryte seg inn i og avlytte dem.
- Kildevernet i pressen må styrkes.
- Grunnlovsfeste offentlighetsprinsippet, og sørge for at det også medfører en aktiv informasjonsplikt fra det offentlige.
- Avskaffe blasfemiparagrafen, og endre Grunnloven slik at frimodige ytringer blir tillatt også når de omhandler religion. Samtidig skjerpe straffebestemmelsene for skadeverk og ordensforstyrrelser i kirker, moskeer, synagoger og andre gudshus.
- Pornografilovgivningen endres slik at skildringer av lovlig seksualitet tillates, og innsatsen skjerpes overfor pornografi knyttet til vold og barn.

5. INTERNASJONAL POLITIKK:

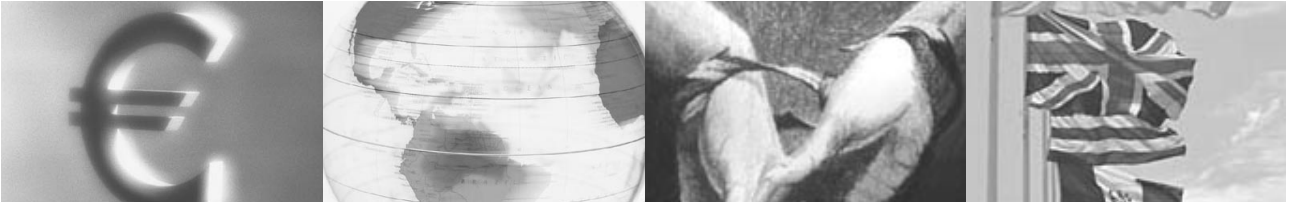
Verdensborgere

UTFORDRINGER:

Vår hverdag påvirkes i stadig større grad av hendelser utenfor Norges grenser. Verdens land og folk blir tettere knyttet sammen. Globaliseringen har bidratt til åpnere og mer demokratiske samfunn og gitt nye muligheter for samarbeid om felles problemer. En globalisert økonomi har ført til økonomisk vekst, spredning av teknologi og sosial utvikling.

Samtidig føler mange voksende uro over de raske endringene og risikoen for økte sosiale skjevheter, kulturkonflikter, økonomisk ustabilitet og rovdrift på natur og miljø. Vi har et styringsproblem hvor den politiske virkeligheten ikke har endret seg i takt med den økonomiske utviklingen. For Venstre er det et naturlig og viktig ansvar å bidra til å løse disse felles regionale og globale utfordringene. Det liberale ansvaret stopper ikke ved landegrensene.

Den største globale utfordringen er nå å få på plass effektive og demokratiske internasjonale spilleregler, institusjoner og samarbeidsordninger for å styre og fremme stabilitet rundt den globaliserte økonomien, og sørge for at den fremmer bærekraftig bruk av natur-ressurser. Globaliseringen stiller også folkestyret overfor nye utfordringer. En økende avstand til beslutningene må kompenseres med mer åpenhet og medbestemmelse, slik at folk flest og ikke bare et snevert sjikt av politikere blir involvert.

Norge blir stadig tettere integrert i europeisk samarbeid. Etter Berlinmurens fall er mulighetene for å sikre fred, demokrati og velstand i Europa større enn noen gang. Samtidig har disse omveltningene ikke bare betydd en ny vår for demokrati og menneskerettigheter i Sentral- og Øst-Europa. Det har også ført med seg de verste forbrytelsene mot menneskeheten vi har opplevd i Europa siden 2. verdenskrig. Norge må ta aktivt del i arbeidet for en stabil politisk, økonomisk og sosial utvikling i hele regionen.

De internasjonale fattigdomsproblemene er blant de største utfordringene vil står overfor. Vi opplever i dag en stor velstandsøkning i enkelte deler av verden. Men vi har ikke klart å redusere gapet mellom de rike og fattigste landene, til tross for den økonomiske og teknologiske utviklingen. Gjeldssletting, økt adgang til utenlandske markeder, bistand og investeringer er sentrale tiltak for å legge grunnlaget for fattige lands økonomiske, sosiale og demokratiske utvikling.

Demokratiet som styreform og menneskerettighetstenkningen står sterkere enn noen sinne etter kommunismens fall. Økt kontakt mellom mennesker på tvers av grensene og bruk av ny informasjonsteknologi motvirker totalitære tendenser. Samtidig dokumenteres stadig omfat-

tende brudd på menneskerettighetene, også i vår egen verdensdel. Ofte er de basert på autoritære makthaveres redsel for bevegelser som kjemper for menneskerettigheter og demokrati. Venstre mener det er legalt at det internasjonale samfunn griper inn overfor enkeltstater for å sikre individers grunnleggende rettigheter. Menneskeverdet knytter sammen mer enn statsgrensene skiller. Arbeidet for menneskerettigheter og demokrati må derfor stå i første rekke i Norges innsats internasjonalt. Økonomisk globalisering stiller også nye krav til etisk forretningsdrift.

I en tett sammenvevd verden vil konflikter og miljøtrusler over alt i verden også berøre Norge direkte eller indirekte. Det nye trusselbildet er langt mer sammensatt enn under den kalde krigen, og fordrer et nytt, utvidet sikkerhetsbegrep og et mer fleksibelt norsk forsvar.

Globaliser politikken

Skal vi sikre menneskerettigheter og demokrati, en bærekraftig og markedsbasert utvikling med grunnleggende trygghet for borgere og næringsliv, samt utjevning mellom nord og sør, må vi styrke internasjonale institusjoner, regelverk og samarbeidsordninger. Svaret er ikke politisk eller økonomisk isolasjon. Dette vil heller føle til større avmakt og mindre internasjonal rettferdighet. Den økonomiske globaliseringen må følges av en globalisering av politikken.

En ny, bred forhandlingsrunde i WTO

Verdens handelsorganisasjon (WTO) – selv med sine svakheter – er den organisasjon som er best plassert for å sikre en politisk styrt utvikling av verdens handel. Venstre ønsker en ny, bred forhandlingsrunde i WTO, både for å sikre norsk næringslivs interesser i utenlandske markeder, og for å sikre at verdenshandelen tar hensyn til miljø, sosiale rettigheter og forbrukerrettigheter.

En ny forhandlingsrunde må ta bedre hensyn til utviklingslandenes behov, og særlig de minst utviklede landene (MUL). Venstre går inn for reell nulltoll for MUL-landenes produkter, og at denne bindes i WTO. Teknisk assistanse til de fattigste landene under forhandlinger og ved handelskonflikter må styrkes. Det må også tas spesielle hensyn for å beskytte disse landenes egen utvikling. Venstre ønsker derfor at det etableres rådgivende retningslinjer for internasjonale investeringer, enten i WTO, OECD eller andre organisasjoner.

En ny forhandlingsrunde må bli en grønn runde. Miljøhensyn må bli en naturlig del av regelverket. WTO-regelverket må ikke være overordnet internasjonale miljøavtaler.

Miljøtjenester og -varer må få nulltoll.

For at WTO skal få tillit og styrke sin legitimitet og effektivitet må organisasjonen bli mer åpen og inkluderende, både i interne forhandlingsprosesser og utad. Forhandlinger må skje i størst mulig åpenhet.

Rettferdig og stabil verdensøkonomi

Asiakrisen viste hvordan omfattende, kortsiktige kapitalbevegelser kan bidra til ustabilitet i finansmarkeder. Dette hadde alvorlige konsekvenser for sårbare nasjonale økonomier og en global smitteeffekt. Utenlandske investeringer, en viktig drivkraft for utvikling i fattige land, ble konsentrert til få, finansielt stabile land.

For å bidra til utvikling i fattige land og unngå slike finanskriser i fremtiden må inter-

nasjonale institusjoner styrkes og demokratiseres. Norge må være en pådriver for å videreføre reformprosessene i Det internasjonale pengefondet (IMF) og Verdensbanken. Institusjonenes politikk må tilpasses en langsiktig utvikling og fattigdoms-reduksjon i de land som er i krise, ikke bare endringer for å oppnå kortsiktige økonomiske målsetninger uten hensyn til konsekvensene for landets innbyggere. Samtidig må Verdensbanken og IMF stille miljøkrav og legge mer vekt på regjeringens evne til demokratiske og sosiale reformer. Stemmegivningen i Verdensbanken må være offentlig.

For å sikre en ansvarlig lånepolitikk må nasjonale og internasjonale finans- og kredittinstitusjoner styrkes og åpnes opp. Samarbeidet mellom sentralbanker må utvides. Venstre mener Norge bør støtte et internasjonalt samarbeid om å finne fram til nye tiltak for å regulere uønsket adferd i den globale økonomien, for eksempel en transaksjonsavgift eller en global miljøavgift. Venstre vil arbeide for å sikre internasjonal konkurranse og motvirke tendenser til globale monopoler og karteller ved å arbeide for antimonopoltiltak gjennom FN-systemet, WTO og gjennom G8-gruppen.

Styrke FNs evne til krisehåndtering

FN må settes bedre i stand til å løse de oppgaver organisasjonen er pålagt. Det krever en styrking av FNs økonomi og videreføring av FNs reformprosess. FNs arbeid må særlig rettes mot å redusere fattigdom, gripe tak i de globale miljøtruslene og styrke menneskerettigheter, fred og demokratisk utvikling. De land som ikke oppfyller sine økonomiske forpliktelser må kunne fratas stemmeretten, også i FNs sikkerhetsråd.

FNs arbeid for å beskytte sivilbefolkningen i væpnede konflikter samt konfliktforebyggende arbeid i form av fredsbevarende styrker og diplomati må utvides. FNs sikkerhetsråd bør demokratiseres, og åpenheten om arbeidet styrkes. Venstre vil begrense stormaktenes vetorett i FNs sikkerhetsråd for at FN i større grad skal ha tillit som uavhengig organ.

Mens det bør legges mer vekt på forebygging av konflikt, vil det i enkelte ekstreme tilfeller være behov for å beskytte sivilbefolkningen i en konflikt med våpenmakt. FNs egne styrker bør utelukkende ha fredsbevarende og humanitære oppdrag. FNs sikkerhetsråd bør imidlertid kunne gi grupper av land mandat til å gå inn i konflikter med sikte på å opprette fred. Slike fredsskapende operasjoner bør i utgangspunktet kun skje på bakgrunn av et mandat fra FNs sikkerhetsråd. Det gjelder også NATO-operasjoner utenfor eget område. Om et slikt mandat blokkeres, bør Norge kunne støtte at operasjoner kan gjennomføres med mandat fra OSSE (Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa), dersom de foregår innenfor OSSEs virkeområde. Er heller ikke dette mulig, er det kun i de mest ekstreme tilfeller, for å forhindre folkemord og etnisk rensing, at slike operasjoner kan støttes fra norsk side. Norge må fortsatt arbeide aktivt for en internasjonal straffeforfølgning av krigsforbrytere.

Global miljøpolitikk

Klimaendringene og de andre store miljøutfordringene er globale, og krever nært samarbeid mellom verdens land. Det haster med å få på plass spilleregler i den globaliserte økonomien som gjør at miljøbelastningene blir minst mulig. For Venstre er det et naturlig mål å få globale systemer for miljøavgifter og utslippskvoter, slik at ikke selskaper eller nasjoner kan få konkurransefortrinn ved å slippe unna miljøkrav, og de reelle kostnadene ved transport av gods og mennesker kommer fram. Venstre mener FNs kompetanse og innflytelse i miljøspørsmål må styrkes.

Kyoto-avtalen er et positivt første skritt, men langt fra nok for å stoppe den globale oppvarmingen. Venstre vil at Norge skal arbeide for langt strengere forpliktelser for de rike landene i neste avtaleperiode, og for at internasjonal luft- og sjøtransport også omfattes. Venstre mener avtalene etter hvert må gjelde også for u-landene, som vil stå for den største økningen i klimagasser. Det må likevel være et ufravikelig krav at dette skjer på en måte som sikrer fattige lands rett til økonomisk utvikling og velferd, og at det går hånd i hånd med overføring av førsteklasses miljøteknologi fra de rike landene.

Det er en kollektiv oppgave for verdenssamfunnet å verne verdens biologiske mangfold. Størstparten av det biologiske mangfold befinner seg i de fattige landene i sør, og disse landene må ha en selvsagt rett til sin del av inntekter når andre utnytter deres genetiske ressurser. Det er viktig at det raskt etableres internasjonale retningslinjer for en slik fordeling av inntekter. Dette vil også gjøre det økonomisk attraktivt for enkeltasjoner å verne om sine biologiske ressurser.

Verdenshavene er et livsviktig spiskammers. Fisk- og sjødyrbestandene trues både av overbeskatning og forurensing. Det må opprettes et internasjonalt forvaltningsorgan for de havområder som i dag ikke er under en forsvarlig forvaltning. FN bør ha den sentrale rolle i forvaltningen av ressurser utenfor 200mils-sonen, og bør tildeles direkte myndighet over ressursene i Arktis og Antarktis.

Fredsprosessen i Midtøsten

Norge har et spesielt ansvar for å bidra til å få fredsprosessen i Midtøsten tilbake på sporet. Norge må basere sit engasjement på palestineres rettmessige krav om en egen stat, og Israels rett til å eksistere innenfor trygge grenser. Norge må støtte en varig fredsløsning basert på de relevante FN-resolusjonene. Dette innebærer at Israel må trekke seg tilbake fra Vestbredden, Gaza og deler av Øst-Jerusalem, og at de ulovlige bosetningene på okkupert land må tilbake til palestinsk kontroll. De palestinske flyktingene må få kompensasjon for tapte eiendommer og påførte lidelser, og det internasjonale samfunn må bidra til dette. Norge må konsekvent ta avstand fra bruk av vold. Den militært sterkeste part har et særlig ansvar for å vise tilbakeholdenhet, særlig overfor barn og andre sivile. En varig fred kan bare baseres på at fredelig sameksistens har bred folkelig støtte på begge sider. Norge bør derfor trappe opp støtten til folk-til-folk samarbeid i Midtøsten, særlig i regi av frivillige organisasjoner.

Stabilitet på Balkan

Norge må fortsatt ta på seg sin del av det internasjonale ansvar for å sikre fred og stabilitet på Balkan – både gjennom militære bidrag, støtte til demokratiprosesser og støtte til det sivile samfunn. Det er særlig viktig å støtte tiltak som fremmer dialog og forsoning mellom de ulike folkegruppene. Norge må prioritere Stabilitetspakten for Balkan høyt, og støtte tiltak som fremmer Balkan-landenes integrasjon i europeisk samarbeid og deres økonomiske utvikling. Det nye serbiske demokratiet trenger spesiell støtte, for å unngå revansjisme og styrking av de ekstreme nasjonalistiske kreftene.

Kosovos framtidige status må være avhengig av utviklingen både i selve Kosovo, Serbia og Montenegro. En eventuell uavhengighet for Kosovo må være betinget av at Kosovo-serberne og andre minoriteter gis fulle minoritetsrettigheter og kan være trygge og velkomne som aktive samsfunnsdeltakere i et multietnisk Kosovo. Er dette ikke mulig, må andre løsninger foretrekkes, som fortsatt FN-protectorat eller status som Jugoslavias republikk på linje med Serbia og Montenegro.

VENSTRE VIL:

- Sikre en ny, bred forhandlingsrunde i WTO, med reell nulltoll for de fattigste landenes produkter og teknisk assistanse for de fattigste landene under forhandlinger.
- Innføre rådgivende retningslinjer for internasjonale investeringer.
- Innføre nulltoll for miljøtjenester og miljøvarer.
- Sikre mer åpenhet i WTO.
- Demokratisere IMF og Verdensbanken, bl.a. med offentlig stemmegivning i Verdensbanken.
- Fremme tiltak mot uønsket økonomisk adferd, f.eks. transaksjonsavgift eller global miljøavgift.
- Styrke FNs økonomi og videreføre reformprosessen.
- At de land som ikke oppfyller forpliktelsene til FN må kunne miste stemmeretten.
- Begrense stormaktenes vetorett i FNs sikkerhetsråd.
- At Fredsskapende operasjoner bør skje med bakgrunn i FN-mandat.
- Innføre internasjonale retningslinjer for fordeling av inntekter fra genetiske ressurser.
- Opprette et eget internasjonalt forvaltningsorgan for havområder.

Aktiv Europapolitikk

Berlinmurens fall har endret vårt verdensbilde og gitt oss helt andre muligheter til å sikre velstand, menneskerettigheter og demokrati i hele Europa. Dette, sammen med globaliseringen, har gitt grobunn for videre europeisk integrasjon, med etableringen av den Økonomiske monetære union, felles sikkerhets- og forsvarspolitik og forhandlinger om EU-medlemskap med sentral- og østeuropeiske land. Det tette samarbeidet i Europa styrker mulighetene til å finne felles løsninger på felles utfordringer. Samtidig har slutten på den kalde krigen gitt grobunn for nye konflikter og folkevandringer, og de verste forbrytelsene mot menneskeheten vi har opplevd i Europa siden 2. verdenskrig.

Venstre mener at Norge må bidra til en fredelig, demokratisk og økonomisk utvikling i Europa gjennom å videreutvikle vårt omfattende samarbeid med andre europeiske land bilateralt og i samarbeidsorganer som NATO, OSSE, OECD, EØS, Europarådet og Nordisk råd.

Samarbeidet med EU

Spørsmålet om norsk medlemskap i EU kan bare avgjøres av Stortinget etter en ny folkeavstemning, og Venstre vil følge folkets råd under stortingsbehandlingen. Eventuelle nye forhandlinger med EU om medlemskap må ha basis i bred oppslutning i det norske folk. En slik situasjon foreligger ikke i dag. Venstre vil derfor ikke ta initiativ til slike forhandlinger i kommende Stortingsperiode.

Venstre rådet folket til å stemme nei til EU-medlemskap og respekterer folkeavstemning-s-resultatet fra 1994. Samtidig kan de prosesser en nå ser i EU med medlemsutvidelse, økt samarbeid innen forsvars- og utenrikspolitik og et styrket og mer omfattende økonomisk samarbeid nødvendiggjøre en ny vurdering og diskusjon om norsk EU-medlemskap.

EØS-avtalen har fungert godt for norske økonomiske interesser. EØS-samarbeidet må imidlertid videreutvikles for å sikre norsk næringsliv likeverdige betingelser i EØS-området.

Behandlingen av nye EØS-tillegg må bli reell og betydningsfull, og Norge må være villig til å bruke vetoretten for å sikre viktige politiske mål og kontroll med nasjonale ressurser. Norge bør også aktivt knytte seg til EU på nye områder, som for eksempel forsvars- og sikkerhetspolitikk.

Innlemmelse av nytt EØS-regelverk i norsk lov stiller folkestyre overfor nye utfordringer. Spørsmål som tidligere ble ansett som innenrikspolitikk behandles nå som utenrikspolitikk. Skal EØS-avtalen fungere mer demokratisk og i tråd med brede samfunnsinteresser, må EØS-prosessene gjøres mer åpne og tilgjengelige. Blant annet bør det fremlegges en årlig EØS-melding for Stortinget. Det bør også settes av større midler til Stortingets, forvaltningens, og organisasjonenes arbeid overfor EØS-organene. Venstre vil opprette et Norges hus i Brussel for å styrke innsyn i og formidle kunnskap om saker som angår norske borgere, organisasjoner og media. Når avstanden til beslutningene øker må åpenhet og muligheter for medinnflytelse styrkes, ikke minst for organisasjoner og grupper med små økonomiske ressurser.

Venstre er klar over at den raske og omfattende utviklingen i EU påvirker det norske folks holdning til spørsmålet om norsk medlemskap. Det er viktig at det ikke legges lokk på denne debatten, men at den holdes løpende og levende og med et bredt folkelig engasjement. Venstre er et åpent parti hvor både motstandere og tilhengere av norsk EU-medlemskap ønskes velkommen til å delta.

Nordisk samarbeid

Våre naboland i Norden er et naturlig og viktig samarbeidsområde for Norge med stort potensiale for videre utvikling. Det må være en ambisjon for det nordiske samarbeidet å kunne sette dagsorden for det bredere europeiske samarbeidet på enkelte områder, som miljøspørsmål, forholdet til fattige land og spørsmål knyttet til utviklingen i Russland og Østersjø-området.

Det nordiske samarbeidet må alltid basere seg på et sterkt folkelig engasjement, basert bl.a. på de frivillige kulturorganisasjonene. I Nordisk Råd-sammenheng er det viktig at parlamentarikerforsamlingen ikke svekkes til fordel for ministermøter bak lukkede dører.

Norden bør styrke båndene til de baltiske landene, både på politisk, økonomisk og mellom-folkelig nivå. Venstre ønsker en fredelig og stabil utvikling rundt Østersjøen, og støtter derfor Estland, Latvia og Litauen sine ønsker om å bli medlemmer av NATO.

Miljøtrusselen fra Russland

Venstre vil at Norge i samarbeidet med Russland skal legge spesiell vekt på miljøopprydding og samarbeid om forvaltning av ressurser. Miljøtilstanden i Russland er en trussel mot livsvilkårene for russere og urbefolkninger i våre nærområder, mot store naturområder i Russland og Arktis, og mot miljøtilstanden i Norge. De viktigste truslene mot Norge er fare for radioaktiv forurensning og utslipp av tungmetaller og miljøgifter i nærområdene. Nordvest-Russland trenger sårt økonomisk utvikling, men en utvikling, bl.a. av oljeressursene, må ta miljøhensyn.

Norge må derfor engasjere seg i å redusere de alvorligste miljøtruslene fra Russland, utvikle miljøinstitusjoner og -organisasjoner i Russland, og for å integrere landet i internasjonale miljøavtaler. Dette krever et bredt miljøsamarbeid mellom Norge og Russland, og i multinasjonale fora som Barentssamarbeidet, Østersjøsamarbeidet, EU og Arktisk Råd.

Norge må legge økt vekt på å bidra til oppbygging av et velfungerende sivilt samfunn i Nordvest-Russland, gjennom støtte til frivillige organisasjoners arbeid, kulturelle aktiviteter og annet folk-til-folk samarbeid. Det må legges spesiell vekt på å gjøre det mulig for kvinner i Nordvest-Russland å engasjere seg i samfunn og yrkesliv. Dette vil igjen styrke grunnlaget for politisk og økonomisk kontakt.

VENSTRE VIL:

- Ikke ta initiativ til forhandlinger om EU-medlemskap i neste stortingsperiode. Endringer i EU kan nødvendiggjøre en ny vurdering om norsk EU-medlemskap.
- At spørsmålet om medlemskap i EU kan bare avgjøres av Stortinget etter en ny folkeavstemning.
- Følge folkets råd ved eventuelle framtidige folkeavstemninger om EU-medlemskap.
- Gjennomføre mer åpne og tilgjengelige EØS-prosesser.
- At det skal presenteres en årlig EØS-melding for Stortinget.
- Opprette Norges Hus i Brussel.
- Styrke samarbeidet med de baltiske landene.
- Støtte miljøinstitusjoner og miljøorganisasjoner i Russland og integrere Russland i internasjonale miljøavtaler.

Bekjemp fattigdommen i sør

En stor del av verdens befolkning lever på eksistensminimum. En betydelig del lever i en akutt og livstruende nødssituasjon. Til tross for de muligheter globalisering og teknologisk utvikling gir, øker fattigdomsgapet mellom de rike og de fattigste landene. Flertallet av utviklingslandene opplever økonomisk stagnasjon eller reduksjon i sin eksport. Utenlandske investeringer konsentreres i økende grad til noen få land. Betjening av en tyngende gjeld reduserer i mange land mulighetene til utviklingsfremmende tiltak.

Gjeldssletting, investeringer i ny produksjon og adgang til nye markeder er viktige faktorer for utvikling av fattige lands økonomier. Bistand er et begrenset, men fremdeles viktig virkemiddel. Samtidig er demokratisk utvikling en nødvendig forutsetning for rettferdig fordeling av veksten og vern om menneskerettigheter.

Gjeldsslette

Sletting av gjeld er kanskje det viktigste enkelttiltak for utvikling i mange fattige land. Norge har sin andel av ansvaret for gjeldskrisen, bl.a. gjennom den norske skipseksportkampanjen på 1970-tallet. Sentrums-regjeringens gjeldsplan må derfor følges opp for å gjøre det internasjonale gjeldssletteinitiativet mer robust (HIPC -Heavily Indebted Poor Countries Initiative). Gjeldsslette må gis raskere for de land som har vist sterk vilje til reform og fattigdomsbekjempelse.

Det må også finnes løsninger for land som faller utenfor HIPC-initiativet. Norge bør vurderer hvorvidt ensidig norsk gjeldsslette også skal gjelde mellominntektsland. Norge må også intensivere arbeidet mot andre kreditorland for å samordne ytterligere gjeldssletting. Det bør opprettes internasjonale kredittilsynsmekanismer for å sikre en ansvarlig utlånspolitikk nasjonalt og internasjonalt.

Markedsadgang

Verdens fattigste land må få større innpass på verdensmarkedet. Norge må være en pådriver for at neste forhandlingsrunde i WTO reelt ivaretar utviklingslandenes interesser, blant annet

ved at nulltoll for de minst utviklede landenes produkter bindes i WTO. Norge må gi full markedsadgang og tollfrihet for alle varer fra de minst utviklede landene til det norske markedet. Norge må også gi bistand til land som ønsker å styrke sin eksport slik at økt eksponering overfor verdenshandelen kombineres med institusjonsbygging og sosiale reformer som bidrar til fattigdomsbekjempelse.

Nye investeringer

Land som skal tiltrekke seg nye investeringer må bygge opp tillit til politisk og økonomisk stabilitet. I tillegg til å arbeide for økt stabilitet og ansvarlighet i globale finansmarkeder må Norge øke bistanden til institusjons- og kompetansebygging i mottakerland. Ikke minst er det viktig at de fattige landene får tilgang til ny teknologi som IT. Arbeidet med internasjonale retningslinjer for investorer og vertsland i et investeringsforhold må også styrkes, f.eks. i OECD eller FN-regi. Dialog med privat sektor er sentralt i å utvikle større forståelse av forholdet mellom investeringer og fattigdomsreduksjon. Norge må være en aktiv bidragsyter til debatten av alternative former for utviklingsfinansiering gjennom FNs initiativ på dette området.

Bistand

Bistand er fremdeles et nødvendig virkemiddel i utviklingspolitikken. Venstre mener målet om opptrapping av bistanden til de fattigste landene må stå fast. Et økende antall givere tilsier imidlertid at bistanden koordineres bedre mellom giverlandene. Bistanden må rettes mot land som har vilje til å gjennomføre en sunn økonomisk politikk, og ønsker en bærekraftig og demokratisk utvikling. Det må være et krav at bistanden brukes til tiltak som har reell nasjonal forankring i samarbeidslandet.

Mer av den norske bistanden må rettes mot demokratibyggning og styrking av menneskerettigheter. Demokrati er en nødvendig forutsetning for å sikre menneskerettigheter og en mer sosialt rettferdig utvikling. Det er også en viktig forutsetning for økonomisk utvikling. Uten et styresett hvor befolkningen kan kaste sine ledere ved valg skapes det ikke tillit til en stabil sosial og politisk utvikling, noe som igjen er nødvendig for å sikre nye investeringer og produksjon. Norge må derfor stille strenge krav til respekt for demokrati og menneskerettigheter overfor sine samarbeidsland. Videre må frivillige organisasjoners lokale demokrati- og menneskerettighetsarbeid prioriteres høyere.

Mikrokredittordninger må i større grad supplere tradisjonell bistand, ikke minst fordi de er en erkjennelse av farene ved omfattende bistand.

VENSTRE VIL:

- Følge opp sentrumsregjeringens gjeldsslettingsplan.
- Gjennomføre raskere gjeldsslette for land med sterk vilje til reform og fattigdomsbekjempelse
- Vurdere ensidig norsk gjeldsslette også for mellominntektsland
- Opprette internasjonale kreditttilsynsmekanismer
- Sikre full markedsadgang til Norge og tollfrihet for alle varer fra MUL-land
- Gi økt bistand til institusjons- og kompetanseutbygging i mottakerland
- Stille krav til respekt for demokrati og menneskerettigheter
- Sterkere prioritere frivillige organisasjoners arbeid
- Supplere bistanden med mikrokredittordninger

Menneskerettigheter i fremste rekke

Kamp for menneskerettigheter og utvikling av demokratiske prinsipper må stå i fremste rekke i Norges arbeid i internasjonalt. Disse prinsippene er ikke bare grunnleggende for å sikre enkeltmennesker frihet og verdighet. De er også grunnleggende for rettferdig fordeling og bærekraftig økonomisk utvikling.

Kvinner og barn

Mange brudd på menneskerettighetene retter seg spesielt mot kvinner og barn. Oppmerksomheten om disse overgrepene har imidlertid vært altfor liten. Bruk av barn som soldater må bekjempes. Tilgang til utdanning og arbeid, stemmerett, kamp mot seksuelle og andre fysiske overgrep, ikke minst i krig, og tiltak mot bruk av omskjæring er områder hvor Norge må intensivere sitt arbeid.

Dødsstraff

Dødsstraff kan ikke aksepteres, verken i fred eller krig. Selv om antall land som idømmer dødsstraff er redusert, er dette akseptert i omlag 90 land i dag. Blant disse er enkelte av Norges nære samarbeidspartnere, som USA. Norge må arbeide for et verdensomspennende forbud mot gjennomføring av dødsstraffdommer. Norge må ta opp spørsmål om dødsstraff med de enkelte landene, og slutte seg til EUs og Europarådets arbeid mot dødsstraff. Videre må krav og prioriteringer i norsk bistandspolitikk avspeile aktiv kamp mot slike overgrep.

Ytringsfrihet

Ytringsfrihet er avgjørende for et demokratisk samfunn. Det må derfor reageres klart overfor overgrep mot journalister og forfattere. Ordningen med fristed for forfulgte forfattere må støttes økonomisk med sikte på utvidelse.

Flyktninger

Omlag 25 millioner mennesker lever i dag som flyktninger. I tillegg til den vanskelige materielle situasjonen flyktningene lever i, krenkes ofte deres grunnleggende rettigheter. Flere land nekter asyl og opphold for flyktninger. Norge må ta sin del av ansvaret for å sikre flyktninger beskyttelse og livsopphold, både ved å gi opphold i Norge og ved støtte til humanitære organisasjoner. Norge må videre arbeide for en rettferdig fordeling av folkevandringsstrømmen i vår region. Folkevandringene må også møtes med en helhetlig politikk for å løse deres sosiale, demokratiske og økonomiske grunner.

Intelligente sanksjoner

Norge bør gå foran i arbeidet med å utvikle alternative, «intelligente» sanksjonsformer ved grove menneskerettighetsbrudd som retter seg direkte mot makthavere i det autoritære regimet. Sanksjoner som rammer befolkningen generelt har ofte svært negative konsekvenser for de som allerede er uskyldige ofre under et autoritært regime. Dette har vi blant annet sett i Irak og i Serbia. Venstre går derfor inn for at sanksjonspolitikken mot Irak tas opp til vurdering – med sikte på avvikling. En avvikling forutsetter at man får avtaler som sikrer internasjonal tilstedeværelse av humanitære organisasjoner og FN. Våpensanksjonene må fortsatt opprettholdes. Humanitær bistand bør derfor unntas fra sanksjoner.

Etikk og næringsliv

Internasjonaliseringen av næringslivet konfronterer norske bedrifter med nye etiske og legale forpliktelser. Mange bedrifter har betydelig innflytelse på sosial, politisk og økonomisk utvikling der de opererer.

Venstre vil arbeide for at norske bedrifter inkluderer menneskerettighetshensyn i sin utenlandsstrategi. Norske bedrifter bør sikre høye standarder for arbeids- og produksjonsforhold og ta samfunnsansvar i de land de opererer i. Venstre vil arbeide for større åpenhet om bedrifters utenlandsvirksomhet. Det bør videreutvikles frivillige systemer for bedrifters rapportering og verifisering på menneskerettighetsområdet. Norge må være en pådriver for å etablere retningslinjer for sosialt ansvarlig handling fra næringslivet i internasjonale organisasjoner som OECD. Samarbeidet mellom næringslivet og internasjonale institusjoner må styrkes, for å bidra til nødvendig selvregulering hos markedsaktørene.

Videre må Norge arbeide for at Verdensbanken og de regionale utviklingsbankene utarbeider sosiale konsekvensanalyser og setter høye krav til helse, miljø og sikkerhet i sine prosjekter.

VENSTRE VIL:

- Arbeide for et verdensomspennende forbud mot dødsstraff.
- Utvide ordningen med fristed for forfulgte forfattere.
- Utvikle intelligente sanksjoner rettet direkte mot autoritære makthavere.
- Unnta humanitær bistand fra sanksjoner.
- Arbeide for at norske bedrifter inkluderer menneskerettighetshensyn i sin utenlandsstrategi.
- Sikre større åpenhet om norske bedrifters utenlandsvirksomhet.
- Etablere retningslinjer for sosialt ansvarlig handling fra næringslivet i internasjonale organisasjoner.
- Innføre konsekvensanalyser med høye krav til helse, sikkerhet og miljø i Verdensbankens prosjekter.
- Bekjempe bruk av barnesoldater.

Forsvars- og sikkerhetspolitikk for en ny tid

Internasjonal nedrustning

Norge må aktivt arbeide for internasjonal nedrustning og respekt for og videreutvikling av internasjonale avtaler om nedrustning. Målet må være en verden fri for kjernefysiske våpen og biologiske og kjemiske våpen. Ikke-sprednings-avtalen om atomvåpen må videreføres. Norge må være en pådriver for å få samtlige stormakter til å underskrive og iverksette den internasjonale prøvestansavtalen for atomvåpen. Norge må opprettholde de selvpålagte begrensninger innen NATO, og arbeide for å oppheve NATOs strategi for førstebruk av atomvåpen. Videre må Norge ta ansvar for å føre en allianse- og basepolitikk som bidrar til et lavest mulig spenningsnivå i våre nærområder. Norsk våpeneksport må bare gå til allierte og andre land med sterke demokratiske institusjoner som ikke er i krig, ikke er truet av krig eller der krigslignende tilstander råder. Ammunisjon må ikke inneholde radioaktive stoffer, som utarmet uran.

Nedbyggingen av den kalde krigens grenser mellom Øst og Vest må fortsette gjennom samarbeid og tillitsskapende arbeid. NATO-utvidelsen østover må skje på en måte som bidrar til fortsatt lav spenning i Europa og opprettholde et godt forhold til Russland. Uavhengig av Norges formelle tilknytning til EU, er det viktig med et nært samarbeid mellom Norge og EU på det sikkerhetspolitiske området.

Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE) er et viktig element i all-europeisk sikkerhetspolitikk, på tross av sine begrensede ressurser. Med sitt brede medlemskap, som strekker seg fra USA til Sentral-Asia, er OSSE en viktig arena for drøftelser omkring regional sikkerhetspolitikk, demokratisering og økonomisk utvikling, særlig i land der andre internasjonale organisasjoner er svake slik som i Kaukasus og Sentral-Asia.

Et moderne forsvar for nye utfordringer

Etter den kalde krigens slutt står Norge overfor et utvidet sikkerhetsbegrep, hvor den militære risiko er mindre, mens miljørisikoen og risikoen ved politisk, sosial og økonomisk ustabilitet bl.a. i våre nærområder er større. Det nye trusselbildet dreier seg i stor grad om interessekonflikter om knappe ressurser, etniske konflikter, begrensede væpnede konflikter, ABC-våpen på avveie og terroraksjoner.

Det norske forsvaret må omstilles, moderniseres og effektiviseres for å kunne møte disse nye utfordringene. Det vil ikke være rom for økning i forsvarsbudsjettene framover og målet må derfor være å skape et moderne og effektivt forsvar ut fra de tilgjengelige ressurser. Det er viktig å videreføre en dreining bort fra et ensidig invasjonforsvar i retning av et mindre og mer fleksibelt forsvar. Blant de tradisjonelle utfordringene må det være et spesielt fokus på nordområdene. Kystvernet i nord må styrkes. Forsvarets prioriteringer må oppfylle Norges internasjonale forpliktelser, samtidig som vi sikrer stabilitet i nordområdene. Fredsorganisasjonen må reduseres kraftig og lokaliseres på atskillig færre steder. Forsvarsdepartementet og Forsvarets Overkommando bør samordnes i en felles ledelse. Det er rom for omfattende reduksjon og innsparing i administrasjon, staber og støttefunksjoner. Det kan samtidig være fornuftig å bevare enkelte viktige anlegg som i dag ikke er i aktiv bruk.

Dagens vernepliktsordning er ikke godt nok tilpasset det nye forsvarets behov. I dag avtjener under halvparten av alle norske menn førstegangstjeneste, men det er likevel for mange i forhold til forsvarets behov. Vernepliktsperioden blir samtidig for kort for mange vernepliktige i forhold til den opplæring i avansert teknologi som er nødvendig. Framtidens norske forsvar krever færre, men bedre trente, mobile styrker med godt utstyr og trening i å samarbeide med våre allierte. Venstre vil fortsatt basere det norske forsvaret på allmenn verneplikt for menn, men går ut fra Forsvarets behov inn for en omlegging av verneplikten. De fleste vernepliktige bør i framtiden avtjene en kort tjeneste, mens andre kan velge en lengre tjeneste med gode lønns- og utdanningsbetingelser. Dette vil kunne sikre forsvarets behov for bedre utdannede og trente soldater. Slike styrker vil også være bedre egnet til internasjonale oppgaver.

Totalforsvaret styrkes ved at også andre enn de militært vernepliktige får delta i en norsk totalforsvarsstrategi. Dette må også omfatte sivile vernepliktige, når det skjer i respekt for deres overbevisning. Siviltjenesten må reduseres til å ha samme varighet som militærtjenesten. Venstre går mot fengsling av militærnektene.

VENSTRE VIL:

- Arbeide for å videreføre ikke-spredningsavtalen for kjernefysiske våpen.
- Arbeide for at alle stormakter underskriver og iverksetter prøvestansavtalen for atomvåpen.
- Arbeide for å oppheve NATOs strategi for førstebruk av atomvåpen.
- At norsk våpeneksport bare skal gå til allierte som ikke er i krig.
- At ammunisjon ikke må inneholde radioaktive stoffer, som utarmet uran.
- Modernisere og effektivisere det norske forsvaret til et mindre og mer fleksibelt forsvar.
- Samordne Forsvarsdepartementet og Forsvarets Overkommando.
- Beholde alminnelig verneplikt for menn, kortere ned vernepliktstiden for de fleste, og gi mulighet for lengre tjeneste med gode lønns- og utdanningsbetingelser.
- Inkludere sivile vernepliktige i totalforsvaret, med lik varighet for militær og sivil tjeneste.
- Gå mot fengsling av militærnektene.

6. SKOLE OG UTDANNING:

Utdanning – vår viktigste samfunnsbygger

UTFORDRINGER:

Kunnskap er en forutsetning for et aktivt og engasjert liv. Kunnskap er grunnlaget for frihet og demokrati. Skolepolitikk er samfunnsbygging, ikke minst i en tid hvor samfunnet blir mer mangfoldig og gir større frihet for den enkelte til å velge sin egen vei gjennom livsløpet.

Venstres utdanningspolitikk bygger på at alle skal ha samme adgang til utdanning, uansett sosial og kulturell bakgrunn. Bare ved å satse på et kunnskapsløft som gjelder alle, kan vi sikre sosial og demokratisk utvikling i kunnskapssamfunnet.

Respekt for både individet og fellesskapet er et liberalt krav til enhver læringsprosess - fra barnehagepedagogikk til forskerutdanning. Undervisning skal bygge på vår kulturs grunnleggende verdier, slik de uttrykkes bl.a. i Grunnloven og FNs menneskerettigheter. Skoler og universiteter er i seg selv kulturbærere. Utdanningssystemet bør stimulere den enkelte elevs evner og interesser, slik at de kan forme sin framtid ut fra egne forutsetninger og ønsker.

Venstre ser det som et grunnleggende mål at den offentlige skolen skal være en møteplass for barn med ulik sosial og kulturell bakgrunn. Venstre legger også til grunn at mangfold er positivt og skal verdsettes. Vi vil gjenreise skoler og universiteter som selvstendige institusjoner hvor kreativitet og skaperkraft dyrkes frem, ikke kveles av detaljstyring ovenfra.

En verden i rask endring krever nytenkning på alle nivåer i utdanningen. Ny teknologi, internasjonalisering og kulturell mangfold må gjenspeiles i skolehverdagen både i innhold og organisering.

Forpliktende satsing på utdanning og forskning

Skole, utdanning og forskning har gjennomgående vært for lavt prioritert i fordelingen av samfunnets ressurser. Både når det gjelder lærerressurser, skolemiljø og materiell er det store udekkede behov mange steder. Venstre vil sette utdanning og forskning fremst i prioriteringen av samfunnets oppgaver, og gjøre utdanningspolitikk til hovedsak både på nasjonalt og lokalt plan i de kommende årene. Venstre lover en forpliktende satsing på utdanning og forskning.

Grunnskolen og videregående opplæring

Slipp skolen fri

Venstre ønsker at skolene skal få være selvstyrte, i samspill mellom lærere, foreldre, elever og folkevalgte. Et engasjert nærmiljø og tett samspill med samfunnet rundt er nødvendig for en god skole, og da må det gis tillit til at viktige beslutninger kan tas av de daglige brukerne og lederne av skolen. Da kan lokal skaperkraft slippes fri, og skolen frigjøres fra byråkratisk

overstyring gjennom unødvendig mange møter og detaljplaner.

Samtidig som skolene får mer frihet, må foreldre og politikere få bedre innsyn i kvaliteten på undervisning og læringsmiljø. Skolene bør ha serviceerklæringer som forklarer hvilke rettigheter og plikter elever og foreldre har, hva de kan forvente av skolen, og hva skolen forventer av dem. Innføring av systemer for intern og ekstern skolevurdering vil også bidra til større åpenhet og engasjement om skolens innhold. Slik vurdering skal ikke ha form av inspeksjon, men være et system hvor skolenes egne vurderinger etter forpliktende, lokale opplegg er hovedregelen, og med tilbud om rådgiving og veiledning for å oppnå forbedring.

Venstre ønsker fortsatt nasjonale rammer for skolens innhold, men langt mindre detaljstyring innenfor disse rammene.

Venstre støtter prinsippet om fritt skolevalg. Det innebærer både en rett til å få plass på den geografisk nærmeste skolen, men også rett til å velge skole uavhengig av geografi. Kommunen må derfor begrunne hvorfor slike valg eventuelt ikke kan imøtekommes. Rett til å velge skole innebærer ikke rett til å kreve opprettelse av nye klasser, rett til å bytte i løpet av skoleåret eller automatisk rett til fri skoleskiss når annen skole enn den nærmeste velges.

Innholdet i skolen

Skolen skal sette alle elever i stand til å møte et samfunn som preges av hurtige endringer. Det betyr styrket satsing på å kunne beherske teknologi og teknologiske hjelpemidler, og å utvikle evnene til kreativ problemløsning. Samtidig er grunnleggende humanistisk forståelse, filosofi og demokratiopplæring like betydningsfullt som før for trygghet i en omskiftelig verden. Venstre vil at skolen skal utvikle sosiale ferdigheter hos barna, og vise at konflikter kan løses uten bruk av vold.

Skolen skal også gi et solid faglig grunnlag for videre utdanning og arbeidsliv. I grunnskolen må det legges særlig vekt på gode kunnskaper i norsk, matematikk og engelsk. Det er avgjørende for en god skole at respekten for fagene og den innsikt de gir, opprettholdes. Venstre vil holde på den obligatoriske undervisningen i sidemål, og stille krav om at læremidler, også elektroniske, er tilgjengelige på begge målformer til samme tid.

Venstre vil innføre en ny innkjøpsordning for kultur i grunnskolen, for å sikre elevene et rikholdig og variert møte med lokal og nasjonal kunst og kultur. Skolen bør legge vekt på å utvikle hele mennesket. Det vil bety at de praktisk-estetiske fagene som dans, musikk, kunst og håndverk bør ha en sentral plass i skolen hverdag.

En skole med plass til alle

En gratis grunnskole er et nødvendig utgangspunkt for lik rett til utdanning med likeverdige sjanser. Å gi alle elever, både de ressurssterke og de ressursvake, likeverdige muligheter for å utvikle sine evner må være overordnet. Også ressurskrevende elever har sin naturlige plass i den ordinære skolen. All integrering må bygge på mangfold og variasjon som noe positivt. Noen barn har likevel så spesielle behov at de trolig vil ha best av å gå på spesialskole eller tilbys opplegg utenfor klassen i avgrensede perioder. Det skal som hovedregel være elevs/foresattes ønsker som avgjør hvilket skoletilbud de tilbys.

Venstre vil gjennom lovverk og ressurstilgang bidra til at et bredt spekter av private skoler fortsatt kan finnes som et pedagogisk og livssynsmessig alternativ i det norske samfunnet.

Den offentlige skolen skal kunne være et samlingssted for alle elever uavhengig av tro, livssyn og kulturell bakgrunn. Holdningsdannelsen i grunnskolen skal være forankret i grunn-

leggende kristne og humanistiske verdier, gi forståelse for verdier fra ulike kulturer, religioner og livssyn, og vise respekt for overbevisningen til elever og foreldre. Undervisningen skal fremme de universelle verdiene i konvensjonene om menneskerettigheter. Venstre vil endre grunnskolens formålsparagraf i tråd med disse forutsetningene, og på bakgrunn av målsetningen om et skille mellom kirke og stat. Dagens KRL-fag omgjøres til et felles kunnskaps-, etikk- og verdifag som kan omfatte alle elever. Dåps-, tros- og livssynsopplæring bør foregå i regi av det enkelte tros- og livssynssamfunn utenfor undervisningen. Inntil dette er gjennomført, må det være adgang til fullt fritak fra KRL-faget.

Et Norge med rom for flere kulturelle minoriteter fører også til andre utfordringer for skolen. Venstre mener skoleverket bedre må settes i stand til å ta imot nye elevgrupper, bl.a. gjennom kompetanseheving av personalet og tilføring av ressurser. Videre må det legges til rette for at skolen blir et sted hvor ulike kulturer møtes, og elevene lærer å leve i et internasjonalt samfunn. Morsmålsopplæringen på grunnskolenivå må opprettholdes.

Flere og bedre lærere

Motiverte og kompetente lærere er helt avgjørende for en god skole. Klarer vi ikke å ruste opp lærerrollen, er alle andre skolereformer lite verdt. Samfunnet må uttrykke klar respekt for lærernes jobb og betydningen av fagkunnskap, og læreryrket må gjøres mer attraktivt for å beholde gode lærere og rekruttere flere. Lønnsnivået må derfor heves. Den enkelte kommune og fylkeskommune må i større grad kunne gjennomføre egne lønnsfastsettelser, og den enkelte skole bør legge bedre til rette for individuell vurdering av lærernes lønn ut fra ekstra kompetanse, ekstra ansvar og særskilte funksjoner. Målet er at den enkelte lærer skal kunne påvirke egen karriere- og lønnsutvikling uten å byråkratisere seg bort fra undervisning som hovedoppgave.

Venstre vil gjennom et mindre detaljert lov- og planverk gi lærerne større tillit som skapende pedagoger og kunnskapsformidlere. Venstre vil også gi mulighet til «fornyelsesår» for lærere - der man etter et visst antall år kan få permisjon for å ta videre utdanning eller praktisere i annet arbeid som øker kunnskapen om samfunnet utenfor skolen.

Slipp til elevenes engasjement

Skolen skal ikke bare utdanne kompetente personer, men også engasjerte borgere. Venstre ønsker å styrke skolen som en demokratiarena hvor ungdoms kunnskap og virketrang tas på alvor og brukes. Venstre mener det er spesielt viktig å styrke elevenes engasjement i utvikling og styring av skolen. Elevrådet bør vitaliseres gjennom direkte valg av elevrådsleder og å få disponere egne midler til kursing og lignende. Venstre ønsker å innføre elevråd eller annet praktisk organisasjonsarbeid som valgfag.

Elevenes evne til å oppfatte og tilegne seg kunnskap måles i dag for mye i form av karakterer. Det er ikke holdbart at det arbeidet elevene legger ned i løpet av et år ene og alene skal resultere i en bokstav eller et tall. Den individuelle vurderingen må styrkes, og det må utvikles et vurderingssystem som bedre inspirerer til engasjement og videre arbeid. Elev-samtalen innføres som et obligatorisk element i elevvurdering og et ledd i arbeidet med å ta elevene på alvor.

Egen læringsmiljølov for elever og studenter

Elever i skolen bør ha et vern på sin daglige arbeidsplass på linje med voksne arbeidstakere. Venstre ønsker en lovfesting av elever og studenter arbeidsmiljø i egen læringsmiljølov som omhandler inneklime og andre fysiske forhold, men også psykiske og sosiale forhold, så vel som elevenes rett til medvirkning og medbestemmelse i egen skolehverdag.

For å styrke arbeids- og læringsmiljøet i barneskolen vil Venstre arbeide for å redusere klassedelingstallet fra 28 elever til 25 elever. I ungdomsskolen vil Venstre arbeide for å redusere klassedelingstallet fra 30 elever til 27 elever.

Et løft for IT-satsing i skolen

Skal vi nå målet om kraftig nivåheving i norsk skole, må skolene sikres utstyr og læremidler som er oppdatert og funksjonelt. Venstre mener bransjeavtalen for skolebøker må oppheves, for å sikre skolene mer læremidler for pengene. Dette er særlig viktig når nye handelsformer, f.eks. Internett-salg, gjør at det kan spares store penger på innkjøp.

Informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IT) i skolen er særlig viktig fordi barna trenger å forstå verktøyet og bruken av det. Mest mulig av midlene til IT-satsing i skolen bør brukes til å utvide den enkeltes kunnskaper. Venstre vil ha et kraftig nasjonalt kompetanseløft for å gi lærerne kunnskapen de trenger for å ta i bruk ny teknologi og bli i stand til å veilede elevene til fornuftig bruk og forståelse av IT, og kildekritisk kompetanse i informasjonsjungen. Samtidig er det nødvendig å videreutvikle samarbeidet med næringsliv og myndigheter om å bidra med IT-utstyr til skolene, og gunstige avtaler om nettilgang med høy kapasitet. Slik kan vi rast og målrettet gjøre norsk skole godt nok rustet til å henge med i IT-utviklingen. Venstre vil stimulere til å bygge ut bredbåndtjenester med sikte på å knytte alle norske skoler til bredbåndnettet innen utgangen av 2002.

Styrking av ungdomsskolen

Utviklingen i ungdomsskolen har kommet i bakgrunnen av 1990-tallets store reformer for barneskole og videregående skole. Venstre mener tiden er inne for en grundig gjennomgang av innholdet i ungdomsskolen, med sikte på å gjøre skolen bedre tilpasset ungdoms sosiale og faglige utvikling i disse årene, og å se på om skolen fungerer godt nok som forberedelse til videre utdanning og yrkesliv.

Venstre mener ungdomsskolen trenger en kompetansestyrking både i enkeltfag og innenfor psyko-sosialt arbeid. Lærere på ungdomsskolen bør ha minimum 20 vektall for å undervise i basisfagene. Det må også åpnes for at andre fag- og yrkesgrupper får økt innpass for å styrke det faglige og sosiale miljøet, og at alternative læringsarenaer i nærmiljøet tas mer i bruk.

Videregående opplæring med kvalitet

Etter flere år med fokus på struktur og organisering, må oppmerksomheten nå rettes mot innhold og kvalitet. Det videregående skoletilbudet må være et bidrag til å øke ungdoms valgfrihet. Den enkelte må ha full valgfrihet til å velge når retten til videregående opplæring skal tas ut, også etter fylte 19 år. Det må også være mulig å justere kursen og velge på nytt.

I videregående skole bør elevenes valgfrihet tilsi at de fritt kan velge skole. Dette må allikevel ikke gå utover en rimelig geografisk spredning av det faglige tilbudet i videregående utdanning. Fraværsreglene i videregående skole må bli mer fleksible slik at elever i større grad selv får ta ansvar for egen læring. Venstre har som mål at ingen elever skal måtte ta opp studielån for å kunne fullføre videregående opplæring. Venstre vil derfor utvide dagens stipendordning slik at ordningen når de elever som har behov for det.

For mange elever blir overgangen mellom de ulike utdanningstrinnene unødvendig stor, og valgene hver enkelt elev gjør ofte for lite gjennomtenkte. Det må bli en reell yrkes- og studierådgivning for elever både på ungdomsskolen, i videregående skole og på høyere utdanningssteder. Samspeillet mellom skole/utdanningsinstitusjon, lokalsamfunnet og arbeidsmarked

bør styrkes for å gi god faglig rådgivning.

Yrkesfagene er bærere av tradisjoner og kunnskap som vanskelig lar seg formidle gjennom en ensidig teoretisk fremstilling. Etter Reform-94 er det blitt en uforholdsmessig stor teoriandel på yrkesfaglige studieretninger. Teroiandelen må ned, og fokus settes på grundig læring av det yrket eleven har valgt.

Det er behov for en høyere utdanning i håndverksfag. Utdanningen må være praktisk og bygge på svennebrev eller tilsvarende. Blant håndverksfagene er det et stort behov for videre utdanning innen bygningsvern og restaurering. Venstre ønsker derfor i første omgang å etablere en utdanning innenfor bygningsvern og restaurering.

Venstre mener folkehøgskolene er viktige å ta vare på som en selvstendig og uavhengig del av vårt utdanningssystem, med særlig vekt på å fremme demokrati, samarbeidsevner og allmenndanning mellom unge.

Realfagenes betydning

Venstre mener det må gjøres et krafttak på alle nivåer i skolen for å øke forståelsen for realfagenes betydning, og stimulere interessen for disse fagene. Manglende rekruttering av lærere i matematikk, fysikk og naturfag, og svak rekruttering til ingeniørstudier og universitetsstudier i mange realfag er et faresignal for et samfunn som vil ligge i forkant av den teknologiske utviklingen på områder som informasjons- og miljøteknologi.

VENSTRE VIL:

- Sette utdanning og forskning fremst i prioriteringen av samfunnets oppgaver.
- Gi skolene ressurser, frihet og tillit til å slippe løs lokal skaperkraft.
- Ha fritt skolevalg som hovedprinsipp.
- Bedre innsyn i kvaliteten på undervisning og læringsmiljø. Skolene må tilby foreldre og elever serviceerklæringer med klare retter og plikter.
- Utvide innkjøpsordningen for kultur i grunnskolen.
- Endre grunnskolens formålsparagraf. Dagens KRL-fag omgjøres til et felles kunnskaps-, etikk- og verdifag som kan omfatte alle elever.
- Ha et nasjonalt løft for IT i skolen, særlig for å gi lærerne nødvendig kunnskap/etterutdanning.
- Sikre bredbånd til alle skoler innen 2002.
- At lærere på ungdomsskolen bør ha minimum 20 vektall for å undervise i basisfagene.
- At læreryrket gjøres mer attraktivt gjennom høyere lønnsnivå, mer bruk av lokal lønnsfastsetting og mindre byråkratisk hverdag for lærerne.
- Gi mulighet til «fornyelsessår» for lærere.
- Lovfeste elever og studenters arbeidsmiljø i egen læringsmiljølov.
- Styrke den individuelle vurderingen i ungdomsskole/ videregående skole – karakter alene er ikke godt nok.
- Oppheve bransjeavtalen for skolebøker.
- Gi full frihet til å velge når retten til videregående opplæring skal tas ut, også etter fylte 19 år.
- Endre fraværsreglene slik at elevene i større grad får ta ansvar for egen læring.
- Utvide dagens stipendordning slik at ingen må ta opp studielån for å fullføre videregående skole.
- Styrke den praktiske læringen og undervisningen i yrkesskolen.

Høyere utdanning og forskning

Mer frihet og ressurser til universiteter og høyskoler

Universiteter og høyskoler må få større frihet til å utvikle sin egenart. Venstre vil særlig framheve universiteter og høyskolars unike rolle i å stå for fri forskning, utvikling av uavhengig kompetanse og en fri rolle i demokratiet. Institusjonene må stimuleres til å konkurrere om studenter på bakgrunn av studiemiljø, faglige spissmiljøer og spesielle studietilbud. Venstre ønsker at politisk styring kun skal skje gjennom ressurstildeling og rammebetingelser. Universitetene må fortsatt ha en styringsform hvor viktige beslutninger bygger på kjennskap til den faglige virksomheten og forsvaret av universitetenes autonomi.

Venstre ser at tiden er moden for en gjennomgang av det norske gradssystemet på universiteter og høyskoler. Det bør innføres en avsluttende eksamen og oppgave på lavere grad. Det er ikke tjenlig for den enkelte eller for utdanningsinstitusjonene om alle føler seg tvunget til å ta utdanning helt til topps for å være kvalifisert for arbeidslivet. Venstre støtter innføring av en mastergrad. Det er likevel avgjørende at det fortsatt åpnes for en tidsramme som sikrer større faglig fordypning i tråd med dagens hovedfag. Det er et nødvendig grunnlag for bl.a. forskerutdanning, lektorkompetanse og profesjonsutdanning.

Venstre legger til grunn at det enkelte lærested selv skal ha et overordnet ansvar for kvaliteten i utdanningene de tilbyr. De midler som frigjøres ved omlegging av gradsstrukturen, skal tilbakeføres til kvalitetsfremmende arbeid ved institusjonene og til å fremme formidlerrollen og formidlerkompetansen. Et slikt system vil gjøre at lærestedene selv får økonomisk handlingsrom og et mest mulig bevisst forhold til systematisk kvalitetsutvikling. Nasjonal kvalitetskontroll bør i et slikt system begrenses til felles rammekrav for kvalitetssikring og evalueringsformer ved institusjonene, styrt av et faglig, uavhengig organ.

Venstre åpner for at noen høyskoler skal kunne kvalifisere seg til å få universitetsstatus. De fleste bør forbli høyskoler, men for noen få høyskoler bør det være mulig å utvikle seg i retning av de krav og kvaliteter som kreves for å få universitetsstatus. Dette forutsetter tilføring av friske midler til forskningsinnsats og rekruttering av forskere. Det er samtidig avgjørende at vi ikke svekker oppgavene hvor høyskolene har en unik posisjon, blant annet i å utdanne lærere og helse- og omsorgspersonell hvor behovet bare vil vokse i årene framover.

Almennlærerutdanningen må gjennomgås med sikte på forsterking og fordypning for ulike deler av grunnskolen.

Bedre studiehverdag

Venstre ønsker et mer målrettet studiesystem der en større del av ressursene brukes på undervisning og nær kontakt mellom lærer og studenter, og mindre på store eksamener. Problembasert læring, kontinuerlig evaluering, samt mer praksis og kontakt med forskningsmiljøer og arbeidsliv må være målet med omleggingen.

Venstre mener karakterer alene er et for snevert opptakskriterium til høyere utdanning. For å rekruttere bredest mulig ønsker Venstre i større grad å benytte opptaksprøver, relevant realkompetanse og intervjuer som kriterier for opptak. Dette vil motvirke den ressursløsingen det er at kvalifiserte søkere bruker tid og penger på å forbedre karakterer fra videregående skole. Venstre vil beholde privatistretten i høyere utdanning.

Også høyere utdanningsinstitusjoner bør innføre egne service-erklæringer. Det kan være gjensidig forpliktende kontrakter mellom utdanningsinstitusjon, studenter og velferdsorganisasjon, der studenters rettigheter, plikter og medbestemmelserrett blir klarlagt.

Grunnutdanning ved universiteter og høyskoler må gjøre studentene attraktive på arbeidsmarkedet gjennom kunnskap om ny forskning, evne til å fornye kunnskap og anvende forskningsresultater i praksis. Det bør tilbys opplæring om hvordan en starter og driver egen bedrift. Et eget kurs for etablerere, et «bed.sem» ikke ulikt ordningen med ped.sem, bør utvikles.

Studentøkonomi å leve med

En god studiefinansiering skal gjøre det mulig å være student på heltid uten å bli gjeldsslave til staten etterpå. Venstre vurderer å erstatte dagens studiefinansieringssystem med at studenter mottar borgerlønn i studietiden. Dette kan eventuelt kombineres med en viss studieavgift som motivasjon for å fullføre studier.

Før et slikt system blir innført, vil Venstre arbeide for en rask og betydelig økning i den totale rammen av lån og stipend studentene får fra Lånekassen. Dette beløpet ligger i dag godt under Statistisk Sentralbyrås fattigdomsgrense. Stipendandelen må heves til 50% av den støtten studentene mottar inntil borgerlønn er innført. Venstre ønsker å gjeninnføre en politisk styrt studielånsrente som ligger klart under markedsrenten. Inntektsbegrensingen i Lånekassens regler bør heves, slik at studenter ikke straffes økonomisk for å høste erfaringer fra arbeidsmarkedet underveis i studietiden. Begrensingen bør videre skje på grunnlag av samlet inntekt i året, ikke inntekt i den enkelte måned som i dag.

Venstre vil ha en forpliktende satsing på billige utleie- og studentboliger rundt de store utdanningssentrene. I pressområder kommer kjøpesvake studenter til kort i det frie markedet. En slik satsning må skje ved en spleis mellom staten og den aktuelle vertskommunen om å tilby rimelige tomter øremerket til billige utleieboliger, og ved å styrke studentsamskipnadenes økonomiske handlingsrom.

Venstre ønsker at de studenter som trenger det, tilbys rimelige barnehageplasser.

For å bedre studenters mulighet til å ta del i lokaldemokrati og lokalt velferdstilbud, må dagens regelverk endres slik at studenter som ønsker det kan melde flytting til kommunen hvor de bor i studietiden.

Venstre ser positivt på at norske studenter gis anledning til å studere i utlandet, og går inn for at norske studenter i utlandet gis gode økonomiske vilkår, bl.a. gjennom gebyrstipend. Det må lages ordninger slik at studentene ikke taper på valutasingninger. Tilsvarende må det utvikles raskere og enklere prosesser for godkjenning i Norge av utdanningen til mennesker fra andre land, også utenfor Europa.

Styrk forskningen

Norske forskningsmiljøer må gis mulighet til å utvikle kunnskap over et bredt register – både gjennom fri grunnforskning, og gjennom forskning som er av direkte betydning for fremtidig næringsliv og verdiskaping. Venstre sto bak opptrappingsplanen av Norges samlede forskningsinnsats til minst OECD-landenes gjennomsnittsnivå i forbindelse med sentrumsregjeringens Forskningsmelding, og er forpliktet av denne i Stortingsperioden 2001-2005.

Venstre går derfor inn for en rask og kraftig opptrapping av samfunnets samlede forskningsinnsats. En vesentlig del av økningen i forskningsmidlene må gis som bevilgninger til fri grunnforskning. Det betyr bl.a. økte driftsrammer, flere stipendiatstillinger og økte rammer for postdoktorander. Dette vil kunne gi en oppblomstring og avbyråkratisering av hverdagen i sulteforede grunnforskningsmiljøer. Venstre støtter forslaget om en egen linje for forskerrekuttering til medisinsk grunnforskning.

Venstre vil også legge til rette for at mer av forskningen ender «i næringsliv». Det må etableres effektive nettverk til næringslivet, der forsknings- og utdanningsinstitusjonene er pådrivere i FoU-arbeid. Også små bedrifter må gis mulighet til å ta i bruk forskningsresultater. Arbeid med å kommersialisere forskningsresultater bør stimuleres og belønnes, f.eks. ved at institusjonene får medeierskap til forskningsresultatene. Satsingen må skje i et samspill mellom den langsiktige grunnforskningen og mer direkte anvendt forskning. Det må skje en betydelig langsiktig forskningssatsing på områder der Norge allerede har fortrinn og kan hevde seg internasjonalt, f.eks. marine næringer, petroleumsteknologi, miljøteknologi og informasjons- og kommunikasjonsteknologi.

Det er også viktig å se nærmere på organiseringen av forskningen. Vi må legge til rette for en hverdag hvor forskerne forsker og administratorene administrerer.

Alt for mye av forskernes hverdag går med til å skrive søknader. Venstre vil gjennomføre en kraftig omlegging av Norges Forskningsråd, til et ubyråkratisk og koordinerende organ. De lokale universiteter, høyskoler og forskningsinstitutter bør få mye mer lokal handlingsfrihet i bruk av forskningsmidlene. All forskning må foregå innenfor etisk forsvarlige rammer.

Læring hele livet

I et samfunn som preges av store endringer er det viktig at utdanning ikke monopoliseres til en aldersgruppe. Livslang læring og rett til utdanning uavhengig av livsfase er viktige rettigheter i et liberalt samfunn.

Fleksibilitet i det offentlige utdanningssystemet er en forutsetning når arbeidsplassen blir en viktigere læringsarena. Venstre går inn for at det etableres ordninger med modulering av utdanning slik at den i større grad kan tas i kombinasjon med arbeid.

VENSTRE VIL:

- Gi mer frihet til universiteter og høyskoler.
- Sette større ressurser inn på kvalitet i høyere utdanning: bedre tilrettelagt undervisning og tettere oppfølging av studentene.
- Endre gradssystemet på universiteter og høyskoler – innføre avsluttende eksamen og oppgave på lavere grad i tillegg til gode fordypningstilbud.
- Åpne for at noen høyskoler kan kvalifisere seg til å få universitetsstatus; forutsatt klare kvalitetskriterier og tilføring av friske midler.
- Benytte opptaksprøver, realkompetanse og intervjuer som kriterier for opptak; ikke bare karakterer.
- Ha en rask og betydelig økning i lån og stipend til studenter
- At stipendandelen må heves til 50% av den støtten studentene mottar.
- Gjeninnføre en politisk styrt studielånsrente som ligger klart under markedsrenten.
- Bygge flere billige utleie- og studentboliger .
- Heve norsk forskningsinnsats betydelig innen 2005, minst opp til OECD-landenes snittnivå.
- Styrke den frie grunnforskningen på universiteter og høyskoler.
- Ha en betydelig forskningssatsing på områder der Norge allerede har fortrinn, f.eks. marine næringer, petroleums-, miljø- og informasjons- og kommunikasjonsteknologi.

7. KULTUR:

Skapende kulturliv

UTFORDRINGER:

Kultur er et uttrykk for våre medfødte behov og evner til å kommunisere med andre mennesker. Kultur beriker hverdagen vår og er med å gjøre livet verdt å leve. Et mangfoldig og skapende kulturliv er uunnværlig i et liberalt samfunn.

Venstre ønsker en sterkere satsing på kunst og kultur i det offentlige rom, i skolen og på arbeidsplassen. For Venstre er det viktig at interessen og engasjementet for kunst og kultur stimuleres lokalt og vokser fram nedenfra. Venstres overordnede mål i kulturpolitikken er å legge til rette for et blomstrende kulturliv i alle landets lokalsamfunn og regioner.

Nye kunst- og kulturformer må ha de samme mulighetene for støtte som tradisjonelle kulturelle uttrykk. Det er viktig for å sikre vitaliteten og spennvidden i kulturlivet, og den offentlige kulturpolitikken skal bidra til dette. Kulturpolitikken må støtte frittstående kulturarbeidere og kunstnere, kulturbedrifter og institusjoner. Disse sikrer bredden i kulturlivet, og har ut fra en liberal oppfatning en særlig verdi ved at de er organisert uavhengig av det offentlige. Det er likevel betydelige kulturpolitiske oppgaver som nasjonale og regionale kulturinstitusjoner må ivareta gjennom å dyrke og ta vare på nasjonale kulturelle fellesverdier innen bl.a. språk, litteratur, teater, dans, musikk og bildende kunst.

Kultur skal ikke være forbeholdt de rike. Hele spekteret av lokale kulturytringer, innvandrerkultur og andre minoritetskulturer må støttes aktivt. Det er et rimelig krav at den offentlige kulturinnsatsen skal gi et tilbud som er tilgjengelig for folk i hele landet.

Forpliktende satsing på kultur – egen kulturlov

Venstre ønsker et kraftig og forpliktende nasjonalt kulturløft. Det er et mål at en større andel av statsbudsjettet brukes til kulturformål. Satsing på kultur er også et godt grunnlag for nyskaping og arbeidsplasser. Kulturturisme og annen kulturindustri vil kunne bli viktige vekstnæringer for Norge. Distrikts- og næringsutviklingsmidler bør inneholde ordninger som stimulerer til utvikling av kultur som næring.

Venstre vil arbeide for at det fremmes en egen kulturlov. Kulturloven skal klargjøre statens ansvar for kultur og kulturell utvikling i Norge. Den skal bidra til at de statlige kulturtiltakene sees i sammenheng gjennom forenkling og samling av dagens fragmenterte regelverk, og konkretisere de statlige kulturforpliktelsene.

Et enklere kultur-Norge

Det bør foretas en skikkelig opprydning i de offentlige støtteordningene for å sikre Et enklere kultur-Norge. Ordningene må sikre rekruttering og premiere aktivitet, men medføre minst mulig skjemavelde og dokumentasjonsbyrde. Skatteregler, oppgaveplikt og momsregler må gjennomgås med sikte på å legge til rette for at det skal være så enkelt og stimulerende som mulig å legge ned innsats i kultur og idrettslag. Det bør være en nedre grense i antall medlemmer eller budsjett slik at små lag og foreninger kan drive tilnærmet skjemafritt.

Venstre vil ha en gjennomgang av avskrivingsreglene for kunstnerisk utsmykning med sikte på å gi lettelse for næringslivet. Hensikten er å bruke skattetekniske virkemidler for å stimulere til økt bruk av kunst på arbeidsplassene.

Kulturell skolesekk og kultur-rabattkort for ungdom

Venstre vil legge til rette for sterkere kulturelt engasjement i lokalsamfunn og regioner. Manglende satsing på kunst og kultur i skole og samfunnsliv her i landet har ført til at mange ikke har et nært forhold til en del av de kulturelle ytringsformene. Økt bruk av kultur blant barn og ungdom vil være en vitamininnsprøying både for skoleverket og kulturlivet.

Venstre vil gi alle elever en «kulturell skolesekk» gjennom å etablere en utvidet innkjøpsordning for konserter, danse- og teaterforestillinger, forfatterforedrag og kunstutstillinger for skolene. Det bør bevilges et konkret beløp per elev. På denne måten kan det skapes et kulturmarked der de lokale prioriteringene får spille en stor rolle og det utøvende kulturlivet stimuleres spesielt.

For at ungdom skal få mulighet til å bli kjent med teater, opera, konserter, gallerier, muséer osv., vil Venstre også innføre et rabattkort som gir ungdom adgang til slike kunst- og kulturopplevelser til sterkt redusert pris. Ordningen må omfatte flest mulig av kulturinstitusjonene.

Rom for skapende krefter og lokalt engasjement

Venstre vil øke den statlige støtten til lokale og regionale kulturbygg. Det er avgjørende for framtidig vekst på kulturområdet at de skapende krefter får gode arenaer å utfolde seg på. Venstre vil ha et bredt kulturhusbegrep, og arbeide for fleksible regler for offentlig støtte. Det må legges særlig vekt på å legge til rette for barn og unges skaperkraft.

Sterkest mulig lokalt engasjement i kulturformidlingen er avgjørende for kulturell vekst og fornying. Det offentliges bidrag til organiseringen av kunst- og kulturtilbud rundt om i landet må være slik at en fremmer økt aktivitet lokalt og regionalt.

På denne bakgrunnen er det nødvendig å se på Riksteateret, Rikskonsertene og Riksutstillingenes rolle. I framtida vil det være naturlig at disse i større grad spiller en rolle som nasjonal faginstans, og i mindre grad selv driver egen produksjon.

Venstre vil arbeide for å bedre vilkårene for frivillig teater og kulturliv gjennom enkle støtteordninger, samt stimulere til økt samarbeid mellom profesjonelle og frivillige. Venstre vil vurdere et fond som skal gjøre frivillig teater og kultur økonomisk i stand til å samarbeide med profesjonelle, gjennom bl.a. lokale teaterverksteder, kultursentre o.l.

Venstre går inn for et nasjonalt produksjonsfond som har til oppgave å stimulere økonomisk til økt turnévirksomhet fra alle typer kulturinstitusjoner.

Venstre vil arbeide for å styrke ordningen med kunstfagstipend til høyere kunstutdanninger.

Teater, opera, film og musikk

Skapende og utøvende kunstnere må få gode arbeidsforhold i sine lokalmiljø. Det profesjonelle og det amatørbaserte kulturmiljøet må dra veksel på hverandre. Det er en offentlig oppgave å medvirke til å opprettholde et levende og variert teatertilbud, tilgjengelig for alle typer publikum over hele landet, til akseptable kostnader for publikum. Det må være gode teatertilbud for barn. Mange små teater- og kulturgrupper er avhengige av offentlige bidrag for å klare seg.

Venstre støtter bygging av ny opera som et viktig nasjonalt kulturløft. Operaen må finansieres i tillegg til de ordinære rammene for kultur, slik at ikke annen kulturaktivitet blir skadelidende. Venstre vil arbeide for gode levevilkår og stabil finansiering for distriktsoperaene.

Venstre ønsker å styrke den regionale musikkvirksomheten gjennom en utvidelse av distriktsmusikerordningen.

Venstre ønsker at lover, avtaler og støtteordninger for film og kino skal ha det overordnede mål for øyet at kino er en sentral del i det lokale kulturtilbudet, også i distriktene. Innenfor disse rammene må det være mulig for nye kinobedrifter å etablere seg for å gi økt konkurranse og bredere tilbud for kinopublikummet. Det må være en grunnleggende målsetning å sikre et bredt og mangfoldig repertoar. Det må legges til rette for en betydelig norsk egenproduksjon av film, med spesiell fokus på unge filmskapere. Dagens forbud mot parallellimport på fonogrammer og videogrammer, blant annet CD-plater, begunstiger de store musikksekskapene, mens forbrukerne må betale mer for produktene. Venstre vil derfor oppheve forbudet mot parallellimport.

Av særlig betydning for kunstners økonomi er den lovgivning som beskytter åndsverk og opphavsrettigheter. Denne lovgivningen må tilpasses den teknologiske utvikling, spesielt når det gjelder publisering på Internett, og sikre kunstnernes interesser.

Venstre vil understreke viktigheten av at de undergrunnsmiljøer som finnes innen alle kunstformer, også får livsgrunnlag og mulighet til å bygge opp levende miljøer. Venstre mener at den viktigste støtten man kan gi slike nyskapende miljøer er tilgang til egnede lokaler og en kontinuerlig debatt om kulturpolitiske holdninger. Det at det etableres slike grupper i lokalmiljøet, bør ses på som en stor mulighet for en kommune.

VENSTRE VIL:

- Bruke en større andel av statsbudsjettet til kulturformål.
- Innføre en egen kulturlov som klargjør statens kulturansvar, forenkler og samler regelverket.
- Utvikle ordninger for kultur som næring i distrikts- og næringsutviklingsmidler.
- Gjennomføre et enklere kultur-Norge – små lag og foreninger må kunne drive skjemafritt.
- Videreutvikle ordningen med «Kulturell skolesekk» – økt støtte til kulturinnkjøp i skolen.
- Innføre et Kultur-rabattkort for ungdom med rimelig tilgang til kulturinstitusjoner.
- Øke støtten til lokale og regionale kulturbygg.
- Styrke ordningen med kunstfagstipend til studenter i høyere kunstutdanning.
- Flytte produksjonsmidlene i Riksteateret, Rikskonsertene og Riksutstillingene ut til lokale og regionale kulturinstitusjoner.
- Utvide distriktsmusikerordningen.
- Oppheve forbudet mot parallellimport av CDer.

Språklig mangfold

Språk bidrar til å gi felles identitet og referanser i en folkegruppe. Norge har to likestilte riks-språk og en unik samisk språkkultur, foruten alle minoritetsspråkene som brukes av innvandre-re og deres etterkommere. I et flerkulturelt samfunn med respekt for kulturelle og språklige minoriteter, må alle kunne ta vare på sine språk som en viktig del av sin identitet.

Innkjøpsordningen for litteratur må videreføres som et viktig støttetiltak for skriftkulturen. Likestillingspolitikken mellom nynorsk og bokmål må fortsette, og utvides i takt med inn-øringen av nye medier og ny teknologi. Blant annet bør det offentlige gå i bresjen for å stille krav ved innkjøp om at de vanligste dataprogrammene foreligger både på bokmål og nynorsk.

Den raske utviklingen innenfor språkteknologi, gjør at vi kan kommunisere med elektroniske apparater gjennom tale. Da er det spesielt viktig at vi disse tilbudene tilpasses norsk språkbruk. Det bør arbeides for at alle norske elektroniske datasamlinger, blant annet arkiver, blir tilgjengelige for allmennheten.

Venstre vil oppheve bokbransjeavtalen som hindrer konkurranse og bl.a. gir dyre skolebøker for skoler og elever. Samtidig ønsker Venstre å etablere en fastprisordning for skjønnlitteratur, for å sikre et bredt utvalg og forhindre at den smale litteraturen prises ut av markedet.

Økt satsing på bibliotekene

Bibliotekene må opprettholde sitt gratis tilbud, og sikres mulighet til å holde åpent om ettermiddagene og i helgene. Bibliotek er mer enn bøker. Det er viktig å bygge ut et godt tilbud også innen musikk, film og lydbøker, samtidig som ny teknologi øker betydningen av bibliotekene som offentlige kunnskapsbaser. Bibliotekene må derfor rustes opp med gratis Internett-tilgang slik at de kan være informasjonssentraler i lokalmiljøene. Skolebibliotek og folkebibliotek kan mange steder samordnes for å gi et bedre samlet tilbud. Det må etableres en ordning med utleie av kunst via bibliotekene. Inntektene som bibliotekene får ved å tilby tilleggstjenester, må føres tilbake til videreutvikling av bibliotekene.

Massemedia

Moderne massemedier spiller en stadig større rolle innen alle områder av kulturbildet og samfunnsdebatten. Ny teknologi gjør at nye medier vokser fram, og medier som tidligere har vært adskilte, smeltes sammen. Det er en viktig kulturoppgave å legge til rette for et mangfoldig og variert tilbud også i denne nye medievirkeligheten.

NRK og TV2 har særlige oppgaver som allmennkringkastere, bl.a. gjennom å sørge for at selskapenes tilbud er tilgjengelig for så mange som mulig. Spesielt må det stimuleres til bredbåndsutbygging over hele Norge, slik at alle kan ta del i de nye digitale medietilbudene som kommer. NRKs aktivitet er i dag i rask vekst over et bredt spekter av områder, og det meste av veksten i ressursbruk bærer preg av posisjonering i forhold til eller direkte konkurranse med kommersielle aktører. Venstre mener NRK på denne måten bidrar til å svekke, snarere enn å styrke mediemangfoldet. Dersom NRK skal kunne forsvare sin særstatus som reklamefri allmennkringkaster, bør selskapet konsentrere seg om sine kjerneoppgaver, og legge stor vekt på dekning over hele landet for sine tjenester. NRK bør kunne samarbeide med andre kanaler om spesielt kostnadskrevende produksjoner som store sportsarrangementer, da med reklamefinansiering. Det språklige mangfoldet må sikres ved at kravet om bruk av nynorsk etterleves i riksdekkende kanaler i radio og fjernsyn som opererer i henhold til eksklusiv konsesjon eller annen særbehandling.

Venstre vil videreføre pressestøtten som et virkemiddel til å opprettholde mangfold i pressen. Lokalavisene er viktige i lokaldemokratiet og lokal kulturformidling. Det er viktig at også de minste lokalavisene kan sikres driftsgrunnlag, og Venstre vil vri mer av støtten i retning disse.

Idretten - den største folkebevegelsen

Idretten er Norges største folkebevegelse. Idrettslagene kanalisere dugnadsånd og spiller en stor rolle for trivsel og folkehelse. Den offentlige innsatsen må i sterkere grad rettes inn mot å sikre mangfoldet i idretts-Norge og tilbud som aktiviserer barn og unge, samt legge til rette for mosjon, og i mindre grad på profesjonalisert toppidrett. Tilskuddsordninger må støtte opp om lokal idretts-satsning og lokalt engasjement, ikke reserveres for store prosjekter. Idretten må fortsette sin innsats mot dopingmisbruk.

Samisk kultur

Storsamfunnet har et ansvar for å gi de ulike minoritetskulturene i Norge anledning til å utfolde seg og utvikle sin kultur på egne premisser. Venstre vil styrke det samiske forskningsmiljøet ved universitetet i Tromsø og ved den samiske høyskolen i Kautokeino, og læreboksituasjonen på samiske språk må bli mye bedre enn i dag. Det må gis støtte til utgivelse av litteratur og aviser på samisk språk. Kringkastingsselskaper med allmennkringkastingsoppgaver må kunne tilby sendinger på samisk eller tekstet på samisk.

Kulturminner, museer og tradisjoner

Kulturminner er sporene av våre forfedres liv og virke som fortsatt kan sees og oppleves i våre omgivelser. De er historiefortellende elementer i vårt miljø – uten dem ville vi ha vært tradisjons- og historieløse. Vi har en forpliktelse til å bringe kunnskapen om vår fortid videre. En forsvarlig forvaltning av kulturminnene krever et «bærekraftig kulturminnevern», som er integrert i samfunnsplanleggingen på et så tidlig tidspunkt som mulig. Staten er en stor eier av kulturminner, og har et spesielt ansvar for å ta vare på disse. Staten bør i samarbeid med det frivillige kulturminnevernet etablere Norsk kulturminnefond, hvor avkastningen benyttes som tilskudd/lån til kulturminneprosjekter under forutsetning av at det offentlige tilskuddet utløser annen, og gjerne privat, finansiering. Det må også legges til rette for tilgjengelighet og alternativ bruk av kulturminner. Museenes finansiering bør premiere høy museumsfaglig standard i tillegg til god tilgjengelighet og utadrettet virksomhet. Kulturminnene representerer også kunnskap om praktiske ferdigheter innen kunst- og håndverksfag som må holdes i hevd ved utdanning og oppdrag der utøverne får anvende sine kunnskaper. Kulturgjenstander bør i størst mulig grad forbli i det lokalmiljøet de er funnet, for å kunne forstås og oppleves i den sammenheng de er skapt.

Estetikk og stedsforming

De ytre omgivelser er rammen om våre aktiviteter og det sosiale liv. Hvordan det ser ut rundt oss forteller mye om hva vår kultur setter høyt, hva vi prioriterer. Gode omgivelser kan i seg selv ikke skape lykke. Men estetisk forurensning, glorete skilt, tagging, skitt og rot gir ikke incitament til glede, til å ta vare på, til hvile og tilfredshet. Stygge og skjjemmede offentlige omgivelser jager folk inn i privatlivet, individualisering og -ensomhet.

Transporteffektivitet, profitt og oppsatte reklamemarkeringer i våre felles uterom synes svært ofte å være viktigere enn å ta hensyn til den visuelle balanse mellom naturens egenut-

forming og det vi som mennesker anretter.

Venstre vil at det ved utforming av de offentlige rom skal settes krav til og samarbeides om å finne frem til gode estetiske løsninger. Det må tas hensyn til naturens utforming og til øvrige eksisterende omgivelser. Spesielt viktig er det å vise respekt for og verne om bevaringsverdige bygninger og tradisjonsrike miljøer. Å ta hensyn til de positive føringer som ligger i den historiske overlevering, kan bety mye i en rotløs tid med behov for forankring og tradisjon.

Samtidig må vi ikke la oss friste til å hindre det nyskapende, kreative og utfordrende i å ha sin plass mellom oss. Utøvere av frie kunstarter kan gi viktige innspill i kreative prosesser, skape dialog og se nye muligheter. Venstre mener at det er viktig å benytte seg av kunstnere som ideskapere og rådgivere i plansammenheng.

VENSTRE VIL:

- Stille krav om at de vanligste dataprogrammene finnes både i bokmål- og nynorskversjon.
- Oppheve bokbransjeavtalen og etablere fastprisordning for skjønnlitteratur.
- Bedre mulighetene for åpne bibliotek på ettermiddager og helger.
- Tilby gratis Internett-tilgang på bibliotekene.
- Sørge for at NRK konsentreres om sine kjerneoppgaver.
- Vri mer av pressestøtten i retning de minste lokalavisene.
- Vri mer offentlige idrettsmidler til bredde- og barneidrett.
- Styrke samisk universitets- og høyskolemiljø.
- Sikre at kulturminnevern inngår i all samfunnsplanlegging.

8. ØKONOMI:

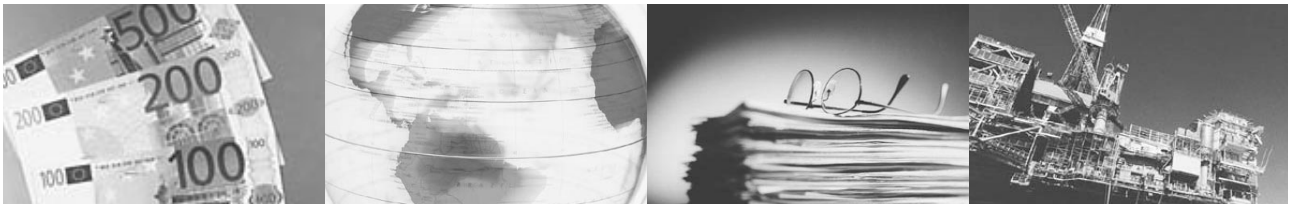
Nytenkende og miljøvennlig økonomi

UTFORDRINGER:

Det norske skatte- og avgiftssystemet er komplisert og uoversiktlig. En rekke kryssende hensyn er forsøkt bygget inn i systemet. Det er ikke effektivt, hverken når det gjelder å få inn inntekter til det offentlige, skape arbeidsplasser eller å ivareta hensynet til fordelingspolitikk. Venstre ønsker bruk av overføringsordninger i fordelingspolitikken framfor mange og kryssende skattebestemmelser. I dag slipper de med store ressurser til å drive skattetilpasning og gunstig pengeplassering for billig, mens vanlige lønsmottagere må betale mer. Et enklere skattesystem vil derfor først og fremst være en fordel for dem med vanlige inntekter.

Vi har i Norge i dag relativ lav beskatning på ressursbruk og forurensing. Samtidig er beskatningen av arbeidsinnsats høy. Dette fører til en skjev bruk av samfunnets ressurser, og store samfunnsøkonomiske tap. Det er kostbart å ansette nye medarbeidere, mens det lønner seg å sløse med ressursene og å forurense miljøet. Hovedgrepet i Venstres økonomiske politikk er derfor det grønne skatteskiiftet, der vi vrir beskatningen fra skatt på arbeid til skatt på miljø. Venstres miljøskattereform gir bedre rammevilkår for næringslivet, bedrer miljøet og gir en bedre sosial utjevning.

Norsk økonomi er blitt svært avhengig av store inntekter fra utvinning og salg av olje og gass. Det må være et mål at vi blir mindre avhengig av disse inntektene. Både økonomi og økologi taler for en nøktern budsjettpolitikk.

Venstres grønne skattereform

Venstres mål er en ny skattereform som kan gi et enklere, mer effektivt og miljøvennlig skattesystem, uten at det offentliges skatteinngang reduseres. Hver nye krone som tas inn skal gis ut igjen til næringslivet og husholdningene – i form av lavere skatt, bl.a. redusert formueskatt for næringslivet, og lavere inntektsskatt for husholdningene.

Venstres økonomiske politikk bygger på ansvarlighet, kombinert med en radikal energi- og miljøpolitikk og en aktiv utjevnings- og velferdspolitik. Vi vil bruke skatte- og avgiftssystemet aktivt i miljøets tjeneste.

Venstre ønsker en markedsøkonomi innenfor politisk styrte rammer som tar hensyn til miljøet og en aktiv fordeling. Markedsøkonomien er overlegen et hvert annet økonomisk system når et gjelder å skape verdier, velferd for innbyggerne. Vår utfordring ligger i å styre den økonomiske utviklingen, slik at miljø- og fordelingshensyn ivaretas.

Venstre går inn for en omlegging av skatte- og avgiftssystemet slik at det i tillegg til å skaffe det offentlige inntekter i første rekke legger til rette for en mer miljøvennlig økonomi og samfunnsforvaltning. Dette innebærer en generell senkning av skatter og avgifter for næringslivet og av inntektsskatten for alle, og reduksjon av avgifter som ikke kan anses å ha en miljøeffekt, og som i stor grad fører til uønskede vridninger i folks og bedrifters tilpasning. Målet er å skifte kilde for beskatningen til mer miljørelevante skatter og avgifter, uten at det totale skattetrykket skal øke som en følge av omleggingen.

Venstre vil ha et avgiftssystem som i første rekke tar sikte på å avgiftsbelegge forurensende utslipp til jord, luft og vann, skatt på grunnrente fra normal utnyttning av knappe naturressurser og andre knappe fellesskapsressurser, samt merverdiavgift. På denne måten vil det bli mer lønnsomt for den enkelte og for næringslivet å velge miljøvennlige løsninger og å gå inn for gjenbruk av ressurser. Vi vil påvirke folks adferd i mer miljøvennlig retning. Både organisasjoner som det anerkjente Worldwatch Institute og den «Grønne Skattekommisjonen» her hjemme har anbefalt omlegginger som de Venstre går inn for. Skattesystemet påvirker lønnsdannelsen. Et skattesystem i retning av flatere skatt må forutsettes å føre til lavere lønnsvekst særlig for høyinnteksgruppene, og vil kunne redusere de forskjellene vi har sett utvikle seg i det norske samfunnet.

Redusert arbeidsgiveravgift er et effektivt virkemiddel for å øke sysselsettingen i perioder med stor arbeidsledighet. Redusert arbeidsgiveravgift vil gjøre det rimeligere for næringslivet å ansette flere og medvirke til styrking av konkurransevnen.

Venstre har fått gjennomslag for å fjerne investeringsavgiften i 2002. Investeringsavgiften er en særnorsk avgift med mange unntak som gjør regelverket uoversiktlig og komplisert. Avvikling av investeringsavgiften vil innebære forenkling av skatte- og avgiftssystemet og gi betydelige lettelser for næringslivet.

Redusert inntektsskatt for privatpersoner

På personskattesiden bør utviklingen videreføres fra den forrige skattereformen i retning av lavere skattesatser og færre fradrag. Venstres langsiktige mål er en overgang til en flat bruttobeskatning for alle inntekter, med et stort bunnfradrag. Forskjellen mellom skatt på kapitalinntekter og arbeidsinntekter bygges ned med sikte på bortfall. På denne måten forsvinner også behovet for delingsmodellen.

Lettelser i personbeskatningen må i første rekke komme gjennom en kraftig økning i bunnfradragene som kommer alle til gode. Dette innebærer at den skattefrie inntekten øker slik at alle kan få mulighet til å jobbe noe mer uten at dette kommer til beskatning. Alle vil få lavere skatt, men de som tjener minst vil få de største lettelsene. Dermed beholder vi progresjon i skattesystemet og Venstres grønne skattereformen blir også en viktig sosial utjevningsreform. Samtidig må frikortgrensen økes slik at de med de aller laveste inntektene slipper skatt.

Nøytralitetsprinsippet om lik beskatning av ulike typer kapitalinntekter er en viktig del av skattesystemet. Utbyttebeskatning på mottakers hånd i tillegg til overskuddsskatten i bedriftene må ikke bryte med dette prinsippet. Høyere beskatning av bedriftene i forhold til annen kapitalinntekt vil gjøre det mer fordelaktig å plassere penger i eiendom eller bank i forhold til investeringer i næringslivet. Dette vil igjen gå ut over nyskaping og arbeidsplasser. Venstre mener på denne bakgrunn det er viktig å beholde nøytralitetsprinsippet i skattepolitikken.

Høy toppskatt og marginalskatt gir tap for samfunnet gjennom lavere verdiskaping og gjør det mindre lønnsomt å jobbe. Høy marginalbeskatningen gir forsterket vekst i de høye

lønningene, med økte forskjeller som resultat. Skadevirkningene av høy marginalsatt er større enn fordelingsvirkningene. Venstres alternativ med grønne skatter, flatere skatt og en kraftig økning av bunnfradragene vil gi langt bedre fordelingsvirkninger. Venstre går derfor inn for å redusere toppskatten.

Riktig prising av ressursene – økte miljø- og energiavgifter

Miljøforurensing og forbruk er i dag priset for lavt til å reflektere de reelle kostnadene. Dette fører til overforbruk, forurensing og feilaktig ressursbruk. Venstre vil bruke markedskreftene i miljøet tjeneste. Gjennom en riktig prising av ressursene vil vi oppnå en bedre ressursutnyttelse og reduserte skatter og avgifter for næringsliv og privatpersoner. Venstres skatteomlegging vil være både miljøpolitisk og fordelingspolitisk gunstig. Hver krone som tas inn blir gitt tilbake gjennom skattelettelser til bedrifter og privatpersoner, med størst lettelser til dem som tjener minst.

Utslipp og forurensing bør skattlegges gjennom avgifter på produktet som skaper forurensnings- og avfallsproblemer i forhold til den forurensning de representerer, eller gjennom refusjons-/panteordninger slik det skisseres av den grønne skattekommisjonen.

Prisene på elektrisk kraft bør stimulere til energiøkonomisering.

Industriens fritak for elektrisitets- og miljøavgifter må trappes ned. De fritakene som eksisterer betales i realiteten av andre virksomheter og av privathusholdningene. Reell energiøkonomisering og reelle utslippsreduksjoner oppnås først når det blir lønnsomt å spare på ressursene. Virksomheter og lokalsamfunn som blir særlig hardt rammet av en omlegging av skatte- og avgiftssystemet i miljøvennlig retning må få støtte til omstilling av virksomheter slik at disse kan drive i tråd med nødvendige miljøkrav eller erstattes av annen virksomhet.

Reduser formueskatten

Folks formue ble allerede beskattet da den ble bygget opp, gjennom skatt på inntekt. Det er også skatt på avkastning av formue. Det er derfor ikke rimelig med en særskilt skatt på formuen i seg selv. Det er positivt at den enkelte bygger opp formue; det gir trygghet for den enkelte og bidrar til å bygge opp kapital som kan settes inn i produktiv virksomhet.

I tillegg er formueskatten en betydelig belastning for næringslivet. Formueskatt må betales enten det er overskudd i bedriftene eller ikke. Eiere i bedrifter med underskudd vil derfor kunne bli nødt til å selge eierdeler for å kunne betale formueskatten. Som et ledd i Venstres grønne skatteomlegging vil Venstre derfor redusere formueskatten med sikte på bortfall.

Redusert arveavgift

En viktig del av norsk næringsliv er de mange små og mellomstore, ofte familieeide, bedrifter. Ved generasjonsskifte kan arveavgiften være et stort problem for disse. I sammenheng med de varslede endringene i arveavgiften må det legges vekt på gode ordninger for denne delen av næringslivet. For å bedre fordelingen mellom generasjonene bør det gis lettelser i arveavgiften når arv overføres direkte fra besteforeldre til barnebarn.

Fjern delingsmodellen

Venstre vil fjerne den såkalte «delingsmodellen» for aksjeselskaper gjennom tilnærming mellom skattesatsene på arbeid og kapital. Delingsbestemmelsene medfører at små selskaper

der eierne er aktive i driften skattlegges hardere enn andre næringsdrivende. I all hovedsak rammer dette småbedrifter. Delingsmodellen skaper også mye merarbeid for bedriftene. En fjerning av delingsbestemmelsene vil innebære å gi mange småbedrifter like gunstige skatte-regler som større selskaper.

Redusert skatt på bolig

Dagens beskatning av bolig og eiendom er preget av tilfeldig verdifastsettelse og gir store forskjeller i skatt. Fordelen ved å bo i egen bolig beskattes, samtidig som boligformuen inn-går som en del av formueskatten. For å sikre at dagens skattesystem blir enklere og mer rett-ferdig, vil Venstre redusere fordelsskatten på egen bolig.

Venstre vil videreføre den kommunale eiendomsskatten som en frivillig kommunal skatt.

Det er viktig for det lokale selvstyret at kommunene kan fastsette lokale skatter og dermed få større styring over egne inntekter. De kommuner som ønsker det, bør kunne la eiendoms-skatten omfatte hele kommunen. Venstre går mot statlig overstyring av kommunene ved at statlige tilskudd reduseres for de kommuner som ikke innfører eiendomsskatt.

Dokumentavgiften er blitt en tilnærmet ren inntektskilde for staten, og i praksis en avgift som gjør det enda mer kostbart å kjøpe seg sin ny bolig eller bytte bolig. Dette gjør det også vanskelig for unge som skal inn på boligmarkedet. Venstre vil derfor redusere dokumentavgiften.

Nytt system for skatteregelendringer

Lover og lovendringer skal som hovedregel ikke ha tilbakevirkende kraft. Dette må også gjelde skatteloven og avgiftsvedtak. Skatte- og avgiftsendringer med tilbakevirkende kraft skaper f.eks. problemer for selskaper som skal rekke å gjennomføre årsoppgjør innen fristen. Det er meningsløst at like utgifter skal skattlegges på flere forskjellige måter i løpet av et enkelt år. Venstre vil gå inn for at skattebestemmelser som hovedregel skal gjelde fra årsskiftet, eller et annet fast tidspunkt hvert år.

Opsjoner som virkemiddel for nyskaping

Opsjoner i arbeidsforhold er et viktig virkemiddel for at selskaper skal kunne trekke til seg og holde på kvalifiserte medarbeidere. De ansatte får dermed ta del i bedriftens overskudd, og opsjonsordningen kan bidra til økt innsats og produktivitet. Opsjonsordninger vil være spesielt viktig innenfor kompetansebasert næringsliv som informasjonsteknologien. Venstre har vært med på å vedta lettelsener i opsjonsbeskatningen som gjør opsjoner til et bedre egnet vir-kemiddel for nyskaping, og vil videreføre disse forbedringene.

Fritt kraftmarked

Venstre støtter prinsippet om et fritt kraftmarked, også på tvers av landegrensene, fordi det kan føre til at ressursene brukes mer effektivt og til langt riktigere priser, sett fra et miljø-s-tåsted. Konkurransen på kraftmarkedet må være reell, og forsøk på kunstig prisstyring må stoppes. Konkurransetilsynet må sikres kompetanse til å holde kraftmarkedet under effektivt oppsyn.

VENSTRE VIL:

- Gjennomføre en grønn skattereform der økte miljø- og energiavgifter gis tilbake som skattelettelser for næringsliv og privatpersoner.
- Endre skattesystemet mot et langsiktig mål om flat bruttobeskatning med kraftig økning i bunnfradragene, og størst lettelser for de som tjener minst.
- Redusere toppskatten.
- Sikre riktig prising av naturressursene og trappe ned fritak for og øke energi- og miljøavgifter
- Redusere formueskatten med sikte på bortfall.
- Skjerme mindre, bl.a. familieeide bedrifter ved omlegging av arveavgift.
- Redusere arveavgift ved direkte overføring av arv fra besteforeldre til barnebarn.
- Tilnærme skattesatsene på arbeid og kapital og dermed fjerne delingsmodellen.
- Redusere fordelsskatten på egen bolig og formueskatten.
- Videreføre den kommunale eiendomsskatten som en frivillig skatt.
- Redusere dokumentavgiften for boligkjøpere.
- Videreføre lettelser i opsjonsbeskatningen.
- Arbeide for reell konkurranse innenfor kraftmarkedet ved å ha et fritt marked, også på tvers av landegrensene.

9. NÆRINGS LIV:

Nyskaping i by og land

UTFORDRINGER:

Norge er et rikt land – på naturressurser, velstand og velferd. De siste tjue årene har verdiskaping og sysselsetting økt jevnt og trutt, og bidratt til å bygge opp et av verdens beste velferdssamfunn. Velferdssamfunnet er imidlertid basert på store og voksende inntekter fra olje- og gassforekomstene i Nordsjøen. Ser vi på hva som har skjedd med næringsliv og verdiskaping for øvrig, er ikke bildet like lyst:

- Veksten i sysselsetting de siste 20 årene har skjedd i offentlig sektor. Industrisysselsettingen har vært svakt, men jevnt fallende
- Bedrifter levetid blir stadig kortere. Kun 10-15 % av bedriftene vi hadde for 20 år siden eksisterer i dag
- Vi er en nasjon av arbeidstakere – svært få skaper sin egen arbeidsplass sammenlignet med de fleste andre land. Det gjelder spesielt de av oss som har høyere utdanning
- Næringslivet er preget av menn og menns tenkemåte. Også offentlig satsing har lagt dette til grunn, og kvinners ideer har altfor ofte ikke blitt tatt på alvor
- Både det offentlige og bedriftene bruker lite penger på forskning, og Norge har sakkert mer akterut i løpet av 90-tallet
- Med unntak av fiskerinæringen sliter tradisjonelle distriktsnæringer tungt og sysselsetter stadig færre. Antallet gårdsbruk har f.eks. over lang tid gått ned med 2-3 % pr år

De neste 20 årene kan vi ikke som før leve trygt og godt på voksende oljeinntekter. Inntektene fra Nordsjøen vil flate ut, for så å gå nedover. På kort tid må de erstattes med andre inntekter. Vi får et verdiskapingsgap som må fylles dersom vi skal beholde velferdssamfunnet.

En overveiende del av de nye bedriftene som skal fylle verdiskapingsgapet vil være kunnskapsbaserte. De er avhengige av mennesker med utdanning og kompetanse, solide forskningsmiljøer og teknologisk utvikling i Norge som er helt i verdenstoppen. Elektronisk handel og nettkonomen vil raskt sette sitt preg på hele næringslivet.

I Norge vil mangel på arbeidskraft trolig bli et større problem enn høy arbeidsledighet. Distriktpolitikk vil i liten grad handle om å skaffe nok arbeidsplasser gjennom subsidier til enkelt næringer. Det vil handle langt mer om å skape gode lokalsamfunn som unge mennesker aktivt velger å bosette seg i framfor andre steder, og å utvikle det enorme verdiskapingspotensialet som ligger i de fornybare naturressursene, særlig innen fiske og havbruk. Venstre vil legge til rette for at gass fra Norskehavet ilandføres og foredles i de aktuelle delene av landet.

Det nasjonale oppbruddet

Summen av disse utfordringene gjør etter Venstres syn at mange etablerte sannheter står for fall i nærings- og distriktpolitikken. Vi trenger et nasjonalt oppbrudd fra etterkrigstidas tilsvinnede, sosialdemokratiske industrisamfunn, for å stake ut kursen i retning nyskaping, forskning og omstilling. Framtidsrettede tiltak må prioriteres – også når de måtte gå på bekostning av å trygge eksisterende, men ikke nødvendigvis framtidsrettede arbeidsplasser.

Tjenesteytende sektor må få utvikle seg til å overta en voksende del av verdiskapingen. Vi må gi rom for menneskets skapende evner i skoleverk, forskning og næringsliv, og slippe fram de som tør satse, tør å tro på en idé. Det må bli like naturlig å skape sin egen arbeidsplass som å finne sin plass innenfor det etablerte arbeidslivet. For Venstre står de små bedriftene og de som jobber der i sentrum for næringspolitikken.

Radikal skattepolitikk for nyskaping og miljø

Venstre ønsker å fjerne eller redusere en rekke av dagens skatter og avgifter for næringslivet, slik at beskatning kan vris til mer miljørelevante skatter og avgifter uten at det totale skatetrykket øker. Skattereglene som straffer småbedrifter hvor eieren selv jobber i bedriften må bort. Formueskatten må reduseres, med sikte på bortfall. Samtidig må miljø- og energiavgiftene økes, og næringslivets fritak for slike avgifter trappes ned. En slik skattereform gir bedre rammevilkår for det moderne, kunnskapsbaserte næringslivet, er miljøvennlig og gir en mer sosialt rettferdig utjevning.

Næringspolitikk som fyller verdiskapingsgapet

Møteplasser mellom ideer og kapital

Nyskaping krever et kreativt samspill mellom utdanningsinstitusjoner, forskningsmiljøer, bedrifter og investorer. Moderne industrireisning er å bygge slike gode innovasjons- og kunnskapsmiljøer, som kan være avgjørende for at bedrifter blir i Norge og for at flere lokaliserer seg her.

Venstre vil derfor målbevisst bygge ut ordninger som setter kunnskap og kompetanse i omløp. Som del av en betydelig heving av samlet norsk forskningsinnsats må det satses tungt på næringsrettet forskning, særlig på områder hvor norske miljøer er i verdensklasse slik som IT og telekommunikasjon, havbruk, marin bioteknologi og medisin. Dette må kombineres med å styre mer av de næringspolitiske virkemidlene inn mot samspill mellom næringsliv og forskning, særlig i form av økt tilgang på såkorn- og risikokapital for å kommersialisere forskningsresultater.

For å hindre misbruk av offentlige midler, skal innovasjons- og kunnskapsmiljøer bygges opp i reell konkurranse om å legge fram de beste planene, åpenhet i beslutningsprosessene og med de etablerte forsknings- og utdanningsmiljøene som aktive medspillere. Offentlige nyskappingsmidler skal ikke brukes til eiendomsspekulasjon eller særbehandling av enkelte private interessenter.

Venstre vil benytte samfunnets behov til å skape hjemmemarked og leveranser for norsk teknologibasert nyskaping. Norske offentlige innkjøp for 150 mrd. kr. årlig kan benyttes smartere gjennom økt bruk av utviklingskontrakter for å bringe fram bedre produkter og tjenester der offentlige brukere setter ambisiøse krav. Gjennom offentlige innkjøp skapes et marked som gir vesentlig kortere tid fra idé til resultat, og mer effektiv bruk av offentlige midler.

Venstre ønsker å bryte med sosialdemokratisk næringsutvikling der samfunnet behandler institutter og bedrifter som mottakere av offentlig støtte, og i større grad benytte offentlige utfordringer og det offentlige markedet til å finansiere produkt- og tjenesteutvikling.

Mer fleksibelt arbeidsliv

Arbeidsmiljøloven skal sikre arbeidstagere et godt vern mot yrkesskader og utnyttning på arbeidsmarkedet. Samtidig må loven tilpasses det nye arbeidslivets behov for fleksibilitet og individuelle løsninger, og at arbeidslivet må omstilles i et samfunn hvor den enkeltes kompetanse og ressurser står i fokus. Det bør bl.a. åpnes for at arbeidstakere, etter avtale med arbeidsgiver, kan arbeidere mer intensivt og med lenger arbeidstid i deler av året, mot at dette kan tas ut som lenger ferie andre deler av året.

Venstre mener et fleksibelt arbeidsmarked er en forutsetning for at nytt næringsliv kan vokse fram. Venstre vil myke opp regelverket for midlertidige ansettelse. Også arbeidssøkere vil ha interesse av å få en fot innenfor arbeidsmarkedet, noe som svært ofte vil føre til at man etter hvert går over i fast jobb. Bestemmelsene om begrensninger i overtid per uke og per måned må mykes ytterligere opp for å gi større fleksibilitet i arbeidsforholdet. Utleie og innleie av arbeidskraft bør være tillatt.

Økt arbeidsinnvandring

Det vil være et stort behov for arbeidskraft i norsk arbeidsliv i årene framover. Selv med et mer fleksibelt arbeidsmarked og tiltak for å legge til rette for at flest mulig kan være i arbeid, vil ikke tilgangen i Norge kunne dekke behovet. Venstre vil derfor ha en kraftig oppmykning og endring i regelverket for arbeidsinnvandring til Norge.

Venstre går inn for en årlig kvote med arbeidsinnvandrere fra land utenfor EØS-området, uten dagens tidskrevende prosedyrer og spesifikke krav om fagutdanning/sesongarbeid. Arbeidsinnvandrere skal ikke være gjestearbeidere, men fullverdige medlemmer av det norske samfunnet, med plikter og rettigheter som andre borgere. Det betyr bl.a. å gi gode muligheter til å ta med sin familie. Økt arbeidsinnvandring vil samtidig tilføre det norske samfunnet en bredere, mer mangfoldig kompetanse og vise at Norge ønsker et flerkulturelt, mer mangfoldig samfunn.

Venstre vil også vurdere en ordning med fastsatte innvandringskvoter der mennesker fra hele verden kan søke seg til Norge.

Skape kultur for entrepenørskap

Statens nærings- og distriktsutviklingsfond (SND) og det øvrige statlige virkemiddelapparatet må prioritere småbedrifter og kunnskapsbasert nyskaping i så vel nye som etablerte bedrifter, framfor kunstig overlevelshjelp for ulønnsomme bedrifter og bransjer. Venstre mener et mer småbedriftsvennlig virkemiddelapparat enn i dag er nødvendig, men ikke tilstrekkelig for å få et nyskape Norge. Helt avgjørende for å klare det, er å bygge respekt for og positive holdninger til gründermentalitet. Venstre ønsker derfor langt sterkere betoning av entrepenørskap i skoleverket. Alle elever bør få erfaring med å drive egen bedrift i løpet av ungdomsskole og videregående skole, og høyere utdanningsinstitusjoner bør tilby kurs og veiledning i bedriftsetablering som en integrert del av sitt tilbud.

Venstre vil spesielt peke på behovet for å satse på kvinners kompetanse og skaperevne. Entreprenørskapsprosjekter på alle nivåer må ha konkrete mål om høy kvinneandel og legges til rette ut fra behovene til kvinnelige etablerere.

Ny SMB-lov

Venstre vil endre aksjeloven slik at den blir et bedre verktøy for nyskappingsbedrifter. Slike bedrifter er i utgangspunktet partnerskap hvor regler som fordrer solidaritet og etablering av et særlig rettsvern for minoritetsiere er påkrevet. Videre må konstruksjoner i dagens lovgivning som kan brukes til svindel i «gråmarkedet» forhindres. Gjennom slike endringer kan tilliten blant potensielle nyskapere og seriøse investorer gjenskapes.

En enklere offentlig sektor

Offentlig forvaltning har tradisjon for å møte nye behov med flere regler, skjemaer og påbud. Ofte er resultatet at den velmente hensikten forsvinner i unødige rapporteringskrav og kompliserte regelverk som utgjør hindringer for enkeltmennesker og bedrifter. Småbedrifter og gründere rammes ekstra hardt av «skjemaveldet» i vid betydning.

Gjennom programmet Et enklere Norge tok Venstre i regjering for første gang systematisk opp kampen med skjemaveldet. Skal dette bære frukter, må satsingen på å gjøre statlig forvaltning i Norge enklere og mer effektiv intensiveres. Det må være et mål å redusere småbedriftenes skjemabelastning med en tredjedel de neste fire årene – gjennom samordning av skjemaer, full gjennomgang av forskriftsjungelen og samordnet elektronisk innrapportering av data til det offentlige. Venstre vil ha slutt på at ulike offentlige etater spør bedriftene om tilnærmet samme opplysninger. Venstre mener alle nye lover og regler som angår næringslivet bør forhåndstestes på et bedriftspanel for å unngå uforutsette konsekvenser. Når nytt EØS-regelverk vedtas, må det samtidig skje en samordning og sanering av eksisterende regler på området. Avgifter på offentlig registreringsvirksomhet skal ikke overstige kostnadene ved å drive denne virksomheten.

Venstre er skeptisk til at endringer i skattebestemmelsene gis tilbakevirkende kraft, og går inn for at skattebestemmelser som hovedregel skal gjelde fra kommende årsskifte eller et annet fast tidspunkt hvert år.

Vekst i privat tjenesteyting

Den tjenesteytende sektoren må få anledning til å vokse gjennom friere regelverk, ved å ta over oppgaver fra det offentlige og ved å kunne produsere nye tjenester for f. eks. hjem, kultur og miljøvern. Venstre ønsker mest mulig like konkurransevilkår for offentlige og private tjenesteytere.

Eierskap i næringslivet

Investeringer på tvers av landegrensene har økt kraftig de siste årene, og konkurransen mellom landene om å trekke til seg investeringer har blitt hardere. Venstres hovedmål er at Norge skal være et attraktivt land å drive næringsvirksomhet i, og at norske bedrifter skal ha gode eiere som tilfører økonomiske ressurser, nettverk, markedstilgang og kompetanse. Venstre mener dette er langt mer sentralt enn eiernes nasjonalitet. Det er videre viktig, særlig for små bedrifter, at skatteregler og andre bestemmelser legger til rette for at eiere kan være aktive i egen bedrift. Et viktig skritt vil være å fjerne grunnlaget for delingsmodellen.

Det offentlige eierskapet i norsk næringsliv er omfattende, organisert på en rekke ulike måter og har svært ulike formål. Staten som stor og dominerende eier er i seg selv et demokratiproblem. I stadig flere tilfeller oppstår det rollekonflikter mellom staten som eier og staten som regulator. I dag er ofte både eierskapet og kontrollmyndigheten for statlige selskaper samlet i samme departement. For å unngå rollekonflikter bør derfor det statlige eierskapet samles i ett offentlig organ. I de fleste tilfeller framstår staten dessuten som en passiv inves-

tor i store, veletablerte bedrifter. Samtidig er det et stort, udekket behov for risikovillig kapital til de nye bedriftene som skal vokse og gi verdiskaping i fremtiden.

Venstre ønsker at staten skal rydde opp i sitt eierskap i næringslivet og definere hva en vil med eierskapet i hvert enkelt tilfelle. Målet med direkte offentlig eierskap må være å ivareta økonomisk virksomhet markedet ellers ikke kan løse, f. eks. særlige infrastrukturoppgaver, eller å forvalte viktige fellesverdier. Det er ikke et mål at statlige virksomheter på rene markedsmessige vilkår, dels som monopol og dels i konkurranse med private, skal tilby produkter og tjenester som private kan gjøre like godt eller bedre. I de fleste tilfeller vil trolig fellesskapets interesser kunne ivaretas like godt eller bedre ved å bruke lovverk, rammebetingelser og kontrollmyndighet. Der det ikke foreligger spesielle begrunnelser for statlig eierskap bør staten derfor selge seg ut av virksomhetene.

For mange statselskaper vil det være positivt å få private inn på eiersiden, og gis mulighet til å skaffe seg strategiske partnere. Delprivatisering og børsnotering kan derfor være aktuelle virkemidler. Venstre ønsker å delprivatisere Statoil med inntil 1/3.

Den frigjorte kapitalen gjennom redusert statlig eierskap i etablerte bedrifter, vil Venstre bruke til en storsatsing på næringsrettet forskning i bransjer med stort vekstpotensiale og risikoavlastning til nye bedrifter. Slik kan staten mest treffsikkert gå inn på områder hvor privat kapital ikke er tilstrekkelig, og bidra til fremtidig sysselsetting og verdiskaping.

Folketrygdfondet har ansvar for å forvalte folketrygdens midler på en måte som gir trygg og god avkastning. Fondet vil dermed naturlig spille en rolle som investor i og kapitalkilde for norsk næringsvirksomhet. Samtidig må fondet operere med uavhengighet av de offentlige myndigheter, og ikke skape grunnlag for en oppfatning av at det er annet enn forretningsmessige hensyn som ligger til grunn for dets virksomhet.

VENSTRE VIL:

- Prioritere småbedrifter og kunnskapsbasert nyskaping foran kunstig overlevelshjelp for ulønnsomme bedrifter og bransjer.
- Ha mer såkorn- og risikokapital for å kommersialisere forskningsresultater.
- At offentlige nyskappingsmidler ikke skal brukes til eiendomsspekulasjon eller særbehandling av enkelte private interessenter.
- Skape kultur for entreprenørskap: Alle elever bør få erfaring med å drive egen bedrift i løpet av ungdoms- og videregående skole. Høyere utdanningsinstitusjoner bør tilby kurs og veiledning i bedriftsetablering.
- Redusere småbedriftenes skjemabelastning med en tredjedel de neste fire årene.
- Forhåndsteste nye lover som angår næringslivet på et bedriftspanel for å unngå uforutsette konsekvenser.
- At skattebestemmelser skal som hovedregel gjelde fra ett fast tidspunkt hvert år.
- Myke opp regelverket for midlertidige ansettelser, og bestemmelsene om begrensninger i overtid per uke og per måned.
- Myke opp og endre regelverket for arbeidsinnvandring til Norge kraftig.
- Samle det statlige eierskapet i næringslivet i ett offentlig organ – skille statens ulike roller
- Ha mindre statlig eierskap i store, etablerte bedrifter.
- Delprivatisere Statoil med inntil 1/3.
- Frigjøre kapital ved redusert statlig eierskap i etablerte bedrifter, som brukes til storsatsing på næringsrettet forskning, og risikoavlastning til nye bedrifter.

IT-nasjon i verdensklasse

Utviklingen av elektronisk handel og Internett-tjenester er en drivende kraft i samfunnsutviklingen i alle vestlige land. Informasjonsteknologien gir helt nye verktøy for den enkelte, for tilretteleggingen av offentlige tjenester og for ny næringsvirksomhet i alle deler av landet. Venstre hilser disse mulighetene velkommen, og vil at Norge skal ligge i forkant internasjonalt med å ta dem i bruk. Norge bør ha som mål å være en IT-nasjon i verdensklasse på alle områder i samfunnet. Det offentlige har sitt største ansvar i å sørge for at informasjonssamfunnet blir for alle, og hindre at det oppstår et teknologisk klasseskille.

Bredbåndnett til hele landet

I løpet av få år vil ny digital teknologi sammensmelte overføringen av lyd, bilde og tekst, og skape behov for langt større overføringskapasitet i tele- og datanettene. For å ta del i, og høste gevinstene av IT-utviklingen, ønsker Venstre en nasjonal satsing på bredbåndnett de kommende årene. Det må skje i et samspill mellom offentlige og private aktører. Myndighetene skal ikke overta de utbyggingsoppgavene som private, konkurrerende aktører har løst svært godt de siste årene, men heller stimulere markedet til utbygging også i deler av landet hvor private aktører eventuelt ikke gjør dette for egen regning.

Venstre mener det offentliges viktigste bidrag må være å satse på avanserte tjenester som krever bredbåndnett, og skaper en mer brukervennlig offentlig sektor. Eksempler på det er telemedisin, døgnåpen forvaltning, og tjenester som knytter alle norske skoler til bredbåndnettet innen utgangen av 2002. Offentlige kunnskapsbaser som biblioteker etc. må gjøres lettere tilgjengelig via nettet. Venstre vil ha et tett samarbeid mellom myndigheter og næringsliv om forskning, utvikling og finansiering av nyskaping for å utnytte bredbåndnett til industriell utvikling i Norge.

Elektronisk handel

Venstre vil legge til rette for omfattende bruk av elektronisk handel, også innenfor det offentlige. I løpet av neste stortingsperiode bør halvparten av alle offentlige innkjøp gjøres elektronisk, og ressursene frigjøres til å yte bedre tjenester i stat, fylker og kommuner. Offentlig regelverk må ikke legge hindringer på overgangen fra tradisjonell forretningsdrift til elektronisk handel. Det offentlige bør samtidig stimulere lokalt næringsliv til å mestre denne overgangen gjennom økonomiske stimuli og virkemidler. Som et ledd i å gjøre internetthandel enklere, vil Venstre forenkle regelverket for verdi- og postordresendinger fra utlandet slik at kostnadene ved gebyrer og fortolling reduseres.

Språkteknologi frigjør arbeidskraft

Med moderne språkteknologi blir det mulig å kommunisere med datasystemer ved hjelp av naturlig tale, noe som gjør det mulig å kutte drastisk ned på kontoroppgaver og rutinearbeid. Venstre ønsker en offentlig satsing på å ta i bruk språkteknologi innenfor helsevesen, politi og rettsvesen og andre etater hvor arbeidskraft kan overføres fra rutinepreget papirarbeid til utadrettet servicevirksomhet i møte med brukerne. Venstre tror dette er ett av mange nødvendige tiltak for å møte det store behovet for arbeidskraft i helsevesenet og annen tjenesteproduksjon.

VENSTRE VIL:

- Ha en nasjonal satsing på bredbåndsnett de kommende årene, i samspill mellom private og det offentlige.
- Gjøre halvparten av alle offentlige innkjøp elektronisk i løpet av fire år.
- Forenkle regelverket for verdi- og postordresendinger fra utlandet slik at kostnadene ved gebyrer og fortolling reduseres.
- Ta i bruk språkteknologi innenfor helsevesen, politi og rettsvesen og andre etater, for å overføre kapasitet fra rutinepreget papirarbeid til utadrettet servicevirksomhet.

Bo der du vil – verdiskapingspolitikk for hele landet

By og land er gjensidig avhengige av hverandre. Det skal være godt å bo både i grigrendte strøk og i større befolkningskonsentrasjoner, og både by og bygd har sine spesielle utfordringer som krever sine politiske løsninger. Venstre tar avstand fra forsøk på å lage kunstige motsetninger eller konflikter mellom by og land.

Det vesentlige av den nasjonale verdiskapingen skjer i distriktene gjennom utnyttning og foredling av våre naturgitte ressurser. Utviklingspotensialet for fremtidig naturgitt verdiskaping er i hovedsak lokalisert til distriktene. Venstre vil derfor arbeide for utbygging av infrastruktur som gjør det mulig å hente ut det betydelige verdiskapingspotensialet som ligger i marine og andre naturressurser, og som gjør det mulig å utvikle kunnskapsintensive arbeidsplasser slik at også ungdom i fremtiden finner et mangfold av attraktive arbeidsplasser i distriktene. Staten må også gjennom fordeling av oppgaver ta hele landet i bruk.

Norge er fra naturens side et land med store avstander og spredt bosetning. Det har vært og må fortsatt være et mål at folk skal kunne bosette seg der de selv vil. Bærebjelken i en moderne distriktpolitikk må være å utvikle mangfoldige og attraktive lokalsamfunn hvor enkeltmennesker og bedrifter kan stå på egne bein, kombinert med mest mulig likeverdig offentlig infrastruktur over hele landet. En langt større del av ressursene som brukes i distriktene bør kanaliseres uavhengig av næring, med vekt på bedre infrastruktur, kunnskapsutvikling og lønnsomme, livskraftige arbeidsplasser. Venstre vil også arbeide for at en større del av verdiene kan beholdes der verdiskapingen skjer.

Venstre mener det med en slik politikk er betydelige naturgitte forutsetninger for næringsliv og lokalsamfunn i distriktene, særlig langs kysten. Det må blant annet være en ambisjon å gjøre havbruksnæringen til en bærebjelke i nasjonal verdiskaping i årene framover.

Kommunene i de samiske kjerneområdene må gis større innflytelse over utnyttning av egne naturressurser. Almenningsretten må respekteres. Samtidig må kommunene gis anledning til å la sine innbyggere utvikle næringsvirksomhet basert på utmarksressursene.

Fiskeri og havbruk – fremtidens næringer

Med vår lange kyststripe og tre ganger så mye hav som land, rå Norge over enorme, fornybare ressurser. Klarer vi å utnytte disse optimalt, har vi potensial for en verdiskaping som kan være langt større og mer varig enn oljeinntektene, og sikre vekst og inntektsgrunnlag langs hele kysten vår. Norge har innenfor havbruk et stort konkurransefortrinn ut fra naturgitte forutsetninger og omfattende kompetanse utviklet gjennom generasjoner.

Venstre vil derfor ha en kraftig opptrapping av forskningsinnsatsen i marine næringer, med økt vekt på kommersialisering og verdiskaping ut fra havets biologiske mangfold, innenfor en bærekraftig forvaltning. Dette må kombineres med bedre tilgang på risikokapital til nyskaping og produktutvikling, og økt satsing på eksportfremme og tiltak for å redusere handelshindringer. Utdanningskapasiteten i marine fag må bevares og styrkes. Regelverket innenfor havbruket må forenkles kraftig, og ha som hovedmål å sørge for miljøvennlig, bærekraftig forvaltning og lokal verdiskaping. For å sikre rekruttering til havbruksnæringen bør en andel av nye konsesjons-tildelinger brukes til rekrutteringstiltak. Venstre mener en havbruksnæring med vesentlig større omfang enn i dag, krever konsekvent bruk av miljøvennlig teknologi og driftsformer.

Den tradisjonelle fiskerinæringen skal reguleres gjennom kvotebestemmelser slik at langtidbeskatningen ikke er større enn det som anbefales av det nasjonale forskermiljøet. Det må reageres strengt på overtredelser og andre former for juks med disse kvotene. Norge må bidra til å sikre avtaler og effektiv kontroll mot uregulert fiske og overbeskatning i internasjonalt farvann. Fastsetting av kvoter må så langt som mulig bygge på flerbestands-forvaltning, slik at beskatning av en art ikke truer langtidsutbytte fra andre arter. Fisk til konsum må prioriteres foran fisk til industriformål. Internasjonale avtaler og effektiv kontroll må sikre den økologiske balansen i Barentshavet og Nordsjøen. Kongekrabben er en viktig ressurs. Derfor må det åpnes for ordinær fangst av kongekrabbe.

Venstre vil fremheve at en sterk og lokalt eid fiskeflåte er den beste garanti for levende kystmiljøer, og en viktig forutsetning for å opprettholde hovedmønsteret i bosettingen langs kysten. Fordelingen mellom kystflåte og havgående fartøy må bidra både til å opprettholde bosetting, legge til rette for økonomisk rasjonell drift og en økologisk forsvarlig ressursforvaltning langs kysten. Kystflåten skal sikres sin nåværende andel av fangstrettighetene. Det må etableres regler for å hindre at naturressurser blir privatisert ved at selskaper direkte eller indirekte kjøper store fangstrettigheter. Fiskeflåten må sikres gjennom tiltak for fornying av og rekruttering til flåten, med spesiell vekt på de flåtegrupper der rekrutteringsvanskene er størst.

Venstre vil bedre rammebetingelsene for rekruttering og utdanning til skipsfarten slik at dette blir et attraktivt yrkesvalg for ungdom.

Landbruk

Venstre ser det som viktig å opprettholde et desentralisert landbruk med variert bruksstruktur og allsidig drift, både av beredskapshensyn og av hensyn til bosetting og levende bygder. Landbruket ivaretar på denne måten oppgaver som samfunnet må være villig til å betale for også i framtiden. Venstre vil derfor arbeide for at Norge fortsatt har handlingsrom til å føre en nasjonal landbrukspolitikk i WTO og andre internasjonale avtaler.

Samtidig vil landbruket som andre næringer møte stadig nye krav til omstilling og effektivisering, og må innstille seg på økt forbrukerretting og markedstilpassing. Trygge leveranser av gode og rene matvarer uten bruk av genmanipulering og sprøytemidler bør bli et konkurransefortrinn for norsk matproduksjon både innenlands og på eksportmarkedet. Venstre går inn for å vri støtten fra produsert mengde i retning støtte til utnyttning av lokale ressurser som arbeidskraft, areal og biologisk mangfold. Offentlige midler skal ikke bidra til vedvarende overproduksjon av visse matvarer. Dette vil etter hvert kunne redusere kapitalkostnadene og øke lønnsomheten i næringen. Økt satsing på økologisk drift må stimuleres gjennom tilskudds-ordninger og oppdatering av veiledningsapparatet både på kommunalt og statlig nivå i økologisk produksjon.

Forbrukernes interesser må tillegges større vekt gjennom merkeordninger, større mangfold av produkter og bedre kvalitetskontroll. Venstre ser det som nødvendig å løse opp i land-

brukssamvirkenes tilnærmede monopol på videreforedling av landbruksprodukter, for å gi rom for lokal merkebygging og mangfold. Det må også foretas en omfattende forenkling og opprydding i landbrukets kompliserte virkemiddelsystem og regelverk.

Det må være mulig for unge mennesker å etablere seg i landbruket gjennom overtagelse av bruk. Venstre er innstilt på å vurdere en ytterligere heving av konsesjonsgrensene, og hensiktsmessigheten av dagens odelslov bør vurderes inngående. For å gjøre landbruket attraktivt for ungdom er det også viktig å videreutvikle velferdsordningene slik at de som har tilknytning til landbruket får bedre muligheter til ferie og fritid.

Skogbruket har alltid hatt en viktig plass i norsk landbruk. En må satse på økt verdiskaping innen skogbruket. Skogskjøtsel, planting og grøntproduksjon bør være satsingsområder. Venstre går mot bruk av offentlige tilskudd til skogsbilveier som i utgangspunktet er ulønnsomme, eller hvis hensynet til natur- og landskapsvern ikke er ivaretatt.

Det er avgjørende for bosettingen at bygde-Norge, særlig de mest landbruksavhengige bygdene, får flere ben å stå på. Også innenfor landbruket må det stimuleres til å utvikle småindustri, reiseliv, kultur og foredling av lokale ressurser. I bygdeutviklingen må det i større grad satses på kvinners kompetanse og skaperevne.

Reindrift

Reindriften er ikke bare en primærnæring som utnytter marginale naturressurser på fjell og vidde. Reindriften er også et materielt grunnlaget for den samiske kulturen. I dag trues beitearealene av forurensning, motorferdsel og beitepress. Effektive tiltak må settes i verk for å møte disse truslene, og bidra til å utvikle reindriftnæringen som en økologisk og kulturell bærekraftig næring. Beitepresset må ned gjennom å tilpasse reintallet til beitegrunnlaget.

VENSTRE VIL:

- At langt mer av ressursene i distriktpolitikken bør kanaliseres uavhengig av næring, med vekt på bedre infrastruktur, kunnskapsutvikling og lønnsomme, livskraftige arbeidsplasser.
- Ha en kraftig opptrapping av midlene til profilering av Norge som reisemål. Nei til moms på reiseliv.
- Gjøre havbruksnæringen til en bærebjelke i nasjonal verdiskaping i årene framover.
- Ha en konsekvent bruk av miljøvennlig teknologi og driftsformer i havbruket.
- Ha en sterk og lokalt eid fiskeflåte.
- At kystflåten skal sikres sin nåværende andel av fangstrettighetene.
- Opprettholde desentralisert landbruk med variert bruksstruktur og allsidig drift.
- Arbeide for handlingsrom til nasjonal landbrukspolitikk i WTO og andre internasjonale avtaler.
- Ha økt forbrukerretting og markedstilpassing av landbruket. Internasjonale avtaler og hensyn til nasjonal ressursbruk tilsier at overføringene reduseres.
- Vri landbruksstøtten fra produsert mengde i retning støtte til utnytting av lokale ressurser som arbeidskraft, areal og biologisk mangfold.
- At økt satsing på økologisk drift stimuleres gjennom tilskuddsordninger.
- Løse opp i brukssamvirkenes tilnærmede monopol på videreforedling, for å gi rom for lokal merkebygging og mangfold.
- Sikre forenkling og opprydding i landbrukets kompliserte virkemiddelsystem og regelverk.
- Øke verdiskaping innen skogbruket gjennom satsing på skogskjøtsel, planting og grøntproduksjon.

God offentlig service over hele landet

Det er viktig at det i alle kommuner finnes gode tilbud innen omsorgssektoren, fritidsaktiviteter, kultur- og utdanningsinstitusjoner. Det må satses videre på desentralisert høyskoletilbud, som ved hjelp av ny teknologi kan bli et fullverdig alternativ for flere enn i dag. Etablering av næringsvirksomhet forutsetter også ofte at slike tilbud er godt utbygd. Ved å samordne private og offentlige tilbud vil Venstre legge til rette for at det opprettholdes stedbundne servicetilbud på mindre steder. Også statlige virksomheter med omfattende utadrettede funksjoner skal være lett tilgjengelige over hele landet. I virksomheter som selges ut av staten eller krever en form for statlig konsesjon, bør det kunne stilles klare krav til servicenivå over hele landet.

Samferdselspolitikk for miljø og framkommelighet

Et godt samferdselstilbud er avgjørende for å opprettholde spredt bosetning i et land som Norge. Venstre vil føre en samferdselspolitikk som sikrer god framkommelighet og effektive transportkorridorer for folk og bedrifter i distriktene, blant annet for å skape sammenhengende bo- og arbeidsmarkedsregioner. Samtidig må byenes spesielle miljø- og helseproblemer forbundet med veitrafikken løses med målrettede tiltak. Venstre ønsker derfor at veiinvesteringene rettes inn mot sikkerhets- og miljøinvesteringer i byene; vedlikehold, rassikring og andre trafikksikkerhetstiltak og forbedringer av veistandarden i distriktene. Venstre mener lavere ferjetakster er et målrettet virkemiddel for å redusere transportkostnadene for folk og bedrifter langs kysten.

Et overordnet mål er at all transport skjer på en mest mulig miljøvennlig måte. Godstrafikk bør i størst mulig grad overføres til bane der dette er mulig. Båttransport kan være et alternativ til veitransport, særlig av gods, dersom utslippene fra den enkelte båt reduseres. Bedre overvåking, merking og vedlikehold av seilingsleder langs kysten må gis høyere prioritet av hensyn til sikkerheten til sjøs og faren for miljøskadelige utslipp.

Bilen er et gode og en livsnødvendighet mange steder i Norge, men privatbilisme er også en viktig årsak til klimagassutslipp og til miljø- og helseproblemer i byene. Prinsippet om at det skal være billig å eie og dyrt å bruke bil må ligge til grunn for norsk avgiftspolitik. Venstre ser likevel klare begrensninger i bare å øke avgifter på bruk (bensinavgiften) for å redusere forurensningene fra bilbruken, fordi bruk av privat bil i mange deler av landet er eneste alternativ. Venstre mener derfor at bilbruk først og fremst må bli dyrere i byene gjennom bruk av veiprising, og at bilpolitikken for øvrig må stimulere til kjøp og bruk av biler som bruker mindre energi og nye energiformer.

Venstre vil liberalisere konsesjonsreglene for bussruter, særlig for organisering av fellestransport til og fra arbeidssted.

Venstre mener et nasjonalt lufthavnnett er en viktig del av et helhetlig samferdselstilbud. Luftfartsverket må omdannes til et AS, slik at realkapitalen også kan brukes til å sikre et nasjonal lufthavnnett.

Modernisering og omstilling av industrivirksomhet

Kraftkrevende industri gir store eksportinntekter for Norge. Det finnes svært mye kompetanse i industrien, noe som må nyttes til å øke foredlingsgraden av produktene og dermed bedre inntjeningen. Kraftkrevende industri må på linje med alle andre betale markedspris for elektrisk kraft. Fritakene for elektrisitet- og miljøavgifter må trappes ned. Som store kunder vil imidlertid prisene til industrien fortsatt være langt lavere og mer stabile enn i markedet for øvrig. Erfaringen de siste årene tilsier at de fleste bedrifter vil klare en slik overgang.

Bedrifter og lokalsamfunn kan likevel bli rammet av et omfattende behov for omstilling knyttet til virksomhet som ikke har livets rett uten omfattende offentlig næringsstøtte. Venstre vil at det offentlige i slike tilfeller skal gå aktivt og tidlig inn for å sikre at prosessen kan skje gradvis, mens det fortsatt kan kombineres med og dra nytte av den virksomheten og kompetansen som ligger i lokalsamfunnet. Alternativet har altfor ofte gjort slike prosesser tyngre enn det ellers kunne vært grunnlag for.

Reiseliv

Reiselivsnæringene sysselsetter over 80 000 personer, mange av dem i distriktene og med en stor andel kvinner, men mange reiselivsbedrifter sliter med lav lønnsomhet. Venstre mener det må tas et krafttak for lønnsomheten i norsk reiseliv gjennom en kraftig opptrapping av midlene til profilering av Norge som reisemål. Det må satses videre på produktutvikling og forskning. Å opprettholde av levende bygder, kulturlandskap og ren natur er viktig også for Norge som turistland. Endringer i momssystemet skal ikke gi reiselivsnæringene økt samlet momsbelastning.

Maritim næring er en fremtidsnæring for Norge

Det norske maritime næringsklynge er ledende internasjonalt. Næringen har store fremtidsmuligheter samtidig som den er viktig i innenlandsk samferdsel og distriktene. Den maritime næring er en ren kompetansenæring som det er naturlig for Norge å satse på. Venstre vil gi næringen konkurransedyktige vilkår slik at den forblir i Norge og får grunnlag for vekst.

Ingen avgift på båtliv

Båtlivet representerer for svært mange muligheter for rekreasjon og naturopplevelser med familie og venner. For mange er båtliv i skjærgården noe av det som gjør Norge til det nærmeste ferieland i sommermånedene. Sjøen skal fortsatt være et friområde preget av frihet under ansvar. Venstre går i mot at det innføres årsavgift på båthold. Venstre vil omgjøre det offentlige småbåtregisteret til et frivillig register, for eksempel i regi av forsikringselskapene.

Særtiltak for Nord-Troms og Finnmark

Venstre vil videreføre politikken med generelle personrettede virkemidler for å opprettholde bosettingen i Nord-Troms og Finnmark. De senere år har den positive utviklingen som fulgte i kjølvannet av Stortingets vedtak om en egen tiltakszone for regionen, endret seg. Derfor må så vel virkemidlene som områdets utstrekning være gjenstand for evaluering med sikte på forbedringer. Venstre går inn for å opprette et eget fond for å stimulere til utbygging av bredbåndnett i Nord-Troms og Finnmark, finansiert gjennom å avvikle miljømessig uheldige avgiftsfritak, som fritaket for el-avgift i denne regionen. Utviklingen i de nordligste områdene viser godt hvilken utfordring det er å gi distriktene adgang til å disponere større deler av sin egen verdiskaping uten at verdiene går via staten for omfordeling. Samtidig er det viktig å videreføre spesielle personrettede tiltak som etablererstipend, utdanningsstipend m.m. Den økte aktiviteten og samarbeidet i Barentsregionen gjør det nødvendig med en forbedring av kommunikasjonene mellom landene på Nordkalotten. Forholdene må legges til rette slik at russere i naboombådene kan få arbeidstillatelse i Finnmark.

Det gode byliv

Livet i byene gir rike muligheter til mangfold og kultur møter. Byen gir både anonymitet og anledning til tette fellesskap. Mange mennesker søker et urbant livsmønster som et aktivt

valg for å ta del i de kvaliteter livet i byen kan tilby. Om lag en tredel av landets befolkning bor i og rundt de fire største byene her i landet. Venstre erkjenner at disse byene står overfor store utfordringer når det gjelder levekår, demokrati og miljø, og vil arbeide aktivt for en bedre nasjonal storbypolitikk.

Norske byer skal være preget av at folk bor og lever der, også i byenes sentrum. Et levende bymiljø er det beste virkemiddel mot de problemer en del av de større byene plages av. Byutviklingen må legge til rette for at byenes sentrum på nytt blir et sted der det både er boliger, sosialt liv og næringsaktivitet. Folk må kunne bo i bysentrum. Spesielt må det legges opp til en massiv satsing på sosial boligbygging. Venstre vil arbeide for en bykjernepolitikk der det offentlige og gårdeiere i fellesskap tar ansvar for en fysisk opprustning av de offentlige rom, som gategulv og fasader.

Byene er økonomiske, kulturelle, administrative og politiske sentra både i en regional og nasjonal sammenheng. De store byene har en nasjonal betydning som også gjør at staten har en særlig rolle å spille gjennom å legge til rette for utvikling. Både miljøutfordringer og sosiale forhold i disse byene er av en spesiell karakter som nødvendiggjør dette.

Byplanlegging og samferdselspolitikk må legge til rette for levende bomiljøer i byene. Det er et mål å bevare mest mulig av grøntstrukturen i de tetttest utbygde områdene. Tiltak for kraftig reduksjoner i forurensende utslipp, som primært stammer fra bilparken, er nødvendige. Det må legges opp til å redusere bilbruken, blant annet gjennom etablering av bilfrie sentrumsområder og en kraftig opprustning av kollektivtrafikken.

Venstre vil også gi høy prioritet til den estetiske siden ved utforming av byer og tettsteder, og vil være med å sette større fokus bl.a. på arkitektur, skilt- og reklameregler og belysning av veier, gater og plasser. Staten som byggherre må i større grad ivareta byggeområdenes karakter, være en pådriver for et godt lokalmiljø og være en pådriver for å bygge miljøvennlig.

VENSTRE VIL:

- Opprettholde godt offentlig servicetilbud over hele landet.
- Stille klare krav til servicenivå over hele landet i virksomheter som selges ut av staten eller krever statlig konsesjon.
- Ha en samferdselspolitikk som sikrer god framkommelighet og effektive transportkorridorer for folk og bedrifter i distriktene.
- At veinvesteringene rettes inn mot sikkerhets- og miljøinvesteringer i byene; vedlikehold, trafiksikkerhet og forbedringer av veistandarden i distriktene.
- Redusere ferjetakstene.
- Overføre mer godstrafikk til bane.
- Ha bedre overvåking, merking og vedlikehold av seilingsleder langs kysten.
- Liberalisere konsesjonsreglene for bussruter, særlig for fellestransport til og fra arbeidssted.
- Gå mot årsavgift på båthold.
- Omgjøre det offentlige småbåtregisteret til et frivillig register.
- Videreføre de personrettede virkemidlene for bosetting i Nord-Troms og Finnmark.
- Opprette eget fond for å stimulere til utbygging av bredbåndsnett i Nord-Troms og Finnmark.
- Ha en massiv satsing på sosial boligbygging og billigboliger i storbyene.
- Redusere bilbruken i byen bl a gjennom veiprising og bilfrie sentrum.
- Ha en kraftig opprustning av kollektivtrafikken, bl a ved hjelp av inntekter fra veiprising.
- Bevare mest mulig av grøntstrukturen i byområder.

10. MILJØ:

Et miljøpolitisk foregangsland

UTFORDRINGER:

Klimaendringene og andre store miljøutfordringer er globale, og krever dermed nært samarbeid mellom verdens land. Dette må likevel aldri bli en sovepute for offensiv miljøpolitikk i eget land. Norge ligger på verdenstoppen i forbruk av knappe naturressurser, og vi har et selvstendig ansvar for å skape en bærekraftig utvikling. Norge har derfor et spesielt ansvar for å redusere energiforbruk og utslipp. Ved å sette alt inn på å ta ansvar for miljøproblemene vi selv skaper, kan vi også gjøre Norge til et foregangsland for miljøteknologi i verdensklasse, og bidra til å finne løsninger andre land kan følge.

Energipolitikken avgjør i stor grad om vi klarer å mestre også de øvrige miljøutfordringene. Utslippene av klimagasser kommer i det alt vesentlige fra brenning av kull, olje og gass. Utbyggingen av kjernekraft for å dekke verdens voksende energibehov vil skape avfallsproblemer for våre etterkommere i mange generasjoner framover. Knapphet på energi begrenser utviklingen i de fattige landene og fører til hemningsløs jakt på energireserver med avskoging, forørkning og flomkatastrofer som resultat.

Økonomisk gode tider og lave el-priser har ført til kraftig vekst i det norske el-forbruket de siste 20 årene, overforbruk og sløsing med energiressursene. Deler av næringslivet er i for stor grad basert på billig, subsidiert energi og for lite på kunnskap. Det høye energiforbruket betyr økt press for å bygge ut gasskraft og våre siste store vassdrag, f.eks. Øvre Otta. For lave energipriser fører også til mindre lønnsomhet og redusert satsing på fornybar energi som vindkraft, varmepumper, solenergi, bølgekraft, bioenergi, enøk eller opprusting av gamle kraftverk.

Det biologiske mangfoldet i naturen er under sterkt press, også i Norge. Vi svikter vårt ansvar overfor fremtidige generasjoner dersom vi utraderer mangfold og naturopplevelser vi selv tar for gitt. Det er mennesket som må tilpasse seg naturens kompliserte samspill – ikke omvendt. Det gjelder også for gen- og bioteknologi, som gir oss store muligheter i medisinsk forskning og utvikling av ny industri, men også reiser etiske dilemmaer og kan få negative virkninger vi i dag ikke har oversikt over. Det skal aldri være slik at vi automatisk må godta alt som er teknisk mulig.

Bortimot 3/4-deler av Norges befolkning bor i byer og tettsteder. Mange byer har store uløste helse- og miljøutfordringer, og knapphet på ledige arealer. Bilen, som i utkantstrøk er et nødvendig gode med små lokale miljøbelastninger, skaper i mange byer store lokale forurensningsproblemer, og alternativene er dårlig utbygd. Det haster med å legge miljøhensyn til grunn for all areal- og transportplanlegging i byene.

Fem liberale miljøprinsipper

En liberal miljøpolitikk bygger på at hensynet til vår egen frihet ikke skal gå på bekostning av mennesker i andre deler av verden eller kommende generasjoner. Venstre vil at følgende prinsipper skal ligge til grunn for miljøpolitikken, og styre valget av virkemidler:

1. **Føre-var prinsippet:** All vår aktivitet må skje innenfor de rammene naturens tåleevne setter. Det krever at vi er varsomme i vår omgang med naturen, og at miljøkonsekvensene må kartlegges så godt det lar seg gjøre i forkant av naturinngrep. Tvil skal komme miljøet til gode. Føre-var prinsippet er spesielt vesentlig for miljøproblemer som først viser seg på sikt, som ved utslipp av klimagasser, og når miljøet blir påført skader som er uopprettelige, som reduksjon av biologisk mangfold.
2. **Forurensere skal betale:** Markedsmekanismene er en mektig drahjelp i miljøkampen dersom vi sørger for at miljøvennlig atferd belønnes, mens det ikke lønner seg å sløse og forurense. Prisene på bruk av fellesskapets ressurser kan tvinge fram endringer av produksjon og forbruk. En slik politikk må være konsekvent. Venstre tar avstand fra en politikk hvor storforurensere som gasskraftverk får gratisbilletter, mens folk flest må betale fullt ut.
3. **Miljø som rettighet:** Tilgang til natur, rent vann, ren luft og ren jord er en grunnleggende rettighet for alle mennesker. Allemannsretten gjør vår natur tilgjengelig for alle, uavhengig av bosted og betalingsvevne. Denne og andre miljørettigheter må styrkes, ikke uthules.
4. **Åpenhet og informasjon:** Venstre har en grunnleggende tro på menneskets evne til å ta egne valg til beste for fellesskapet og seg selv. Det må derfor legges avgjørende vekt på å fjerne hindringer for dem som ønsker å velge miljøvennlig, og gjøre miljøinformasjon tilgjengelig både lokalt, nasjonalt og internasjonalt.
5. **Lokal forankring:** Natur- og miljøvern har ført til unødvendige konflikter mange steder i landet fordi sentrale myndigheter har hatt liten tillit til at folk selv kan ta vare på natur og miljø i eget nærområde. Venstre vil gi miljø- og naturvern sterkere lokal forankring – miljøkampen kan ikke vinnes om folk lokalt bare får være passiv høringsinstans til sin egen framtid.

Til kamp mot klimaendringer

Klimaendringer som følge av utslipp av CO₂ og andre klimagasser er kanskje vår største og mest uoverskuelige miljøtrussel. Venstre ser det som ufravikelige krav for norsk miljøpolitikk at Norge arbeider for at Kyoto-avtalen om forpliktende reduksjon i utslipp av klimagasser virkelig trer i kraft, at Norge konsekvent og utvetydig følger avtalen. Venstre vil ta på alvor Kyoto-protokollens krav om at en betydelig del av reduksjonene skal tas på hjemmebane, og at landene må demonstrere framgang innen 2005. Venstre vil derfor at Norge innen 2005 skal sette i verk tiltak innenlands som gjør at vi er minst halvveis i vår reduksjonsforpliktelse.

Energipolitikken avgjør

Venstres mål i energipolitikken er å flate ut og på sikt redusere bruken av energi i Norge, blant annet fordi energibehovene vil være så store i andre deler av verden i fremtiden. Samtidig er det energiformen, ikke energien i seg selv, som avgjør hvor stor miljøskade energibruken fører til. Utnytting og utvikling av fornybare ressurser må bli viktigere enn tapping av lagerressurser-

ne olje og gass dersom vi skal oppfylle våre klimaforpliktelser. Med de store fornybare energiresursene Norge har fra naturens side, særlig vår utbygde vannkraft og kommende vindkraft, bør det også være et selvsagt mål at Norge skal bli en eksportør av fornybar energi.

Grønn skattereform for mindre energiforbruk

Reelle reduksjoner i forbruket får vi først når det blir lønnsomt å husholdere godt med knappe naturressurser. Derfor må prisene på elektrisk kraft økes, og fyringsolje må gis en tilsvarende energiavgift for å hindre overgang til oljefyring. Samtidig vil Venstre gi avgiftsfritak for alternativ fornybar energi. For de fleste vil mulige sparetiltak oppveie de økte avgiftene. De resterende merinntektene til staten gis uavkortet tilbake til husholdninger og bedrifter i form av reduserte skatter, i tråd med Venstres grønne skattereform. Venstre går mot subsidiering av næringslivet gjennom lavere energiavgifter, fordi dette undergraver målene om mindre energibruk og forsinket omlegging av produksjon og utvikling av ny teknologi.

Nei til forurensende gasskraftverk

Venstre går imot bygging av gasskraftverk basert på forurensende teknologi i Norge. Venstre ønsker i stedet å bidra til utvikling av norsk teknologi for gasskraft uten CO₂-utslipp. En slik teknologisatsing er både god miljøpolitikk og god næringspolitikk. Samtidig vil Venstre arbeide for at utslipp fra eventuelle gasskraftverk skal koste på linje med andre utslipp av klimagasser. Det kan enten skje ved en gjennomgående CO₂-avgift eller gjennom et nasjonalt kvotesystem uten tildeling av gratiskvoter.

Sats på alternativ energi

Det må satses mye mer på forskning og utprøving av alternative energikilder som vind- og bølgekraft, fjernvarme, varmepumper og bioenergi. Norge har gode naturgitte forutsetninger for dette. Med høyere energipriser vil alternativ energiteknologi bli en ny vekstnæring. Energiøkonomisering vil bli langt mer lønnsomt og bidra til å spare energi. Venstre ønsker også innføring av såkalte «grønne sertifikater», ordninger som stimulerer kraftprodusenter til å satse på alternative energikilder. Venstre vil videreutvikle ordninger med tilskudd til husholdninger som vil installere alternativ, fornybar energi til oppvarming. Innen bioenergi vil bruk av trevirke til produksjon av vannbasert varme lokalt kunne gi stor produksjon av energi. Det bør være påbud om bruk av vannbåren varme ved alle nye større bygg.

Venstre vil også arbeide for at dagens kraftsystem utbedres for å få maksimal utnyttelse av dagens vannkraftverk.

Ingen oljeutvinning i sårbare havområder

Venstre vil gå mot all oljeutvinning og prøveboring i Barentshavet, Nordishavet og Skagerrak fordi disse havområdene allerede er viktige fiskeområder, og svært utsatt for forurensning og fare for forurensning. I områder som ikke er åpnet for letevirsomhet, bør det heller ikke åpnes for seismikkskyting eller annen aktivitet som kan være til skade for fiskeriene. Venstre ønsker en plan for oppretting av petroleumsfrie soner langs kysten.

Stopp atomtrusselen

Venstre ser alvorlig på faren for atomforurensning i havområdene som omgir oss, spesielt sett på bakgrunn av Russlands planer om å importere kjernefysisk avfall fra andre land. Denne

transporten vil trolig gå langs den værharde norskekysten og gjennom svært sårbare naturområder i nord. Venstre vil være en pådriver for at Norge gjør det som er mulig for å hindre at slik transport finner sted, og for at Norge skal få en best mulig beredskap mot ulykker dersom slik transport likevel finner sted. Et virkemiddel mot atomtransport langs norskekysten vil være å utvide den norske territorialgrensen til 12 nautiske mil. Norge må også gjøre sitt ytterste for å påvirke Storbritannia til å stanse de radioaktive utslippene til Nordsjøen fra det statsdrevne atomanlegget Sellafield.

Legg ned Haldenreaktoren

Atomreaktoren i Halden er en av verdens eldste og må nedlegges snarest. Så lenge driften fortsatt pågår, må det forutsettes mest mulig åpenhet og innsyn om driften, etter de nye rutiner sentrumsregjeringen innførte for dette. Atomreaktoren på Kjeller kan opprettholdes så lenge norsk helsevesen er avhengig av produksjonen der. En forutsetning for videre drift på Kjeller må være at borgerne sikres innsyn i alle relevante dokumenter.

Forpliktende reduksjon av sure utslipp

Norge har hatt en ledende rolle internasjonalt i arbeidet mot langtransportert forurensing, og har forpliktet seg til omfattende reduksjoner blant annet for stoffer som fører til sur nedbør. Venstre ønsker en konkret og forpliktende plan for nasjonal oppfølging av disse forpliktelsene, og mener slike utslipp, for eksempel av nitrogenoksider (NO_x) i mindre grad enn klimagassutslipp egner seg for kvotehandel, fordi de også gir omfattende lokal forurensing. Venstre vil holde oppe bevilgningene til kalking av forsurede vassdrag.

Helse- og miljøskadelige kjemikalier

I Norge brukes for tiden 8-10 000 ulike kjemikalier til produkter og industriprosesser, og nye kommer stadig til. Det store flertallet av stoffene er ikke så grundig undersøkt at vi vet om de kan skade helse eller miljø, men vi vet at mange kjemikalier brytes svært langsomt ned i naturen og dermed hopper seg opp i næringskjedene. Dette er en trussel både mot biologisk mangfold, matforsyning og helsetilstand.

Venstre ønsker å bli kvitt de farligste kjemikaliene gjennom strenge nasjonale reguleringer og internasjonale avtaler, og ved økt kontroll med at regelverket etterleves. Gjennom miljøavgifter og lovverk må næringslivet stimuleres til kontinuerlig å redusere bruken av helse- og miljøfarlige kjemikalier, og forbrukerne må ha lett tilgang på informasjon om hvilke kjemikalier produkter inneholder.

Mindre avfall

Venstre vil sette ambisiøse mål for reduksjon av avfallsmengdene som havner på avfallsfyllinger. Det vil blant annet være et viktig bidrag til å redusere våre klimagassutslipp. Forbruk som medfører unødvendig avfall må straffes økonomisk, og det må stimuleres til mer ombruk og avfallsgjenvinning.

Venstre ønsker utstrakt bruk av miljøavgifter på sluttbehandling av avfall, differensierte renovasjonsgebyrer, avgifter på enkelte typer emballasje, panteordninger og avgiftsrefusjonsordninger. Avgiftssystemet må utformes slik at husholdninger og produsenter som innretter seg miljømessig forsvarlig, kommer minst like gunstig ut økonomisk som i dag. Venstre vil gi

produsenter og importører av varer et ansvar for at produktene skaper så lite avfall som mulig, og stimulerer bygg- og anleggsbransjen til mer materialgjenbruk. Det offentlige har et spesielt ansvar for å stimulere til avfallsminimering.

Spesialavfall må håndteres i landsomfattende sluttbehandlingsanlegg kombinert med desentraliserte mottaksanlegg. Venstre vil at alle produkter som inneholder miljøskadelige stoffer må merkes, slik at forbrukerne lett kan se hvordan produktet skal håndteres når det kasseres.

Staten må gå foran

Venstre ønsker at offentlig sektor på en mer offensiv måte enn i dag skal gå foran og bli bevisste på god miljøpolitikk. Offentlige etater må miljøsertifiseres, staten må stille miljøkrav til alle innkjøp, og alle offentlige nybygg må tilfredsstillende strenge miljø- og energikriterier. Større deler av petroleumsfondet bør forvaltes etter miljøkriterier.

VENSTRE VIL:

- At Norge konsekvent og utvetydig skal følge Kyoto-avtalen om reduksjoner i klimagassutslippene, og innen 2005 sette i verk tiltak innenlands som gjør at vi er minst halvveis i vår reduksjonsforpliktelse
- Ved hjelp av konsekvent avgiftspolitikkk flate ut og på sikt redusere bruken av energi i Norge.
- Gjennomføre en grønn skattereform for mindre energiforbruk: Prisene på elektrisk kraft økes, og fyringsolje gis en tilsvarende energiavgift for å hindre overgang til oljefyring. Merinntektene gis uavkortet tilbake til husholdninger og bedrifter i form av reduserte skatter.
- Gi avgiftsfritak for alternativ fornybar energi, varmepumper og fjernvarmeanlegg.
- Gå mot bygging av gasskraftverk basert på forurensende teknologi, men satse på å utvikle norsk teknologi for utslippsfri gasskraft.
- At utslipp fra eventuelle gasskraftverk skal koste på linje med andre utslipp av klimagasser.
- Satse langt mer på forskning og utprøving av alternative energikilder som vind- og bølgekraft, fjernvarme, varmepumper og bioenergi.
- Videreutvikle ordninger med tilskudd til husholdninger som vil installere alternativ, fornybar energi til oppvarming.
- Påby bruk av vannbåren varme ved alle nye større bygg.
- Forby oljeutvinning og prøveboring i Barentshavet, Nordishavet og Skagerrak.
- Hindre transport av atomavfall langs norskekysten og radioaktive utslipp til Nordsjøen.
- Ikke forlenge driften av Halden-reaktoren.
- Innføre en konkret og forpliktende plan for nasjonal oppfølging av internasjonale forpliktelser om reduksjon av sur nedbør-utslipp.
- Gå inn for utstrakt bruk av miljøavgifter på sluttbehandling av avfall, differensierte renovasjonsgebyrer, avgifter på visse typer emballasje, pante- og avgiftsrefusjonsordninger.
- Stille miljøkrav til alle statlige innkjøp, og alle offentlige nybygg tilfredsstillende strenge miljø- og energikriterier.
- Forvalte større deler av petroleumsfondet etter miljøkriterier.

Effektivt vern av biologisk mangfold

Det må være et ufravikelig mål å ta vare på det biologiske mangfoldet i norsk natur. Venstre vil ha nasjonalt lovverk for bruk av genetisk materiale fra norsk natur, slik at kartlegging og fremtidige inntekter kommer fellesskapet til gode. Et slikt lovverk må også omfatte de enorme, utforskede genetiske ressursene i norske havområder. Særlig verdifulle marine ressurser som dypvanns korallrev må kunne gis like effektivt vern som områder på land.

Vern og bruk av natur

Det er nødvendig med nasjonale verneplaner for å sikre mangfoldet av planter og dyr. Barskogvernet bør utvides til 1 200 km² for å sikre områder med stort artsmangfold. Våre raskt minkende uberørte, villmarkspregende områder må vernes effektivt også fra inngrep som skogsbilveier og kraftlinjer. Samtidig bør vernereglene gjennomgås med hensyn til at vern ikke automatisk betyr at alle typer aktivitet må stoppes, men skal omfatte de typer inngrep og utbygginger som rent faktisk truer verdiene man vil verne. Tradisjonell bruk av naturen kan ofte være forenlig med eller nødvendig for å ta vare på biologisk mangfold. Verneområder bør derfor i størst mulig grad forvaltes lokalt, men innenfor nasjonale rammer.

Aldri mer kraftsosialisme

Venstre mener vi svikter våre forpliktelser overfor fremtidige generasjoner om vi tillater oss å rasere og utradere naturopplevelser vi selv tar for gitt. Kraftsosialismens tid i Norge er over, og Venstre aksepterer ikke flere kontroversielle vannkraftutbygginger. Gamle utbyggingstillatelser som ble gitt i en tid med lavere krav til kartlegging av miljøkonsekvenser må gjennomgås på nytt i lys av dagens kunnskap. Mardalsfossen bør igjen få renne fritt. Det vil være i tråd med de vilkår som ble satt for konsesjonen, og en varig påminnelse om at menneskets inngrep i naturen kan gå for langt.

De store rovdyrene

De store rovdyrene er en verdifull og viktig del av norsk fauna. I den grad rovdyrvern og husdyrhold og reindrift ikke lar seg forene, må Norges forpliktelser til å opprettholde levedyktige rovviltstammer gå foran, kombinert med økonomisk kompensasjon til bønder som må bære kostnadene ved en vernepolitikk fastlagt av fellesskapet. Dette må ikke ensidig være erstatning for tapte dyr, men også midler til forebyggende tiltak som inngjerding av husdyr og beiting med tilsyn, og omstillingsmidler i områder der dette viser seg utilstrekkelig. Før rovdyrbestandene har levedyktig nivå, må det i unntakstilfeller være mulig å ta ut skadedyr som gjør omfattende skadeverk på beitende husdyr. Det må kunne gis betingede fellingstillatelser, slik at skadedyr kan tas ut raskt.

Villaksen

Venstre mener det er behov for bedre beskyttelse av villaksstammene og deres leveområder. Det må skje gjennom forpliktende og mer effektivt sektorovergrepene samarbeid, kvotereguleringer i laksefisket, økt satsing på forskning og overvåking og tiltak mot spredning av parasitter og sykdom. Venstre er positive til å utpeke nasjonale laksefjorder og -vassdrag som er underlagt spesielle verneregler.

Eiendomsrett til biologisk mangfold

Venstre mener at Norge ikke bør åpne for patent på dyr og planter, og arbeide for forbud mot patent på naturlig forekommende mikroorganismer. Patent på liv handler ikke bare om teknikk eller økonomi, men om grunnleggende etiske spørsmål om hvordan vi skal behandle naturen og mennesket. Norge må også gå mot bruk av teknologi som gjør planter og dyr sterile slik at bønder f.eks. ikke kan bruke eget såkorn eller dyreavl, og mot all bruk av antibiotikaresistensgener i landbruket, både nasjonalt og internasjonalt.

Ydmykhet i omgang med naturen – aktivt dyrevern

Venstre mener respekt for dyr må være selvsagt i miljøvennlige primærnæringer og samfunnet forøvrig. Venstre går mot bruk av husdyr som trenger operative inngrep for å formere seg eller leve et normalt liv, og driftsmåter hvor produksjonen er avhengig av jevnlig bruk av medisin, hormoner eller andre dopingmiddel. Dagens regelverk for dyretransport bør gjennomgås kritisk, på bakgrunn av den økte påkjenningen for dyrene ved den omfattende sentraliseringen av slakterianlegg. Det må ikke åpnes for utprøving av kosmetiske produkter på dyr.

Husdyrhold må være omfattet av strenge etiske regler. Venstre vil vurdere forbud mot burhøns og omlegging av statsstøtten til pelsdyrnæringen.

VENSTRE VIL:

- Ha et nasjonalt lovverk for bruk av genetisk materiale fra norsk natur.
- Utvide barskogvernet til 1200 km² for å sikre områder med stort arts mangfold.
- Gi verdifulle marine ressurser som dypvannskorallrev like effektivt vern som områder på land.
- At vern ikke automatisk skal bety stopp i alle typer aktivitet, men omfatte de typer inngrep som faktisk truer verdiene man vil verne.
- At verneområder bør i størst mulig grad forvaltes lokalt, innenfor nasjonale rammer
- Gå mot flere store vannkraftutbygginger.
- At opprettholdelse av levedyktige rovviltstammer gå foran der rovdyrvern og husdyrhold ikke lar seg forene, kombinert med økonomisk kompensasjon til de som rammes.
- Utpeke nasjonale laksefjorder og –vassdrag som underlegges spesielle verneregler
- Ikke åpne for patent på dyr og planter.
- Gå mot bruk av teknologi som gjør planter og dyr sterile.
- Gå mot all bruk av antibiotikaresistente gener i landbruket.

Bærekraftig byutvikling og samferdsel

Venstre vil sette ambisiøse mål for luftkvalitet, støyreduksjon og miljøtilstand forøvrig i byene våre. Det er helt nødvendig å skape gode alternativer til den bilbaserte byen, gjennom omfattende satsing på kollektivtilbud, smart byplanlegging og moderne miljøteknologi.

Fra bilavhengighet til kollektivsatsing i byene

Venstre vil konsekvent prioritere sterk satsing på kollektivtrafikk i storbyene framfor ressurskrevende veiprosjekter. Veiprising hvor prisen på bilbruk gjenspeiler reell helse- og miljøbelastning, eksempelvis ved at prisene er høyest i rushtiden, må bli det viktigste virkemidlet for å redusere trafikkenes miljøbelastninger i byene. Veiprising skal erstatte bomringene. Dette vil redusere trafikktopper og kødannelser, og gi bedre framkommelighet for nyttetransporten. Inntektene fra veiprising må i hovedsak brukes til å legge til rette for og bedre kollektivtilbudet, men også kunne benyttes til klart miljøforbedrende tiltak. Også i byer som fremdeles har et bompengesystem, må det åpnes for at inntektene kan brukes til kollektivinvesteringer. Venstre ønsker at storbyområdene skal få den nødvendige handlefriheten til mest mulig effektiv samordning og bruk av samferdselsmidler til gode kollektivsystemer i og rundt byene.

Det er videre viktig at parkeringspolitikken i byene går inn som ledd i en omlegging til mindre bilbruk. Det bør legges til rette for bilfrie sentrum i de store byene. Venstre vil stimulere økonomisk til omfattende utprøving av elektriske biler, hydrogenbiler og annen moderne miljøteknologi i storbyene våre.

Smartere byplanlegging

All byplanlegging må bygge på prinsippet om samordnet areal- og transportplanlegging. Det bør stilles krav om kollektive transportløsninger ved planlegging av nye bolig- og næringsområder i byer og tettbygde strøk. Større prosjekter som Fornebu-utbyggingen må ikke få endelig klarsignal før slike krav er oppfylt. Det må også legges til rette for å stille andre konkrete miljøkrav gjennom plan- og bygningsloven, for eksempel om tilknytning til fjernvarmeanlegg. Den fysiske planleggingen må bidra til levende og bærekraftige lokalsamfunn, gjennom nærhet mellom hjem, arbeid, skole, barnehage, tjenestetilbud og kulturtilbud. All arealplanlegging må skje i åpne og inkluderende prosesser, slik at folk får reelle muligheter til å forme sitt eget lokalsamfunn.

Havneloven må fornyes og moderniseres, slik at byens ansikt mot sjøen disponeres av byens befolkning og trafikkrevende havneaktiviteter kan flyttes ut av bykjernene.

Miljøvennlig samferdsel

Miljøhensyn må ha en helt sentral posisjon i samferdselspolitikken. Venstre ønsker felles planlegging og disponering av midler på tvers av transportsektorene, slik at det blir reelle prioriteringer og reell samordning mellom ulike transportformer. Mest mulig transport av gods bør over til bane eller sjøtransport, og sjøtransporten må videreutvikles i retning av reduserte utslipp. Venstre krever at det satses stort på jernbanen i årene som kommer. Det må satses betydelige ressurser på sikkerhetstiltak, og å sikre en tilfredsstillende drift av tog.

Venstre er kjent med den jernbanerevolusjonen som har skjedd i Europa ved utbygging av høg fartstog. Venstre vil arbeide for en offentlig utredning som avklarer om høg fartstogkonseptet kan tilpasses norske forhold.

Syklister bør sikres god framkommelighet gjennom utbygging av gjennomgående sykkelveinett. Bygging av gang- og sykkelveier må få en større andel av samferdselsmidlene.

Bilavgiftene må dreies ytterligere fra det å kjøpe og eie bil, til det å bruke den. Det kan bl.a. gjøres ved at bilavgiftene differensieres etter drivstofforbruk. Venstre vil arbeide for en avgiftsstruktur der hver av transportformene ilegges avgifter som reflekterer de samlede samfunnsøkonomiske miljøkostnader. Flypassasjeravgiften mellom byer i Sør-Norge der tog er et

alternativ bør endres til en flyseteavgift slik at selskapene må betale for å fly halvtomme avganger. Flytrafikkens fritak for CO2-avgift må oppheves slik at flytrafikk behandles på lik linje med andre transportformer.

VENSTRE VIL:

- La utbygging av planlagte satsinger på kollektivtrafikk i storbyene gå framfor ressurskrevende veiprosjekter.
- Innføre veiprisning hvor prisen på bilbruk gjenspeiler reell helse- og miljøbelastning, eksempelvis ved at prisene er høyest i rushtiden.
- At inntektene fra veiprisning i hovedsak må brukes til å legge til rette for og bedre kollektivtilbudet.
- Legge til rette for bilfrie sentrum.
- Stimulere økonomisk til omfattende utprøving av elektriske biler, hydrogenbiler og annen moderne miljøteknologi i storbyene.
- Stille krav om kollektive transportløsninger ved planlegging av bolig- og næringsområder i byer og tettbygde strøk.
- Fornye havneloven, slik at byens ansikt mot sjøen disponeres av byens befolkning og trafikkrevende havneaktiviteter flyttes ut av bykjernene.
- Legge opp til felles planlegging og disponering av samferdselsmidler på tvers av transportsektorene.
- Overføre mest mulig transport av gods til bane- eller sjøtransport.
- Bruke en større andel av samferdselsmidlene til bygging av gang- og sykkelveier.
- Satse stort på jernbanen, særlig på sikkerhetstiltak og tilfredsstillende drift av tog.
- Endre flypassasjeravgiften mellom byer i Sør-Norge der tog er et alternativ, til en flyseteavgift
- Oppheve flytrafikkens fritak for CO2-avgift.

Retten til natur

Norsk natur er mangfoldig og gir grunnlag for flotte naturopplevelser for store og små. Nærhet til naturen skaper grunnlaget for den respekt og ydmykhet som kreves for å gi grobunn til god og fremtidsrettet miljøpolitikk. Det må aldri bli slik at bare de med god økonomi får adgang til natur.

Slå ring om allemannsretten

Venstre vil slå ring om allemannsretten – den særnorske tradisjonen for at alle skal ha adgang til naturopplevelser. Krav om betaling for adgang til utmark skal ikke finne sted, og allmennheten må fortsatt sikres gode jakt- og fiskemuligheter. Venstre ønsker å støtte aktivt opp om frivillige organisasjoner som legger til rette for bruk av naturen gjennom drift av hytter, merking av løypenett med videre. Venstre vil åpne for et mangfold av måter å benytte allemannsretten på, slik at også barn og ungdom blir fristet av friluftslivets gleder. Det er likevel avgjø-

rende at all utbygging av tilkomstveier og annen tilrettelegging for turisme gjøres med stor varsomhet og pietet.

Tilgang til kystsonen

Kystsonenes strandområder må sikres for allmennheten gjennom strenge restriksjoner på utbyggingsprosjekter langs de deler av kysten hvor allmennhetens adgang er sterkt begrenset fra før. I tilfeller hvor enkeltkommuner klart tilsidesetter allmennhetens tilgang til strender og lokale naturperler også etter gjentatte advarsler, må det være mulig å frata kommunene sin dispensasjonsrett.

Bedre miljøinformasjon

Forbrukere må ha rett til å vite hva slags produksjonsmetoder og tilsetningsstoffer som er benyttet i matvarer. Merkesystemer må ivareta dette, og merking av matvarer må utvides til også å omfatte aromastoffer, radioaktiv bestråling, eventuell radioaktivitet, medisinbruk og sprøyting. Venstre mener det er så stor usikkerhet omkring konsekvensene av mat som inneholder genmodifiserte organismer (GMO) at det bør innføres en tenkepause på ti år, hvor søknader om godkjenning legges på is inntil konsekvensene for miljø og helse er bedre dokumentert. Et minstekrav må være at alle matvarer som inneholder mer enn 1% GMO blir tydelig merket, og at grensen skjerpes etter hvert som det blir praktisk mulig å spore mindre mengder. Venstre mener den uavhengige forskningen om konsekvensene av gen- og bioteknologi bør styrkes kraftig de kommende årene.

VENSTRE VIL:

- Slå ring om allemannsretten. Krav om betaling for adgang til utmark skal ikke finne sted, og allmennheten må fortsatt sikres gode jakt- og fiskemuligheter.
- Sikre kystsonenes strender for allmennheten ved strenge restriksjoner på utbyggingsprosjekter der allmennhetens adgang er sterkt begrenset fra før.
- Utvide merking av matvarer til også å omfatte aromastoffer, radioaktiv bestråling, eventuell radioaktivitet, medisinbruk og sprøyting.
- Innføre en tenkepause på ti år omkring mat som inneholder genmodifiserte organismer (GMO), hvor søknader om godkjenning legges på is inntil konsekvenser for miljø og helse er bedre dokumentert.

11. VELFERD:

Fornyelse av velferdssamfunnet

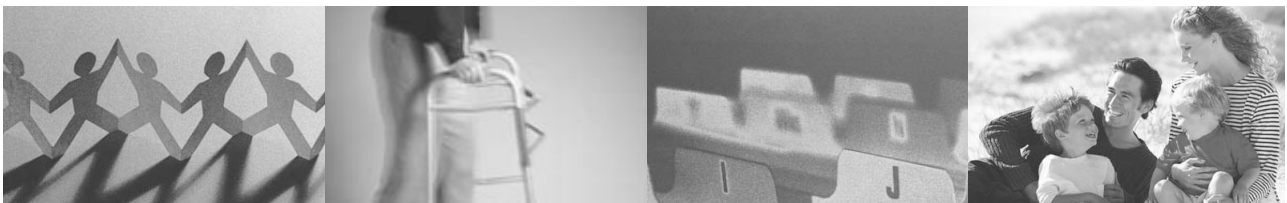
Nødvendige reformer for bevaring av velferdssamfunnet

UTFORDRINGER:

Mulighet til å leve et godt liv for det enkelte mennesket må være målet for samfunnet. Mennesker er ulike, og ønsker ulike løsninger. Velferdstilbudene må alltid bygge på respekt for det enkelte menneskes integritet, og i langt større grad tilpasses den enkeltes ønsker og behov. Som brukere stiller vi krav om mer fleksible og individuelt tilpassede tjenester, som er tilgjengelige når vi trenger dem. Beslutningene må flyttes nærmest mulig brukerne. Lokale folkevalgte må gis langt større frihet til å utvikle og prioritere i det lokale velferdstilbudet.

Norge har i dag et av verdens beste velferdssamfunn. I årene framover vil dette være under sterkt press. Allerede nå spiser den årlige utgiftsveksten i folketrygden opp store deler av veksten i statsbudsjettet. Utgiftene til uførepensjon øker sterkt. Om få år vil vi i tillegg få en sterk økning i utbetalingene til alderspensjon. Samtidig utvikles det stadig nye, mer avanserte og kostbare behandlingsmuligheter for sykdom, og det skjer en sterk utvikling innenfor forebyggende behandling. Alt dette vil kreve økte ressurser og vanskelige prioriteringer.

Venstre mener det er grunn til å stille spørsmål ved om dagens velferdsstat bidrar til rettferdighet og omfordeling, og til å heve livsstandarden for de svakeste. Ordninger som ble til i en tid da flertallets levestandard var lav, er ikke nødvendigvis de rette i en tid hvor flertallet lever i materiell velstand, mens et mindretall faller utenfor. Barn lever fremdeles i fattigdom i velferds-Norge. En voksende gruppe uføre og langtidsledige har for dårlige levekår.

I storbyene lever bostedsløse og mennesker med rusproblemer og psykiske lidelser under for dårlige forhold. Mange mennesker faller mellom to stoler fordi de ikke «passer inn» hos noen av de offentlige tjenestene som yter hjelp. For Venstre er det et særlig ansvar å se og lytte til disse når samfunnet skal reformeres, og det er her den sterkeste velferdssatsningen nå må komme. Et samfunn er ikke bedre enn det tilbudet det gir sine svakeste.

Venstre vil skifte fokus fra å flytte penger mellom mennesker som har det økonomisk bra, til å hjelpe de svakeste og bidra til rettferdig omfordeling. Det er derfor nødvendig med omfattende reformer for å utvikle og bevare velferdsstaten. Vi har begrensede ressurser og vi må få mer velferd ut av hver krone. Først da får vi rom for viktige prioriteringer.

Velferdssamfunnet er mer enn det offentlige. Svært mye i det norske samfunnet er preget av stor innsats fra frivillige organisasjoner og enkeltmennesker som bruker sin fritid til innsats for andre. Det frivillige Norge rolle bør styrkes ytterligere. Frivillige organisasjoner har en selvstendig rolle å spille gjennom sin uavhengighet fra det offentlige.

Et godt helsetilbud for alle

Folk må kunne være trygge på at de helsetjenestene de tilbys har en høy standard. Det er viktig å legge til rette for at ny kunnskap systematiseres og kvalitetsvurderes. Helsepersonell og helseinstitusjoner må gjøre seg kjent med og ta i bruk god, ny kunnskap og stadig kvalitetsvurdere sin egen praksis. Den enkelte pasient har rett til å bli informert om sin helsetilstand på et språk de forstår.

Nødvendig helsetjeneste bør være utbygd og fordelt slik at de oppleves som tilgjengelige for dem som trenger dem, uavhengig av hvor de bor og hva slags økonomi de har. Dette vil kreve et betydelig innslag av offentlig styring.

Det er også viktig at ressursene brukes på en slik måte at vi får mest mulig helse for pengene. Dette krever vilje til prioritering. Hvilke kriterier som legges til grunn for prioriteringene er et offentlig anliggende og bør være gjenstand for en løpende, offentlig debatt. Et bredt sammensatt nasjonalt prioriteringsråd kan fortløpende gi viktige bidrag til en slik debatt. Spesielt teknologikrevende og dyre behandlingstilbud må vurderes mot ressursutnyttelse og effektivitet ved andre tilbud. Sykdommer med høy medisinsk prestisje må ikke få forrang foran vanlige sykdommer og lidelser. Det er naturlig at de mest alvorlige sykdommene prioriteres høyest. En del mindre viktige operasjoner bør kunne utføres privat. Det bør også åpnes for økt egenbetaling for enkelte tjenester.

Allmennlegetjenesten – grunnmuren i helsevesenet

En godt fungerende primærhelsetjeneste er en svært viktig del av i helsevesenet. Allmennlegene har kontakt med pasientene over tid og kan samordne ulike tiltak. Samtidig kan primærhelsetjenesten ved fornuftig bruk av spesialisttjenester bidra til å minske presset i på sykehus og poliklinikker. Ordningen med allmennleger som «portvakter» for spesialisthelsetjenesten bør videreføres.

Det er bekymringsfullt at rekrutteringen til allmenntillegene er blitt svært dårlig. Skjemaveldet bør reduseres til fordel for pasientarbeid. Nye vaktordninger bør etableres med sikte på å gjøre legevaktarbeidet mindre belastende for allmennlegene.

Alternative behandlingsformer utgjør en viktig del av helsetilbudet for mange. Det bør satses sterkt på forskning og utdanning for å sikre og avklare kvaliteten på tilbudene. Det bør legges til rette for økt samarbeid mellom primærhelsetjenesten og det alternative helsetilbudet.

Mangfold av sykehusløsninger

Det er fortsatt viktig med lokal forankring i form av regional folkevalgt innflytelse på sykehusenes drift. Venstre mener sykehusene som hovedregel bør eies og drives på regionalt nivå. Ulike drifts- og eierformer bør prøves ut, blant annet gjennom økt fristilling av sykehusene. Det er behov for sterkere samordning og arbeidsdeling mellom de enkelte sykehus. Samarbeidet i helseregioner bør videreføres.

Sykehusene finansieres i dag ved en kombinasjon av stykkprisfinansiering og rammetilskudd. Dette har gjort sykehusene mer effektive. Venstre mener likevel ikke det er grunn til å gå videre og basere en større del av sykehusenes inntekter på stykkprisfinansiering. Pasienter med sammensatte tilstander lar seg vanskelig klassifisere i et system hvor alt må ha en prislapp. Disse pasientene kan bli nedprioritert hvis sykehusene ser seg nødt til å prioritere de enkle pasientene som gir større uttelling i stykkprissystemet. Ordningen med stykkprisfinan-

siering bør derfor bli mer presis i den forstand at inntektene bedre svarer til de reelle utgiftene sykehusene har med ulike inngrep og prosedyrer.

Geografiske forhold gjør også at konkurransen mellom sykehus aldri vil bli helt reell i Norge.

Sykehusene bør organiseres slik at pasienten settes i sentrum. Fokus bør settes på at pasientene får best mulig behandling og pleie uten unødig ventetid. Fritt sykehusvalg er en sentral rettighet. Pasientene skal ha rett på god informasjon, og det må utarbeides serviceerklæringer der sykehusets og pasientens rettigheter og plikter er klart fastsatt. Hensynet til pasienten må ha forrang foran de ulike profesjonenes interesser. Det bør legges opp til bedre prioritering av ressursene, blant annet bedre planlegging. Større sykehus bør etablere skjermede operasjonsteam for planlagte operasjoner. Arbeidskraft bør frigjøres fra administrasjon til behandling. Økt bruk av blant annet språkteknologi vil frigjøre arbeidskraft. Det må være mer fleksibilitet i lønnsdannelsen og det bør vurderes økt bruk av incentivlønn for helsepersonell.

Det er behov for en mer fleksibel utnyttelse av de ulike personellgruppene i sykehus. Ulike grupper bør arbeide med sine kjerneoppgaver og avlastes for oppgaver som andre kan gjøre like godt. Samtidig kan det være grunn til å myke opp grensene mellom ulike gruppers arbeidsområder, for å få til mer effektiv drift.

Økt tilgang på helsepersonell

En sentral utfordring for helsevesenet i tiden framover er mangel på viktige personellgrupper. Mange utkantkommuner mangler over lang tid stabil allmennlegetjeneste. Sykehusavdelinger har for få sykepleiere. Utdanningskapasiteten er økt for mange av disse yrkesgruppene, og dette må videreføres. Det er også gjort mye godt arbeid når det gjelder å rekruttere utenlandsk arbeidskraft. Venstre tror dette er en nødvendig utvikling. Det er viktig å kvalifisere utenlandsk personell for arbeid i Norge, bl.a. når det gjelder språk og kunnskap om norsk lovgivning. Det bør tenkes langsiktig, slik at en unngår korte vikariater som er uforholdsmessig dyre for oppdragsgiveren. For å motivere til høyere yrkesdeltakelse i helsesektoren, er det viktig å legge til rette for økt fleksibilitet og bedre arbeidsvilkår. Det bør komme en egen rekrutteringsmelding for helsepersonell.

VENSTRE VIL:

- Sikre pasientene god informasjon og serviceerklæringer om sykehusets og pasientens rettigheter og plikter.
- At ulike drifts- og eierformer av sykehusene bør prøves ut, blant annet gjennom økt fristilling.
- Sikre mer presis, men ikke økt bruk av stykkprisfinansiering.
- Etablere skjermede operasjonsteam for planlagte operasjoner.
- Innføre økt bruk av språkteknologi for å frigjøre arbeidskraft.
- Fremme en egen rekrutteringsmelding for helsesektoren med vekt på bedre arbeidsvilkår.
- Redusere skjemaveldet for legene og pleiepersonell, og frigjøre mer tid til pasientene.
- Opprette et bredt sammensatt nasjonalt prioriteringsråd for helsevesenet.

Fleksible omsorgsløsninger når du trenger det

Nærhet og deltakelse i den sosiale omsorg

De offentlige omsorgstjenestene skal gi trygghet når den enkelte blir rammet av sykdom eller funksjonssvikt. Mange pårørende gjør en stor innsats for sine nærmeste. Samfunnet må legge til rette for at pårørende skal kunne yte omsorg når de ønsker det. Men det er også viktig å være lydhør når den syke eller pårørende melder behov for bistand fra det offentlige.

Den offentlige omsorgen må være organisert nærmest mulig brukerne, både for å kunne oppdage omsorgssvikt og for at omsorgen skal bli utført mest mulig i samsvar med brukerens ønsker. Det er viktig at omsorgspersonellet har mulighet til innlevelse og oppfølging over tid, ved siden av at det faglige nivået er høyt. Den gode omsorgstjenesten må derfor bygge på en fornuftig balanse mellom institusjonsbaserte tjenester og en oppsøkende og nærmiljøbasert omsorg. Teknologien må ikke erstatte menneskelig varme og omsorg.

Eldre har ulike behov. Tilbudene og ytelsene eldre mennesker mottar må derfor i størst mulig grad tilpasses den enkelte. Eldre som etter hvert får vanskeligheter med å klare seg selv, må så langt som mulig få velge mellom hjemmebasert omsorg, eldreboliger i tilknytning til fellestjenester eller institusjon, eller institusjonsbasert omsorg.

Samfunnet må stimulere den enkelte til å bruke ressurser på å legge forholdene til rette for en trygg alderdom. Dette kan skje gjennom å motivere skattemessig til sparing, og ved at det legges til rette for boliger og bomiljø tilpasset eldres behov. Bokollektive løsninger kan gi et sosialt fellesskap som kan erstatte nettverket man mister når man må flytte fra boligen sin.

I årene som kommer, vil det bli flere som rammes av Alzheimers sykdom. Alt for mange demente lever hjemme alene, hos pårørende eller i sykehjemsavdelinger som ikke er tilpasset deres spesielle behov. Det trengs et betydelig løft i kommunene for å bedre livsvilkårene for denne gruppen.

Klare rettigheter for enkeltmennesket

Den enkelte borger må ha klare plikter og rettigheter i møte med det offentlige eller det offentlig finansierte velferdstilbudet. Den enkelte i et velferdssamfunn har ansvar for seg selv og for fellesskapet. Ofte er det i vanskelige livssituasjoner behovet for offentlige velferdstilbud er størst. Samtidig er det gjerne da man som menneske opplever å være på sitt svakeste. Det tilbudet som gis skal hele tiden bygge opp under respekten for det enkelte menneskes integritet og spesielle situasjon og behov. Praktiske hensyn eller andre bekvemmelighets-hensyn må ikke gi adgang til å bryte med denne målsettingen. I situasjoner der mennesker er ute av stand til å ivareta sine egne interesser er det nære pårørende som i første rekke må kunne stille krav på vedkommendes vegne, og bli kontinuerlig konsultert om det tilbudet som gis. Tvangsbruk og bruk av teknologiske nyvinninger for å kontrollere atferd også for å beskytte mennesker mot seg selv må bare benyttes i ekstreme unntakstilfeller og innenfor streng lovgivning som setter hensynet til den enkelte i fokus.

Økt konkurranse om oppgavene

Det er et offentlig ansvar å sørge for den enkelte har et tilstrekkelig tilbud av helse- og sosialtjenester. Venstre ser positivt på konkurranseutsetting av offentlige velferdstjenester, der forholdene ligger til rette for det. Hensikten er å skape et bedre tilbud for brukerne samt å frigjøre ressurser til andre velferdstjenester det er behov for. Det offentlige må ha styring

med kvalitet og omfang av tjenestene og føre tilsyn og kontroll. For brukerne vil kvalitet og evt. egenbetaling være den samme som om det offentlige selv leverte tjenesten.

For å sikre ryddige forhold ved en evt. konkurranseutsetting, er det viktig å skille rollene som bestiller og utfører av tjenestene. Det bør åpnes for økt desentralisering av avgjørelser og budsjettansvar, og økt grad av fristilling av virksomhetene.

Psykisk utviklingshemmede

Mennesker med utviklingshemming har den samme verdi, de samme grunnleggende behov og rettigheter som et hvert annet menneske. Venstre vil arbeide for at også disse skal få individuelt tilrettelagte tjenester og botilbud i sitt nærmiljø.

Noen av de utviklingshemmede med størst hjelpebehov har ikke et godt nok tilbud i dag. De dårligst fungerende og psykisk utviklingshemmede med store atferdsavvik har behov for omfattende tverrfaglig innsats. For mange kommuner er det vanskelig å bygge opp kompetente og stabile fagmiljøer rundt disse brukerne. Enkeltboliger med en, kanskje to medarbeidere på jobb av gangen hos brukere med store atferdsavvik gir utrygghet og stor slitasje på personalet. I neste omgang fører dette til et dårligere tilbud til brukeren.

Det bør etableres noe større boenheter for de mest krevende brukerne, evt. som interkommunale tiltak eller enheter drevet gjennom regionalt samarbeid. Den regionale habiliterings-tjenesten bør styrkes. Det er behov for å integrere den regionale habiliteringstjenesten og psykiatrien med tanke på et mer helhetlig tilbud, både når det gjelder fortløpende veiledning og innsats i krisesituasjoner. Familier med psykisk utviklingshemmede barn må støttes i sin innsats og bla. få gode tilbud om avlastningsordninger

Satsing på psykiatrien

En stor del av befolkningen vil i løpet av livet oppleve psykiske vanskeligheter. For noen blir dette til invalidiserende sykdom. Mennesker med psykiske lidelser utgjør en svært stor andel av det totale antall uføretrygdete.

Vi bør søke å innrette samfunnet slik at folk kan skape seg en tilværelse der de opplever tilhørighet, mening og mestring. Vi må unngå et samfunn med liten kontakt mellom mennesker, med et tøft arbeidsliv der mange ikke klarer å henge med og store økonomiske forskjeller som gjør at mange føler seg mislykkete og utstøtte.

Opptappingsplanen for psykisk helse 1999-2006 tilfører psykiatritjenesten betydelige midler. Denne brukergruppen består av et stor antall personer med ulike behov. De har behov for et spekter av tjenester – fra hjelp i en kort periode til mangeårig helse-, omsorgs- og aktivitetstjenester. Utfordringen er å utvikle et fleksibelt tilbud på tvers av profesjoner, kommuner, fylke og stat. Dersom deltakelse i samfunnslivet skal lykkes i størst mulig grad, krever det innsikt og kompetanse og ulike faggrupper.

Her har staten et ansvar for, på tvers av ulike departement, å utvikle gode studietilbud. De skottene vi ser i dag må bygges ned og hjelpetiltak må utvikles etter brukerne sine behov. Det må fortsatt legges vekt på opplysningsarbeid om disse sykdommene og om hvilken hjelp som tilbys. Kommunene mottar heller ikke nok økonomiske ressurser til dette formålet i dag. Det krever også kompetanse som ikke alle kommuner har lett for å skaffe seg. Skal reformen bli vellykket, er det av avgjørende betydning at de ulike nivåene i psykiatrien samarbeider fleksibelt til pasientens beste. Hvis ikke dette lar seg løse innenfor nåværende struktur, bør en se på former for samorganisering og samfinansiering hvor kommuner eller grupper av kom-

muner har betydelig større styring med ressursene enn i dag.

Spesiell oppmerksomhet bør rettes mot barn av psykiatriske pasienter. Disse kan ha behov for hjelp og støtte til å mestre en vanskelig hverdag.

Redusert skadevirkning av rusmiddelmissbruk

Et av samfunnets store utfordringer i dag er rusmiddelmissbruk. Mange mennesker klarer ikke å takle hverdagen uten å ruse seg. De fleste ønsker ikke å leve slik. Alkohol er fortsatt det rusmiddelet som er opphav til klart flest problemer. Rusmiddelmissbruk gir en rekke problemer: For tidlig død, sykelighet, vold, kriminalitet og store utgifter for helsevesenet. Venstre vil styrke det forebyggende arbeidet, blant annet gjennom økt støtte til organisasjoner som arbeider med rusforebyggende arbeid. Samtidig må det bygges ut flere behandlingsplasser for rusmisbrukere. Målet skal være at alle skal kunne få behandlingsplass når de er motivert for det. Rusmisbrukere har krav på helsetjenester på lik linje med andre pasienter. Det må særlig fokuseres på barn av foreldre med rusproblemer, gravide rusmisbrukere og mennesker som lider av både rusproblemer og psykiske lidelser. Det finnes behandlingsformer som ikke er utprøvd i Norge, dels fordi lovverket forhindrer det. Venstre vil at det skal foretas en vurdering av disse behandlingsformene ut fra hva som kan hjelpe de narkomane. Det eksisterende lovverket må ikke være til hinder for å ta opp nye behandlingsformer til vurdering.

Venstres utgangspunkt i narkotikapolitikken er at vi skal bekjempe narkotikamisbruket, ikke de narkomane. Kampen mot narkotikamisbruk må først og fremst handle om sosiale tiltak, ikke bruk av rettsvesenet. Vi må ha en politikk som tar vare på menneskeverdet til brukerne, reduserer antallet overdoser og tar kampen opp mot de som tjener penger på den illegale narkotikaomsetningen. De menneskene som er avhengige av narkotika trenger i første rekke behandling. Venstre vil derfor at den narkomane ikke skal straffes på grunn av avhengigheten sin, men tilbys behandlingsplass uten unødvendig opphold. Målet må ikke bare være rusfrihet, men også et verdig liv for dem som ikke klarer å bli rusfrie. Det må gis skikkelige behandlingstilbud, blant annet gjennom økt bruk av metadonassistert rehabilitering. Det må videre være en tett kobling mellom medikament-behandling og sosial rehabilitering. Ettervernet må bygges ut for å redusere tilbakefall.

Forebyggende arbeid

Mye lidelse og for tidlig død skyldes sykdommer som lar seg forebygge. Det viktigste forebyggende helsearbeidet skjer ved at det enkelte menneske tar et personlig ansvar og innretter sin livsstil med tanke på å forhindre sykdom og skade. Stat og kommune har på sin side et klart ansvar for å tilrettelegge samfunnet slik at det minimaliserer risikoen for helseskade. Samfunnet har også et ansvar for å informere og påvirke holdninger om skadelige miljøfaktorer og uheldig livsstil. Det er svært viktig at både offentlige og private arbeidsgivere legger til rette for et godt arbeidsmiljø. Det er videre viktig å stimulere til fysisk aktivitet, blant annet gjennom å styrke gymnastikkfaget i skolen.

Det forebyggende helsearbeidet må ha konkrete målsettinger om å redusere støy, forurensning, stress, arbeidsskader og trafikkulykker. Dette krever at forebyggingsperspektivet er en integrert del av samfunnsplanleggingen. Videre må en ha klare mål om å redusere sykdommer som skyldes tobakksbruk, uheldig kosthold, rusmisbruk og fysisk inaktivitet. En prioritert gruppe i det forebyggende helsearbeidet bør være barn og unge.

VENSTRE VIL:

- Sikre minst mulig tvangsbruk i helsevesenet og en streng lovgivning.
- Legge til rette for økt konkurranseutsetting av velferdstjenester, økt desentralisering av avgjørelser og budsjettansvar, økt fristilling av virksomhetene.
- Trekke et klart skille mellom rollene som bestiller og utfører av velferdstjenester.
- Styrke rehabiliteringstjenesten og utvikle gode avlastningsordninger.
- Øke behandlingsskapiteten i psykiatriske sykehus.
- Bedre samordningen av de ulike nivåene innen psykiatrien.
- Styrke det forebyggende arbeidet mot rusmisbruk.
- Forsterke behandlingstilbudet for narkomane og styrke ettervernet.
- At mennesker skal få hjelp med sine narkotikaproblemer, ikke straff.
- Styrke det generelle forebyggende arbeidet, bl.a. gjennom økt fysisk aktivitet og styrking av gymnastikkfaget i skolen.

Trygge og omfattende velferdstilbud**Nasjonalt løft for boliger til ungdom og etablerere**

For mange er det et tungt økonomisk løft å investere i bolig, spesielt for første gang. Særlig gjelder dette i de store byene. Markedet løser ikke disse problemene alene. Det må settes fart i boligbyggingen i pressområdene.

Husbanken må rendyrkes som en bank for de som skal etablere seg for første gang, samt gi gode tilbud til grupper med spesielle behov. Det bør ikke være en prioritert oppgave for Husbanken at folk som allerede er inne på boligmarkedet skal kunne skaffe seg nye rimelige lån. Disse midlene bør i stedet brukes til å gi et løft for unge etablerere. Husbanken bør også kunne gi lån til førstegangsetablerere som kjøper seg brukt bolig.

Venstre mener at det må gis rimelige kommunale etableringslån, bygges flere utleieboliger i storbyene og tilbys rimelige gjennomgangseiligheter til vanskeligstilte. For å få dette til, bør næringsseiendommer i sentrale strøk i større utstrekning omreguleres til boligformål, byggesaksbehandlingen må kortes ned og det må innføres digital saksbehandling. Det offentlige har et spesielt ansvar for å stille kommunale og statlige tomter til disposisjon for sosial boligbygging. Det må videre settes tidsfrister for byggestart for boligbyggere som har kjøpt billige tomter, og ordningen med kommunale etableringslån må utvides.

Det er også viktig at det bygges langt flere studentboliger enn i dag. Venstre går derfor inn for at det etableres et felles studentboligfond, der staten, studiestedene og hver enkelt kommune som «avgir» studenter til studiestedene bidrar.

Ekstra ferieuke for småbarnsfamiliene

Mange småbarnsfamilier opplever at tiden ikke strekker til. Dagene blir for hektiske og stykkes opp med mange gjøremål; jobb, husarbeid og fritidsaktiviteter. Det blir for lite tid der familien kan gjøre ting sammen. Venstre vil gi småbarnsfamiliene mer tid, og går inn for å innføre en ekstra ferieuke for foreldre med barn under 10 år. Dette bør være den neste store velferdsreformen og innføringen bør begynne i stortingsperioden 2001-2005.

Øket valgfrihet for barnefamilie

Venstre vil gi barnefamilie øket valgfrihet i omsorgen for egne barn før de begynner på skolen. Barnehager er et gode svært mange ønsker seg, og utbyggingen av barnehager må fortsette til full barnehagedekning er oppnådd i den forstand at tilbudet blir reelt for de som etterspør det i den enkelte kommune. Den statlige støtten til barnehagene må økes kraftig for å sikre flere og betydelig rimeligere barnehageplasser.

Samtidig har de som velger å være hjemme med egne barn, eller velger andre omsorgsløsninger, fått bedre muligheter til dette gjennom innføring av kontantstøtte. Kontantstøtten har gitt økt valgfrihet for småbarnsfamilie. Venstre støttet innføringen av kontantstøtten og vil videreføre ordningen. Det er imidlertid ikke gitt at kontantstøtten har funnet sin endelige form, og Venstre går inn for evaluering med sikte på forbedringer. I denne sammenheng må det legges vekt på å sikre fleksibilitet og ivareta likestillingshensyn. Det er ikke aktuelt å utvide kontantstøtten til nye årsklasser. Pensjonspoeng skal også kunne opparbeides i forbindelse med omsorgsarbeid i hjemmet.

Tilgjengelighetsreform for funksjonshemmede

Samfunnet har ofte vanskelig for å tilpasse seg mennesker som er litt annerledes. Mennesker med funksjonshemninger kan bli oversett eller glemt, i stedet for å bli integrert i samfunnet. Venstre vil at folk på tross av varierende funksjonsnivå skal kunne bevege seg friest mulig og ha tilgang til de tilbud folk flest har tilgang til. Offentlige bygg må tilrettelegges for universell tilgjengelighet. Det offentlige bør i leiemarkedet stille krav om slik tilgjengelighet før man inngår leieavtaler. Kulturtilbud og utesteder må også tilpasses alle typer brukere. Tilgjengelighet betyr frihet og selvstendig liv ved at en ikke unødig er avhengig av hjelp fra andre. Det er samfunnets plikt både å fastslå rettigheter og å utforme ordninger fysisk slik at alle kan leve et verdig og normalt liv. Altfor ofte blir folk sittende hjemme fordi offentlige områders fysiske utforming hindrer en i å ta ut for å oppleve og treffe andre. Å utforme «et samfunn for alle» er viktig for å gjøre livet gladere for flere mennesker.

Omfordeling for å bekjempe fattigdom blant barn

Dessverre lever mange barn fortsatt i fattigdom i Norge. Det er barnefamilier som lever på svært lav inntekt. Mange av disse barna har foreldre uten jobb og som lever på sosialstønad. Det må settes inn målrettede tiltak for å bedre leveforholdene for denne gruppen. Blant annet bør det sees på barnetilleggene i ulike sosiale ordninger, slik at barn unngår å leve i fattigdom. Ytelser rettet direkte mot barn bør ikke avkortes når foreldre motar sosialhjelp eller ved gjeldssanering.

For å sikre bedre omfordeling til dem som trenger det, blant annet for å bekjempe fattigdom, sikre alle nødvendig medisinsk behandling, bør det store flertall som i all hovedsak er friske og har god økonomi, kunne betale noe mer for velferdstjenestene. Dårlig helse følger av fattigdom, og stor ulikhet i samfunnet tærer på forståelsen for viktige fellesskapsløsninger. For å frigjøre ressurser til de som trenger det mest, bør vi mange som i all hovedsak er friske kunne akseptere noe høyere egenandeler for helsetjenester, eksempelvis gjennom høyere egenbetaling for legekonsultasjoner og medisiner. Kroniske pasienter bør fortsatt skjermes gjennom tak på egenbetaling. Det bør også være ordninger som skjerner storforbrukere av mange ulike tjenester slik at de samlede egenandelene ikke blir for høye.

De eldre som en viktig ressurs i arbeidslivet

Vi får i årene framover en befolkning med flere eldre som vil leve lengre og være friskere enn tidligere. Levealderen går opp, og mange eldre vil ønske å kunne jobbe lengre. Samtidig vil Norge i tiårene framover ha et stort behov for arbeidskraft. Norge som samfunn må derfor være flinkere til å nyttiggjøre seg kompetansen til en stadig friskere generasjon eldre. Denne utviklingen fordrer et fleksibelt arbeidsliv og mer fleksibel pensjonsalder som legger til rette for at eldre arbeidstakere kan bli lengre i arbeid, samtidig som de som av ulike årsaker ønsker å gå av med pensjon sikres en verdig avslutning av arbeidslivet. Systemet bør være lagt opp slik at det lønner seg for arbeidstakere å bli værende i arbeid fram til, og etter, pensjonsalder.

Mer fleksible ordninger for arbeid og trygd – reform i uføretrygd

Det må være lettere å kunne kombinere arbeid og trygd, blant annet for å forhindre at mange går over på full uføretrygd. Systemet med uføretrygd må gjennomgås slik at den sterke veksten i antall uføretrygdede kan reduseres. I denne sammenheng vil Venstre blant annet vurdere forslagene fra Sandman-utvalget. Norge trenger arbeidskraft og mange av dem som av ulike årsaker ikke kan arbeide i full stilling, kan likevel gjøre en betydelig innsats i arbeidslivet, for eksempel i deltidsstillinger, gjennom tilpassede arbeidsoppgaver osv. For mange vil tilknytning til arbeidslivet være viktig. Ordninger som lønntilskudd bør benyttes slik at arbeidstakere som ikke kan arbeide fullt ut, likevel kan bidra i arbeidslivet. Arbeidsgivere har et stort ansvar for å legge til rette for at flest mulig kan være i arbeid. Blant annet bør det offentlige ha målsetninger om bedre rekruttering av mennesker som av ulike årsaker har problemer med å komme inn i arbeidslivet.

Pensjonsreform for å trygge velferdsytelsene

Folketrygdens alders- og uførepensjoner er en viktig del av velferdsstaten og skal være med og sikre alle innbyggere en verdig alderdom. I dag er folketrygden under press. Utgiftene er beregnet til å fordobles i løpet av de neste 30 til 40 årene. Veksten i folketrygdens utgifter spiser opp store deler av den årlige veksten i økonomien, og gjør det dermed vanskelig å finne de nødvendige ressursene til andre prioriterte oppgaver. Oljeinntektene varer ikke evig, og vi blir stadig færre i arbeid for hver pensjonist. Vi er nødt til å gå inn på reformer hvis vi skal kunne beholde et godt velferdssamfunn. Jo lenger vi venter, jo mer kostbar vil en omlegging bli.

Venstre vil delta i et bredt, tverrpolitisk arbeid for å sikre og reformere folketrygden. Her vil ulike løsninger vurderes; blant annet fondering av tilleggspensjonene.

Sykelønnsreform

Venstre ønsker å bevare en god sykelønnsordning. Det er likevel nødvendig med en forsiktig innstramning i ordningen for å redusere den sterke veksten i sykelønnsutgiftene. Venstre støtter derfor hovedtrekkene i Sandman-utvalget innstilling. Dette innebærer innføring av en moderat egenandel for arbeidstakerne kombinert med lavere trygdeavgift og omlegging av arbeidsgiverperioden. Ordningen må gjelde for alle arbeidstagere. Kronisk syke skjermes og fravær med syke barn gir ikke lønnsreduksjon. Venstre vil også utvide egenmeldingsperioden. Dermed vil belastningen på primærhelsetjenesten med å skrive ut sykemeldinger reduseres betraktelig.

Prøve ut Garantert minsteinntekt

En rekke mennesker er av ulike årsaker utenfor det ordinære arbeidsmarkedet. Det kan være studenter, vernepliktige, arbeidssøkere, trygdede eller sosialhjelpsmottagere. En lang rekke av de økonomiske ytelser som samfunnet betaler ut burde kunne samordnes på en helt annen og langt mindre byråkratisk måte, med mulighet for å spare store ressurser. Det kan dreie seg om sosialhjelp, trygder, studielån, dagpenger, kontantstøtte mv. En ordning med garantert minsteinntekt vil bidra til å unngå at folk føler seg som klienter, motvirke passivitet, og gjøre det langt lettere for den enkelte å vite hva man har krav på. Ordningen vil være langt mer fleksibel enn dagens ytelser, slik at det blir enklere å gå inn og ut av arbeidslivet, ta deltidsarbeid mv. Også de som av ulike årsaker står utenfor arbeidslivet kan bidra betydelig til samfunnet gjennom frivillig innsats.

Venstre går inn for å prøve ut en samordning av de ulike sosiale- og trygdeytelsene i en ordning med garantert minsteinntekt som omfatter dem som er utenfor arbeidsmarkedet. Ordningen må være slik bygget opp at det hele tiden lønner seg å arbeide. Kostnadene må holdes innenfor de rammer som allerede går til overføringer til husholdninger og privatpersoner.

VENSTRE VIL:

- Innføre en ekstra ferieuke for småbarnsfamilier med barn under 10 år.
- Tilby barnehageplass til alle som ønsker det.
- Videreføre og evaluere kontantstøtten, men ikke utvide til nye årsklasser.
- Omgjøre Husbanken til en bank for dem som etablerer seg for første gang.
- Bygge flere rimelige boliger, spesielt for ungdom og vanskeligstilte.
- Sikre tilgjengelighet for funksjonshemmede gjennom tilgjengelighetsreform.
- Bekjempe fattigdom blant barn bl.a. gjennom styrking av barnetillegg i sosiale ordninger.
- Gjøre det lønnsomt å bli i arbeid fram til og etter pensjonsalder.
- Gjøre det lettere å kombinere arbeid og trygd.
- Legge til rette for at arbeidstakere med redusert arbeidsevne kan delta i arbeidslivet, blant annet gjennom lønnstilskudd.
- Delta i et bredt, tverrpolitisk arbeid for å sikre og reformere forlketrygden.
- Gjennomføre reform i sykelønnsordningen i tråd med hovedpunktene i Sandman-utvalgets innstilling.
- Egenmeldingperioden utvides.
- Prøve ut en ordning med samordning av trygde og sosialytelser i en ordning med garantert minsteinntekt.

Indeks

1. asylland, 17
16, 16
2. verdenskrig, 33, 37
200mils-sonen, 36
ABC-våpen, 43
Abort, 10
Adopsjon, 16
Adoptivforeldre, 16
Aksjeloven, 67
Alderdom, 89, 94
Aldersinstitusjon, 29
Alderspensjon, 86, 94
Alkohol, 29, 91
Allemannsretten, 77, 84
Alliansepolitikk, 42
Allierte, 42
Allmennkringkastere, 56
Allmennlegetjenesten, 87, 88
Allmennmedisin, 87
Allmennutdanning, 49
Almenningsretten, 70
Almennlæreutdanningen, 50
Alternativ energi, 7
Alternetive behandlingstilbud, 87
Alzheimers sykdom, 89
Ammunisjon, 42
Analfabeter, 17
Anonyme vitner, 20
Antarktis, 36
Antimonopoltiltak, 35
Arbeidsdiskrimineringsparagrafen, 18
Arbeidsgiveravgift, 60
Arbeidsgivere, 10, 66, 91, 94
Arbeidsgiverperioden, 94
Arbeidsinntekter, 60
Arbeidsinnvandring, 6, 8, 66
Arbeidskraft, 66, 69, 88, 94
Arbeidsledighet, 60, 64
Arbeidsliv, 46, 65, 66, 90, 94
Arbeidsmarked, 8, 14, 48, 51, 66, 95
Arbeidsmarkedsetaten, 29
Arbeidsmarkedsregioner, 73
Arbeidsmiljø, 47, 48, 91
Arbeidsmiljøloven, 18, 66
Arbeidsskader, 91
Arbeidssøkere, 66, 95
Arbeidstakere, 8, 47, 64, 66, 94
Arbeidstidsordninger, 8, 15
Arealplanlegging, 76, 83
Arkitektur, 75
Arktis, 36, 38
Aromastoffer, 85
Artsmangfold, 81
Arv, 61
Arveavgift, 8, 61
- Asiakrisen, 34
Asyl, 6, 17, 41
Asylpolitikk, 17
Asylsøkere, 17
Atomforurensing, 78
Atomtransport, 79
Atomvåpen, 7, 42
Avfall, 61, 76, 79, 80
Avfallsgjenvinning, 79
Avgifter, 7, 13, 59, 60, 61, 62, 65, 67
Avgiftsfritak, 74, 78
Avgiftsrefusjon, 79
Aviser, 57
Avlytting, 21, 31
Avskoging, 76
Avskrivingsregler, 54
Balkan, 36
Baltiske land, 38
Bank, 60
Barentshavet, 71, 78
Barentsregionen, 74
Barentssamarbeidet, 38
Barn, 9, 10, 15, 16, 19, 30, 31, 36, 41, 46, 54, 55, 57, 91, 93
Barnebarn, 61
Barnebidrag, 16
Barnefamilier, 8, 93
Barnehageplass, 51, 93
Barnehager, 8, 11, 14, 24, 83, 93
Barnekonvensjonen, 15
Barnepass, 14
Barneskolen, 48
Barnetillegg, 93
Barnevernet, 15, 20, 21
Barskोगvern, 81
Basepolitikk, 42
Bed.sem., 51
Bedrifter, 8, 27, 42, 51, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 73, 74, 78
Bedriftsetablering, 66
Bedriftspanel, 67
Befolkning, 40
Befolkingskonsentrasjoner, 70
Befruktning, 10
Behandlingsplass, 91
Behandlingstilbud, 87
Beitearealer, 72
Bensinavgift, 73
Berlinmuren, 33, 37
Besteforeldre, 61
Bevaringsverdige bygninger, 58
Bevisførsel, 12
Bibliotek, 7, 29, 56, 69
Bidragsregler, 15
Bilavgifter, 83

Bilbruk, 75, 76, 83
Bildende kunst, 53
Bilfrie områder, 75, 83
Bilparken, 75
Bioenergi, 76, 78
Biologisk mangfold, 36, 77, 79, 81
Biologiske våpen, 42
Bioteknologi, 76
Bistand, 7, 33, 39, 40, 41
Blanke stemmer, 24
Blasfemiparagraf, 31
Bokbransjeavtale, 56
Bokmål, 56
Boligbygging, 30, 75, 92
Boliger, 62, 92
Boligmarkedet, 62, 92
Boligområder, 83
Bomiljøer, 75
Bompenger, 7, 83
Borgerlønn, 8, 15, 51
Bosetting, 36, 71, 72, 73
Bostedsløse, 86
Brannvesen, 21
Bransjeavtalen, 48
Bredbånd, 8, 48, 56, 69, 74
Brussel, 38
Brustad-bua, 29
Bunnfradrag, 7, 60, 61
Burhøns, 82
Bussruter, 73
Bydelsutvalg, 24
Byer, 64, 70, 73, 74, 75, 76, 82, 92
Bygde-Norge, 72
Bygder, 70, 71, 72, 74
Bygdeutvikling, 72
Bygg- og anleggsbransjen, 80
Byggeselskap, 18
Bygningsvern, 49
Byplanlegging, 75, 82, 83
Byrdefordeling, 17
Byråkrati, 23, 28, 32
Bøker, 56
Bølgekraft, 76, 78
Bønder, 81, 82
Børsnotering, 68
Båtliv, 74
Båttransport, 73
CD-plater, 55
CO2, 77
CO2-avgift, 78, 84
CO2-utslipp, 7, 78
Dagpenger, 95
Dans, 46, 53, 54
Data, 12, 67
Datanett, 29, 31, 69
Datatilsynet, 12
Delingsmodellen, 8, 60, 61, 62, 67
Delprivatisering, 68
Deltidsarbeid, 95
Deltidsstillinger, 94
Demokrati, 7, 11, 23, 31, 33, 34, 36, 37, 43, 45, 46, 47, 49, 75
Digitale medier, 56
Diplomati, 35
Direkte valg, 24, 26, 27
Diskriminering, 18
Dispensasjonsrett, 85
Distriktene, 70, 73, 74
Distrikts- og næringsutviklingsmidler, 53
Distriktsmusikerordningen, 55
Distriktsnæringer, 64
Distriktsopera, 55
Distriktspolitikk, 64, 65, 70
Dokumentavgift, 62
Domfelt, 19
Dommere, 26
Domstolen, 19, 21
Dopingmiddel, 82
Dopingmisbruk, 57
Drivstofforbruk, 83
Dyr, 81
Dyrevavl, 82
Dyretransport, 82
Død, 10, 91
Dødsstraff, 41
Døgnåpen forvaltning, 69
Egenandel, 94
Egenbetaling, 90
Egenmeldingsperiode, 94
Eiendom, 9, 36, 60, 62
Eiendomsskatten, 62
Eiendomstvist, 21
Eierskap til sykehus, 87
Eierskap, 67, 68
Eksamen, 50
Eksport, 39
Eksportinntekter, 73
Ekteskap, 11, 14, 15
EL-avgifter, 73, 74
Eldre, 89, 94
Eldreomsorg, 24
Elektrisk kraft, 78
Elektriske biler, 83
Elektronisk handel, 64, 69
Elever, 7, 45, 46, 47, 54, 66
Elevorganisasjoner, 28
Elevrådet, 47
Elev-samtale, 47
EL-forbruk, 76
EL-priser, 76
Emballasje, 79
Embetsverk, 6, 26, 27
Energi, 21, 76, 77
Energiavgifter, 61, 65, 78
Energibruk, 7, 76, 77, 78
Energikilder, 78
Energipriser, 76, 78
Energiressurser, 8, 76, 78
Energioptimalisering, 61, 76, 78
Engelsk, 46

Enslige foreldre, 15
 Entreprenørskap, 66
 E-post, 13
 Estetikk, 57
 Estland, 38
 Et enklere Norge, 23, 67
 Etableringslån, 92
 Etableringsstipend, 74
 Etnisk opprinnelse, 18
 Etnisk rensing, 35
 Etniske konflikter, 43
 Etterforskningsmetoder, 20
 Etterretning, 20
 Ettervern, 91
 EU, 37, 38, 41, 43
 EU-medlemskap, 37, 38
 Europa, 33, 36, 37, 43, 51, 83
 Europarådet, 19, 37, 41
 Europeisk integrasjon, 37
 Europeisk samarbeid, 33, 36, 38
 EØS, 37, 38, 66, 67
 Familiegjenforening, 17
 Familieide bedrifter, 61
 Familien, 15, 17, 74, 90, 92
 Fangstrettigheter, 71
 Fasader, 75
 Fastprisordning, 56
 Fattigdom, 7, 33, 35, 39, 40, 51, 86, 93
 Fellingstillatelse, 81
 Fengsel, 19, 21
 Ferie, 66, 72
 Ferieuke, 8, 92
 Ferjetakster, 73
 Film, 55, 56
 Filosofi, 46
 Finansieringstjenester, 13
 Finansinstitusjoner, 35
 Finnmark, 74
 Fisk, 36
 Fiske, 64, 71, 84
 Fiskeflåte, 71
 Fiskeområder, 78
 Fiskeri, 70
 Fiskerinæringen, 64, 71
 Fjell, 72
 Fjernsyn, 56
 Fjernsvarsreklame, 16
 Fjernvarme, 78, 83
 Flat skatt, 7, 60, 61
 Flomkatastrofer, 76
 Flyktningepolitikk, 17
 Flyktninger, 36, 41
 Flyktningestrømmer, 17
 Flypassasjeravgift, 83
 Flyseteavgift, 84
 Flytrafikk, 84
 FN, 35, 36, 41
 FNs menneskerettigheter, 45
 FNs sikkerhetsråd, 35
 FNs torturkomité, 19
 Folkeavstemming, 24, 37
 Folkebibliotek, 56
 Folkehelse, 57
 Folkehøyskoler, 49
 Folkekirke, 10
 Folkemord, 35
 Folkeregisteret, 24
 Folkestyre, 23, 26, 32, 38
 Folketrygden, 19, 86, 94
 Folketrygdfondet, 68
 Folkevalgte, 23, 24, 45, 86
 Folkevandringer, 37, 41
 Folk-til-folk samarbeid, 36
 Fonogrammer, 55
 Forbruk, 7, 61
 Forbrukebeskyttelse, 13
 Forbrukerrettigheter, 34
 Forbrytelser, 33
 Forbryterorganisasjoner, 20
 Foreldreansvar, 15
 Foreldre, 8, 9, 15, 16, 19, 20, 45, 46, 47,
 Forenkling, 23, 29
 Forfattere, 41
 Forfatterforedrag, 54
 Formueskatt, 8, 59, 61, 62, 65
 Formålsparagraf, 6, 11
 Fornebu-utbygging, 83
 Fornybar energi, 76, 78
 Fornybare ressurser, 77
 Forsikringsselskaper, 10, 74
 Forsikringsselskaper, 74
 Forsikringstaker, 10
 Forskere, 50, 52
 Forskerutdannelse, 45, 50
 Forskning, 7, 8, 45, 50, 51, 52, 64, 65, 68, 69,
 71, 74, 76, 85
 Forskningsinstitusjoner, 52
 Forskningsmelding, 51
 Forskningsmiljøer, 32, 50, 51, 64, 65
 Forskrifter, 12, 29
 Forskriftsjungel, 67
 Forskuddsbetaling, 13
 Forsvar, 7, 28, 34, 43
 Forsvarets Overkommando, 43
 Forsvarsbudsjett, 43
 Forsvarsdepartementet, 43
 Forsvarspolitik, 37, 38, 42
 Fortolling, 69
 Forurensing, 7, 36, 59, 61, 69, 72, 77, 78, 91
 Forvaltningsnivåer, 29
 Forørkning, 76
 Foster, 10
 Fosterdiagnostikk, 10
 FoU-arbeid, 52
 Fraværesregler, 48
 Fred, 33
 Fredsbevarende styrker, 35
 Fredsorganisasjon, 43
 Fremmedspråklige lærerstudenter, 17
 Fri rettshjelp, 21

Frikortgrense, 60
 Fristed, 41
 Fritidsaktiviteter, 72, 73, 92
 Fritidspolitikere, 24
 Fritt skolevalg, 46
 Frivillige organisasjoner, 28, 29, 30, 36, 38, 84, 86
 Frivillighetssentraler, 30
 Funksjonssvikt, 89
 Fylker, 25, 26, 69
 Fylkeskommuner, 23, 24, 47
 Fylkesmannen, 26
 Fylkessammenslåing, 26
 Fyringsolje, 78
 Fysikk, 49
 Fysisk aktivitet, 91
 Fødsel, 10
 Førre-var-prinsippet, 77
 Førstegangsetablerere, 92
 Førstegangsforbrytere, 20
 Førstegangstjeneste, 43
 G8-gruppen, 35
 Gallerier, 54
 Gang- og sykkelveier, 83
 Garantert minsteinntekt, 8, 95
 Gass, 59, 64, 76, 78
 Gasskraft, 7, 76, 77, 78
 Gategulv, 75
 Gater, 75
 Gaza, 36
 Gebyrer, 13
 Gebyrstipend, 51
 Generasjonskifte, 61
 Genetisk diskriminering, 10
 Genmanipulering, 71
 Genteknologi, 76, 85
 Geografi, 46
 Giverland, 40
 Gjeld, 39
 Gjeldssanering, 93
 Gjeldsslave, 51
 Gjeldssletting, 33, 39
 Gjennomgangsleiligheter, 92
 Gjennomgående representasjon, 24
 Gjestearbeidere, 66
 Glattcelle, 19
 Globalisering, 6, 33, 34, 35, 37, 39
 GMO, 85
 Godstrafikk, 73
 Gradssystem, 50
 Gratiskvoter, 78
 Gravide, 91
 Grendeutvalg, 24
 Grisgrendte strøk, 70
 Grunnforskning, 7, 51, 52
 Grunnloven, 18, 31, 45
 Grunnlovsfeste, 17, 24, 31, 32
 Grunnskolen, 45, 46, 47, 50
 Grunnskolens formålsparagraf, 47
 Gründere, 66, 67
 Grønn skatt, 7, 59, 60, 61, 78
 Grøntproduksjon, 72
 Gråmarkedet, 67
 Gudshus, 31
 Gutter, 14
 Gymnastikkfaget, 91
 Gårdeiere, 75
 Gårdsbruk, 64
 Habiliteringstjeneste, 90
 Haldenreaktoren, 79
 Handelshindringer, 71
 Handelskonflikter, 34
 Hav, 70
 Havbruk, 8, 64, 65, 70, 71
 Havgående fartøy, 71
 Havneloven, 83
 Havområdene, 81
 Havområder, 36, 78
 Helse, 9, 28, 29, 73, 79, 87
 Helseinstitusjoner, 87
 Helsepersonell, 50, 87, 88
 Helseregioner, 87
 Helsesektoren, 88
 Helsetilbud, 87
 Helsetjenester, 10, 87, 89, 91, 93
 Helsevesenet, 9, 12, 21, 69, 87, 91
 HIPC, 39
 Hjem, 9, 14, 19, 28, 67, 83
 Hjemland, 17
 Hjemsted, 24
 Homofile, 16
 Hormoner, 82
 Hovedfag, 50
 Hudfarge, 18, 31
 Humanistiske verdier, 47
 Humanitære organisasjoner, 41
 Husarbeid, 92
 Husbanken, 92
 Husdyr, 81, 82
 Husdyr, 82
 Husholdninger, 59, 78, 95
 Hverdagskriminalitet, 18
 Hvitvasking, 20
 Hydrogenbilder, 83
 Høgfartstog, 83
 Høringer, 27
 Høringsrunder, 24
 Høyinntektsgruppene, 60
 Høyskolen i Kautokeino, 57
 Høyskoler, 7, 32, 50, 51, 52, 73
 Håndverk, 46
 Håndverksfag, 49, 57
 Identitet, 19
 Idrettslag, 54, 57
 Ikke-sprednings-avtale, 42
 Ikkevoldelige demonstrasjoner, 31
 IMF, 35
 Importører, 80
 Incentivlønn, 88
 Individuell vurdering, 47
 Industrisamfunn, 65

Industrisysselsetting, 64
 Infiltrasjon, 20
 Informasjonsjungel, 48
 Informasjonsplikt, 32
 Informasjonssamfunnet, 69
 Informasjonsteknologi, 9, 33, 49, 52, 62, 69
 Infrastruktur, 21, 70
 Ingeniørstudier, 49
 Innbyggertall, 27
 Inneklima, 47
 Innkjøpsordning for kultur, 46
 Innkjøpsordning for litteratur, 56
 Innkrevingsvirksomhet, 13
 Innleie, 66
 Innovasjonsmiljøer, 65
 Innsynsrett, 27
 Inntekter, 62
 Inntektsbegrensning, 51
 Innvandrerbarn, 19
 Innvandrere, 9, 17, 56
 Innvandrerkultur, 53
 Innvandrerkvinner, 14, 19
 Innvandrerungdom, 19
 Innvandringspolitikk, 17
 Innvandringskvoter, 66
 Inspeksjon, 46
 Institusjoner, 26, 34, 50, 53
 Institusjonsbygging, 40
 Institutter, 66
 Integreringspolitikk, 17, 19
 Intektsskatt, 60
 Interkommunalt samarbeid, 26
 Internasjonalt farvann, 71
 Internett, 7, 12, 16, 24, 48, 55, 56, 69
 Invasjonsforsvar, 43
 Investeringsavgift, 8, 60
 Investorer, 65, 67, 68
 Irak, 41
 Israel, 36
 IT, 11, 12, 40, 48, 65, 69
 Jakt, 84
 Jenter, 14
 Jernbane, 7, 83
 Jobbintervju, 18
 Jord, 77
 Journalister, 41
 Jugoslavias republikk, 36
 Juryordning, 20
 Kalking, 79
 Kapital, 61
 Kapitalbevegelser, 34
 Kapitalinntekter, 60
 Karakterer, 47, 50
 Karriere, 14
 Kildekritisk kompetanse, 48
 Kildevern, 31
 Kino, 55
 Kirke, 6, 10, 31, 47
 Kirkelig vigsel, 11
 Kjeller, 79
 Kjemikalier, 79
 Kjemiske våpen, 42
 Kjernefysisk avfall, 78
 Kjernefysiske våpen, 42
 Kjernekraft, 76
 Kjønn, 9
 Kjønnsløsting, 14
 Kjønnrepresentasjon, 14
 Klagebehandling, 13
 Klagemuligheter, 30
 Klassesdelingstall, 48
 Klassen, 46
 Klaseskille, 69
 Klimaendringer, 76, 77
 Klimaforpliktelser, 78
 Klimagasser, 36, 73, 76, 77, 78, 79
 Kollektivt medlemskap, 28
 Kollektivtrafikk, 7, 75, 82, 83
 Kommersialisering, 16
 Kommunal skatt, 62
 Kommunale råd, 24
 Kommunale utvalg, 24
 Kommuneloven, 14, 25
 Kommuner, 23, 24, 25, 26, 29, 47, 69
 Kommunesektoren, 24, 29, 30
 Kommunestyrerepresentanter, 24
 Kommunismen, 33
 Kompetanse, 64, 65, 66, 67, 70
 Kompetansebygging, 40
 Kompetanseheving, 47
 Konflikter, 34, 37
 Konfliktråd, 20
 Kongekrabbe, 71
 Konkurranssevne, 60
 Konkurransefortrinn, 35, 70
 Konkurransetilsynet, 62
 Konkurransetsetting, 29, 89, 90
 Konkurransvilkår, 67
 Konserter, 54
 Konesjonsbehandling, 12
 Konesjongsrensner, 72
 Konesjonsregler, 73
 Konesjonstildeling, 71
 Konsum, 71
 Kontanter, 12
 Kontantstøtte, 93, 95
 Kontrollmyndighet, 67, 68
 Kosovo, 36
 Kosthold, 91
 Kraftkrevende industri, 73
 Kraftlinjer, 81
 Kraftmarked, 62
 Kraftsosialisme, 81
 Kraftverk, 76
 Kreditorland, 39
 Kredittsynsmekanismer, 39
 Kredittinstitusjoner, 35
 Krig, 34
 Krigsforbrytere, 35
 Kriminalitet, 9, 18, 20, 21, 91

Kriminalomsorg, 20
 Kringkastingsselskaper, 57
 Krisehåndtering, 35
 Krisesenter, 14, 19
 KRL-fag, 47
 Kronisk syke, 94
 Kull, 76
 Kultur, 5, 7, 53, 54, 55, 57, 67, 72
 Kulturarbeidere, 53
 Kulturbedrifter, 53
 Kulturbygg, 54
 Kulturbærere, 45
 Kulturell skolesekk, 7, 54
 Kulturelle minoriteter, 56
 Kulturer, 47
 Kulturformål, 7, 53
 Kulturforvaltning, 26
 Kulturgjenstander, 57
 Kulturinstitusjoner, 54, 73
 Kulturkonflikter, 33
 Kulturlandskap, 74
 Kulturlov, 7
 Kulturlov, 7, 53
 Kulturminner, 57
 Kulturmøter, 74
 Kultur-rabattkort, 54
 Kulturtilbud, 83, 93
 Kulturturisme, 53
 Kunnskap, 45, 51, 57, 65
 Kunnskapsformidlere, 47
 Kunnskapsløft, 45
 Kunnskapssamfunnet, 45
 Kunst, 7, 46, 53, 54, 55
 Kunstarter, 58
 Kunstfag, 57
 Kunstfagstipend, 54
 Kunstnere, 53, 55
 Kunstutdanning, 54
 Kunstutleie, 56
 Kunstutstillinger, 54
 Kvinneandel, 14
 Kvinnedominerte yrker, 14
 Kvinner, 9, 10, 14, 38, 41, 64, 66, 72, 74
 Kvotebestemmelser, 71
 Kvoteflyktninger, 6, 17
 Kvotehandel, 79
 Kvote-reguleringer, 81
 Kyoto-avtalen, 36, 77
 Kysten, 8, 70, 73
 Kystflåten, 71
 Kystsonen, 85
 Kystvernet, 43
 Laksefiske, 81
 Laksefjorder, 81
 Laksevasdrag, 81
 Landbruk, 71, 72, 82
 Landbrukssamvirket, 72
 Landegrensener, 33
 Landsskapsvern, 72
 Langtidsledig, 86
 Latvia, 38
 Legekonsultasjoner, 93
 Legevakt, 87
 Lekdommere, 19
 Lektor, 50
 Lensmannsetaten, 18
 Letevirksomhet, 78
 Levealder, 94
 Leveforhold, 93
 Levekår, 75
 Levestandard, 15, 86
 Lidelser, 87
 Likestilling, 14, 93
 Likestillingsloven, 14
 Litauen, 38
 Litteratur, 53, 56, 57
 Livslang læring, 52
 Livssyn, 6, 10, 11, 46, 47
 Livssynsfrihet, 10
 Lobbyister, 27
 Lokalaviser, 57
 Lokaldemokrati, 23, 24, 51, 57
 Lokalforvaltning, 25
 Lokalpolitikk, 24
 Lokalsamfunn, 17, 23, 48, 53, 54, 70, 74
 Lokalt selvstyre, 6, 23
 Lokalvalg, 18, 24
 Lov- og planverk, 47
 Lov om barnevernstjenester, 20
 Lovbrudd, 21
 Lovbrytere, 19
 Lover, 12, 28, 29
 Lovgivere, 26, 27
 Lovgivning, 15, 21
 Lovparagrafer, 29
 Lovverk, 13, 30, 46, 68, 79
 Luft, 77
 Luftfartsverket, 73
 Lufthavnsnett, 73
 Luftkvalitet, 82
 Lufttransport, 36
 Lyd, 69
 Lydbøker, 56
 Læreboksituasjon, 57
 Læremidler, 46, 48
 Lærere, 7, 45, 47, 48, 49, 50
 Læringsmiljø, 46, 48
 Læringsmiljølov, 7, 47
 Lønn, 7, 14, 43, 47, 60, 61
 Lønnsforhandlinger, 14
 Lønnsmottagere, 59
 Løypenett, 84
 Lån, 51
 Lånekassen, 51
 Lånepolitikk, 35
 Lånetjenester, 13
 Makt, 28
 Maktspredning, 26
 Mardalsfossen, 81
 Marginalskatt, 60, 61

- Marin bioteknologi, 65
 Marine fag, 71
 Marine næringer, 8, 52, 71, 74
 Marine ressurser, 70, 81
 Markedsadgang, 39, 40
 Markedsaktører, 42
 Markedsføring, 16
 Markedsrente, 51
 Markedstilgang, 67
 Markedsøkonomi, 59
 Massemedia, 16, 56
 Mastergrad, 50
 Matematikk, 46, 49
 Matforsyning, 79
 Matproduksjon, 71
 Matvarer, 85
 Medbestemmelse, 33, 50
 Media, 31, 38
 Medisin, 9, 65, 82, 85, 93
 Medisinsk behandling, 93
 Medisinsk teknologi, 10
 Menneskerett, 14
 Menneskerett, 9
 Menneskerettigheter, 5, 7, 9, 14, 33, 34, 35, 37, 39, 40, 41, 42, 47
 Menneskeverdet, 34
 Merkesystemer, 73, 85
 Metadon, 91
 Midt-Østen, 36
 Mikrokredittordninger, 40
 Mikroorganismer, 82
 Militærnektete, 43
 Miljøavgifter, 35, 61, 65, 73, 79
 Miljøforvaltning, 28
 Miljøinformasjon, 85
 Miljøinstitusjoner, 38
 Miljøpolitikk, 35, 76, 77, 78, 80, 84
 Miljøproblemer, 73, 77
 Miljørettigheter, 77
 Miljøteknologi, 7, 36, 49, 52, 76, 82, 83
 Miljøtrusler, 34, 35, 38
 Miljøutfordringer, 75, 76
 Miljøvern, 26, 67
 Ministermøte, 38
 Minoriteter, 18, 36, 47, 57
 Minoritetskulturer, 53, 57
 Minoritetsspråk, 56
 Mobile styrker, 43
 Modernisering, 43
 Modulering, 52
 Momsregler, 54
 Momssystemet, 74
 Monopol, 35, 68, 72
 Montenegro, 36
 Mormålsopplæring, 47
 Mosjon, 57
 Moskeer, 31
 Motorferdsel, 72
 Mottakerland, 40
 Mottaksanlegg, 80
 MUL-landene, 34
 Multietnisk, 36
 Musée, 54, 57
 Musikk, 46, 53, 55, 56
 Musikkselskapene, 55
 Møtefri dag, 29
 Målformer, 46
 Narkomane, 21, 91
 Narkotika, 20, 21, 91
 NATO, 35, 37, 38, 42, 43
 Natteravner, 19
 Natur, 76, 77, 81, 84
 Naturfag, 49
 Naturinngrep, 77
 Naturområder, 79
 Naturopplevelser, 74, 76, 81, 84
 Naturperler, 85
 Naturressurser, 8, 33, 64, 76, 78
 Naturvern, 72
 Nedrustning, 7, 42
 Nestekjærlighet, 5
 Nettbutikker, 13
 Nettdemokrati, 24
 Netthandel, 13
 Nettjenester, 12
 Nettsamfunnet, 11
 Nettøkonomi, 11, 64
 Nitrogenoksid (Nox), 79
 Norden, 38
 Nordishavet, 78
 Nordisk Råd, 37, 38
 Nordkalotten, 74
 Nordområdene, 43
 Nordsjøen, 64, 71, 79
 Nord-Troms, 74
 Nordvestlandet, 21
 Nordvest-Russland, 38
 Norges Forskningsråd, 62
 Norges Hus, 38
 Norsk kulturminnefond, 57
 Norskehavet, 64
 Norskekysten, 79
 Norskkunnskaper, 17
 Norskopplæring, 14, 17
 Norskspråk, 19, 46
 NRK, 56
 Nulltoll, 34, 40
 Nynorsk, 56
 Nyskaping, 64, 65, 66, 67, 71
 Nærbutikker, 29
 Næringseiendommer, 92
 Næringsliv, 17, 34, 42, 48, 51, 52, 59, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 69, 70
 Næringslivsorganisasjoner, 27
 Næringspolitikk, 65, 78
 Næringsstøtte, 74
 Næringsutvikling, 66
 Nærmiljø, 28, 45
 Nødnummer, 21
 Obligatorisk undervisning, 46

Odelslov, 72
 OECD, 34, 37, 40, 42, 51
 Offentlig eierskap, 67, 68
 Offentlig sektor, 29, 64
 Offentlig støtte, 27, 54
 Offentlige budsjetter, 25
 Offentlige bygg, 93
 Offentlige embeter, 27
 Offentlige etater, 29
 Offentlige innkjøp, 69
 Offentlighet, 27
 Offentlighetsprinsippet, 32
 Olje, 59, 64, 76, 78
 Oljeinntekter, 64, 70, 94
 Oljeressurser, 38
 Oljeutvinning, 78
 Omskjæring, 41
 Omsorg, 14, 29, 89
 Omsorgsarbeid, 93
 Omsorgsinnsats, 14
 Omsorgsløsninger, 89, 93
 Omsorgsoppgaver, 15
 Omsorgspersonell, 50, 89
 Omsorgssvikt, 89
 Omsorgstjenester, 89
 Omsorgsvikariat, 15
 Omstilling, 43, 65, 74
 Opera, 54, 55
 Operasjonsteam, 88
 Oppdragsgiver, 88
 Oppgaveplikt, 54
 Opphavsrettigheter, 55
 Opphold på humanitært grunnlag, 17
 Opppløsningsrett, 27
 Opptakskriterium, 50
 Opptaksprøver, 50
 Opptrappingsplanen for psykisk helse, 90
 Oppvekstmiljø, 15
 Opsjoner, 8, 62
 Ordensforstyrrelse, 31
 Ordfører, 24
 Organisasjonsfrihet, 28
 Organisert kriminalitet, 20
 OSSE, 35, 37, 43
 Overbeskatning, 36, 71
 Overdoser, 91
 Overforbruk, 61
 Overføringskapasitet, 69
 Overgrep, 14, 15
 Overtid, 66
 Overvåking, 11, 12, 73
 Overvåkningskamerar, 12
 Palestinere, 36
 Panteordning, 61, 79
 Parallellimport, 55
 Parasitter, 81
 Parlamentarikerforsamling, 38
 Partiansettelser, 27
 Partiene, 27
 Partnerskapslov, 11
 Pasienter, 87, 88
 Patent, 82
 Ped.sem., 51
 Pedagoger, 47
 Pelsdyr, 82
 Pensjonister, 94
 Pensjonsalder, 94
 Pensjonspoeng, 93
 Pensjonsreform, 94
 Perkeringspolitikk, 83
 Permisjon, 47
 Peronsopplysningslov, 11, 12
 Personnummer, 13, 19
 Personopplysninger, 12, 24
 Personregistre, 12
 Personensitive, 13
 Personskatt, 60
 Personvalg, 24, 27
 Personvern, 6, 11, 12, 20
 Personvern hensyn, 12
 Petroleumsfondet, 80
 Petroleumsteknologi, 52
 Plan- og bygningsloven, 30, 83
 Planarbeid, 26
 Planter, 81
 Planting, 72
 Plikter, 17, 46, 50
 Poliklinikker, 87
 Politi, 9, 12, 17, 18, 19, 20, 21, 28, 69
 Politibeskyttelse, 14
 Politikere, 14, 23, 46
 Politisamarbeid, 20
 Politisk asyl, 17
 Politiske partier, 14, 27
 Pornografi, 31
 Postkontor, 29
 Praktisk-estetiske fag, 46
 Pressen, 31, 57
 Pressestøtte, 57
 Pressområder, 51, 92
 Primærhelsetjenesten, 87, 94
 Primærkommuner, 26
 Primærnæringene, 72, 82
 Private skoler, 46
 Privatistretten, 50
 Privatpersoner, 61
 Produksjonsfond, 54
 Proteksjonisme, 6
 Psykiatrien, 90
 Psykiatrisk helsevern, 14
 Psykiatrisk syke, 21
 Psykiatriske pasienter, 91
 Psykisk utviklingshemmede, 90
 Psykiske lidelser, 86, 90, 91
 Purreutgifter, 13
 Påbud, 67
 Pårørende, 89
 Påtalemyndighet, 19
 Radio, 56
 Radioaktiv bestråling, 85

Radioaktiv forurensing, 38
 Radioaktive stoffer, 42
 Rase, 31
 Rasisme, 18
 Rassikring, 73
 Realfag, 49
 Realkompetanse, 50
 Redningsberedskap, 21
 Redningshelikopter, 21
 Refomprosess, 35
 Reform-94, 49
 Regelverk, 12, 16, 25, 34, 53, 60, 66, 67, 69,
 Regenter, 10
 Regioner, 54
 Registeropplysninger, 12
 Regler, 23, 26, 28, 67
 Rehabilitering, 21
 Reindrift, 72, 74, 81
 Reiselivsbedrifter, 74
 Reiseutgifter, 16
 Reklame, 16, 56, 57
 Rekreasjon, 74
 Religion, 10, 11, 13, 18, 31, 47
 Renovasjonsgebyr, 79
 Restaurering, 49
 Rettigheter, 17, 46, 50
 Rettighetslovgivning, 23
 Rettsapparatet, 21
 Rettssikkerhet, 28
 Rettsstat, 18, 21
 Rettssystemet, 19
 Rettsvesen, 9, 17, 21, 28, 69
 Rikskonsertene, 54
 Riksteateret, 54
 Riksutstillingene, 54
 Risikokapital, 65, 71
 Romavlytting, 12
 Rovdyr, 81
 Rus, 21
 Rushtid, 83
 Rusmisbruk, 91
 Rusproblemer, 86
 Russland, 38, 43, 78
 Råderett, 26
 Rådgiving, 46, 49
 Rådgivingstjenesten for voldsofre, 19
 Saksbehandlingstid, 30
 Salg, 21
 Samarbeidsland, 40
 Samferdsel, 26, 73, 74, 75, 82, 83
 Samisk kultur, 57, 72
 Samisk, 56, 57
 Samiske kjerneområder, 70
 Samlivsbrudd, 8
 Samlivsbrudd, 8, 15
 SEFO, 19
 Seilingsleder, 73
 Seismikkskyting, 78
 Seksualitet, 31
 Seksuell legning, 16, 18,31
 Seksuelle overgrep, 21, 41
 Sellafield, 79
 Senaborter, 10
 Sentral-Asia, 43
 Sentralbanken, 35
 Sentral-Europa, 33
 Sentrumsregjeringen, 11, 29, 30, 39, 51
 Serbia, 36, 41
 Serviceerklæring, 6, 30, 46, 50, 88
 Servicekontorer, 6, 29
 Sesongarbeid, 66
 Sidemål, 17, 46
 Sikkerhets- og beredskapsdepartement, 20
 Sikkerhetspolitikk, 37, 38, 42, 43
 Sivile vernepliktige, 43
 Siviltjeneste, 43
 Sjøddyrbestand, 36
 Sjøen, 74
 Sjøtransport, 36, 83
 Skadedyr, 81
 Skagerakk, 78
 Skatt, 7, 24, 59, 60, 61, 62, 65, 67
 Skattefri inntekt, 60
 Skattenivå, 24
 Skattereform, 59, 60, 65
 Skatteregler, 54, 62, 65, 67
 Skattesystem, 7, 59, 60, 61
 Skattetilpasning, 59
 Skilsmisse, 8, 15
 Skilt, 75
 Skipseksportkampanjen, 39
 Skipsfart, 71
 Skjemavelde, 7, 54, 67, 87
 Skjenkebevillingen, 18
 Skjærgården, 74
 Skjønnlitteratur, 56
 Skogbruket, 72
 Skogsbilveier, 72, 81
 Skogsskjøtsel, 72
 Skole, 7, 9, 11, 14, 16, 24, 45, 46, 47, 48, 53, 54,
 65, 66, 69, 83, 93
 Skolebibliotek, 56
 Skolebøker, 48
 Skoleskys, 46
 Skolevurdering, 46
 Skriftkultur, 56
 Slakterianlegg, 82
 Sluttbehandlingsanlegg, 80
 SMB-lov, 67
 Smugling, 21
 Småbarnsfamiliene, 92
 Småbedrifter, 8, 61, 62, 65, 66, 67
 Småbåtregister, 74
 SND, 66
 Soldater, 41, 43
 Solenergi, 76
 Solnedgangslovgivning, 30
 Soning, 21
 Sosialhjelp, 93, 95

Sosialkontor, 29
Sosialliberalisme, 5
Sosialstønad, 93
Sosijaltjenester, 89
Sosijalytelse, 95
Sparetjenester, 13
Spesialavfall, 80
Spesialhelsetjensten, 87
Sponsing, 16
Sportsarrangement, 56
Sprøytemidler, 71
Sprøyting, 85
Språk, 53, 56
Språkkurs, 14
Språklige minoriteter, 56
Språkteknologi, 56, 69, 88
Stabilitetspakt, 36
Statistisk Sentralbyrå, 51
Statlig eierskap, 8
Statlig eierskap, 8, 68
Statoil, 68
Statsborgerskap, 18
Statsbudsjettet, 53, 86
Statskirke, 10
Statsselskaper, 68
Statsstyre, 27
Stemmegivning, 24
Stemmerett, 41
Stemmerettsalder, 6, 24
Stipend, 48, 51
Stipendiatstilling, 51
Storbritannia, 79
Storbyene, 7, 19, 75, 83, 86
Stortinget, 18, 20, 26, 27, 30, 37, 38
Stortingskomitéer, 27
Stortingsperiode, 37
Stortingsvalg, 27
Straff, 19, 20, 21, 35
Straffelovens §135A, 31
Strandområder, 85
Stress, 91
Studentboliger, 7, 92
Studenter, 7, 24, 47, 50, 51, 92, 95
Studentorganisasjoner, 28
Studentsamskipnader, 51
Studieavgift, 51
Studiefinansiering, 51
Studielån, 48, 51, 95
Studiesystem, 50
Stykkprisfinansiering, 87
Støtteordnigner, 30, 54, 55
Støy, 82, 91
Sur nedbør, 79
Svangerskap, 10
Svennebrev, 49
Sykdom, 9, 10, 81, 86, 87, 89, 90, 91, 94
Sykehjemsavdelinger, 89
Sykehus, 24, 87, 88
Sykelønn, 94
Sykepleiere, 88
Sykkelveinett, 83
Syklister, 83
Synagoger, 31
Sysselsetting, 60, 64
Sæddonasjon, 10
Så Korn, 82
Så kornkapital, 8, 65
Tagging, 57
Teater, 53, 54, 55
Teknologi, 9, 33, 43, 45, 46, 48, 89
Telefonavlytting, 12
Telekommunikasjon, 31, 65
Telemedisin, 69
Telenettene, 69
Territorialgrense, 79
Terror, 20, 43
Tettsteder, 76
Tilgjengelighetsreform, 6
Tilsetningsstoffer, 85
Tobakksbruk, 91
Tog, 83
Toleranse, 5, 10
Tollfrihet, 7, 40
Tomter, 51, 92
Toppidrett, 57
Toppskatt, 60, 61
Trafikksikkerhet, 8
Trafikkulykker, 91
Transaksjonsavgift, 35
Transitt-opp hold, 17
Transport, 21, 79, 73, 76, 83
Tro, 31, 46
Trossamfunn, 10, 47
Trusler, 20
Trusselbildet, 34, 43
Trygd, 19, 29, 94, 95
Trygdeavgift, 94
Tungmetaller, 38
Turisme, 85
Turnévirk somhet, 54
TV2, 56
Tvangsekteskap, 15
Uførepensjon, 86, 94
Uførtrygdede, 90
Ulykkeskommisjon, 21
Undergrunns miljøer, 55
Undervisning, 46, 47
Undervisningsmaterie ll, 14
Undervisningspersonell, 17
Undervisningstilbud, 17
Ungdom, 16, 19, 20, 54, 70, 72, 92
Ungdomskriminalitet, 19, 20
Ungdomsskole, 66, 48
Unge, 30, 49, 57, 62, 91
Universitet, 7, 32, 45, 49, 50, 51, 52
Universitetet i Tromsø, 57
Uorganiserte, 28
Urbefolkning, 38
USA, 41, 43
Utarmet uran, 42

Utdannelse, 47
Utdannig, 7, 14, 17, 18, 28, 41, 42, 45, 46, 48,
49, 50, 51, 52, 57, 64, 71
Utdanningsinstitusjoner, 14, 48, 50, 52, 65, 66, 73
Utdanningsstipend, 74
Utenlandsstudenter, 51
Utjanningsmandat, 27
Utleieboliger, 7, 51, 92
Utlippskvoter, 35
Utvandring, 17
Utviklingsbankene, 42
Utviklingshemming, 90
Utviklingsland, 39
Valg, 24
Valgbarhet, 18, 24
Valgfag, 47
Valgperioder, 27
Valutasvingninger, 51
Vann, 77
Vannbasert varme, 78
Vannforsyning, 21
Vannkraft, 78, 81
Varetekstsfengsling, 19
Varmepumper, 76, 78
Vassdrag, 76, 79
Veier, 73, 75, 83
Veikontorer, 26
Veiprising, 7, 73, 83
Velferd, 29, 36, 59, 64
Velferdsreform, 92
Velferdstilbud, 51, 86, 89, 92
Velgere, 23
Verdensbanken, 35, 45
Verdenshandel, 34
Verdenshav, 36
Verdiskaping, 24, 51, 64, 70
Verdiskapingsgapet, 64, 65
Verneplaner, 81
Verneplikt, 7, 43, 95
Vertskommune, 51
Vertsland, 40
Vestbredden, 36
Vetorett, 35, 38
Vidde, 72
Videogrammer, 55
Videregående opplæring, 17, 45, 48
Videregående skole, 48, 50, 66
Villaks, 81
Vindkraft, 76, 78
Vinningskriminalitet, 18
Vitnebeskyttelsesprogram, 20
Vitner, 20
Vold, 14, 15, 18, 19, 20, 21, 31, 36, 46, 91
Voldsofre, 14
Voldtekt, 19
Væpnede konflikter, 35
Våpenbruk, 19
Våpeneksport, 42
Worldwatch Institute, 60
WTO, 34, 39, 40, 71
Yrkesfagene, 49
Yrkesfaglig studieretning, 49
Yrkesforbud, 21
Yrkesgrupper, 88
Yrkesliv, 14, 38, 48
Yrkesorganisasjoner, 27
Yrkesrådgiving, 48
Yrkesskader, 66
Ytringsfrihet, 31, 32, 41
Økologisk drift, 71
Økonomisk vekst, 33
ØMU, 37
Øremerking, 23, 24
Østersjøen, 38
Øst-Europa, 33
Øst-Jerusalem, 36
Øvre Otta, 76
Åndsverk, 55
Åpenhet, 33, 34, 38, 42, 46
Åpningstid, 7, 29
Årsavgift på båt, 74
Årsoppgjør, 62